



# POLITIHØGSKOLEN

Siktedes rettssikkerhet under initialfasen av etterforskningen i festrelaterte voldtekter



**Heidi Beckmann-Smerud**

**Erfaringsbasert master i etterforskning  
2018**



# Innholdsfortegnelse

<b>Forord</b> .....	<b>6</b>
<b>Sammendrag</b> .....	<b>7</b>
<b>Abstract</b> .....	<b>8</b>
<b>1. Innledning</b> .....	<b>9</b>
1.1. <i>Beskrivelse av oppgaven og problemstilling</i> .....	9
1.2. <i>Oppbygning av oppgaven</i> .....	10
<b>2. Voldtektssituasjonen i Norge</b> .....	<b>12</b>
2.1. <i>Voldtekt – den objektive gjerningsbeskrivelsen</i> .....	12
2.2. <i>Festrelaterte voldtekter</i> .....	13
2.3. <i>Registrerte voldtektsanmeldelser for perioden 2011 – 2017</i> .....	13
2.4. <i>Kategoriserte voldtekter</i> .....	14
2.5. <i>Ruspåvirkning</i> .....	15
2.6. <i>Alder</i> .....	16
<b>3. Etterforskningens formål, grunnleggende straffeprosess og menneskerettigheter</b> .....	<b>17</b>
3.1. <i>Etterforskningens adgangsregulering og formål</i> .....	17
3.2. <i>Rettferdig rettergang og uskyldspresumsjonen</i> .....	18
3.3. <i>Bruken av tvangsmidler og forholdsmessighet</i> .....	19
3.3.1. <i>Sakens alvorlighet</i> .....	21
3.3.2. <i>Graden av mistanke</i> .....	21
3.3.3. <i>Påkjenningen for den som pågripes</i> .....	22
3.4. <i>Den anmeldtes rettsikkerhet i lys av behovet for bevissikring</i> .....	23
3.5. <i>De rettslige rammene for balansering av siktedes og fornærmedes rettigheter</i> .....	25
3.6. <i>Praktisering av menneskerettigheter og straffeprosessuelle regler i et etisk perspektiv</i> .....	27
<b>4. Beslutningsprosesser og ulike beslutningspsykologiske faktorer</b> .....	<b>28</b>
4.1. <i>Objektivitet og hypotesetenkning i informasjonsinnhenting</i> .....	28
4.2. <i>Etterforskning og kognisjon</i> .....	29

4.3	Narrativer og heuristikker .....	30
4.4	Forforståelse og fordommer – vurdering av troverdighet.....	32
4.5	Tidspress som sårbarhetsfaktor .....	34
<b>5.</b>	<b>Behovet for fenomenkunnskap .....</b>	<b>36</b>
5.1	Koding av sak .....	36
5.2	Falske anmeldelser .....	37
<b>6.</b>	<b>Kunnskapsbasert politiarbeid – behovet for en helhetlig metodikk.....</b>	<b>39</b>
6.1	Taktikkmodellen for avhør som en del av en enhetlig metodikk.....	40
6.2	Balanseringen av kritisk informasjonsinnhenting og evnen til å formidle empati .....	43
<b>7.</b>	<b>Oppsummering av oppgavens teoridel .....</b>	<b>45</b>
<b>8.</b>	<b>Forskningsmetode og forskningsetikk.....</b>	<b>46</b>
8.1	Valg av forskningsmetode.....	46
8.2	Strukturerte intervju.....	47
8.3	Casestudie .....	47
8.4	Søknad til politidirektoratet og norsk senter for forskningsdata .....	48
8.5	Utvelgelse og rekruttering av informanter.....	48
8.6	Gjennomføring av intervjuene .....	49
8.7	Analysen.....	50
8.8	Forskningens kvalitet .....	51
8.8.1	Gyldighet: .....	51
8.8.2	Generaliserbarhet: .....	51
8.8.3	Reliabilitet: .....	52
8.9	Forskningsetiske refleksjoner – forske på egen profesjon.....	52
<b>9.</b>	<b>Presentasjon av datamateriale knyttet til etterforskningsprosessens objektivitet .....</b>	<b>55</b>
9.1	I hvilken grad påvirker kritiske refleksjoner etterforskningen og beslutningstakingen i de festrelaterte voldtektene .....	55
9.2	I hvilken grad fungerer etterforskningsplanen etter formål og hensikt .....	58
9.2.1	Etterforskningsplan som tidstyv .....	60
9.2.2	Tidspunkt for opprettelse av etterforskningplan .....	62

9.2.3 Påtalejuristens manglende rolle i arbeidet med etterforskningsplan .....	63
9.2.4 Innføring av etterforskningsplan – en konflikt mellom rammevilkår og gjennomføringsevne .....	63
<i>9.3 Betydningen av et godt innledende avhør av fornærmede .....</i>	<i>65</i>
9.3.1 Koding av saken .....	67
9.3.2 Vurderingen av skjellig grunn til mistanke og fornærmedes troverdighet .....	69
9.3.3 Gjør politiet noe for å teste fornærmedes pålitelighet? .....	71
9.3.4 Taktikkmodellen for avhør ved anmeldelsesmottak og evnen til å stille kritiske spørsmål .....	73
9.3.5 Bruk av skjønn i beslutningstakingen .....	75
<b>10. Diskusjon –hvilke faktorer kan føre til at politiet pågriper og sikter en voldtektsanmeldt uten tilstrekkelig beslutningsgrunnlag? .....</b>	<b>76</b>
10.1 Holdningens påvirkningskraft .....	76
10.2 Betydningen av en god etterforskningsplan.....	76
10.3 Betydningen av det innledende avhøret av fornærmede.....	78
<b>11. Avslutning .....</b>	<b>79</b>
<b>12. Litteraturliste: .....</b>	<b>81</b>
<b>13. Vedlegg</b>	

## Forord

Selv om arbeidet med denne oppgaven har vært en lang og krevende reise, føler jeg meg heldig og privilegert som har fått muligheten til å fordype meg i etterforskningsfaget ved å skrive en masteroppgave på Politihøgskolen. Ikke bare har det gitt stort faglig utbytte, men prosessen har også lært meg mye om hvor viktig det er å ha gode støttespillere rundt seg. Denne masteroppgaven ville aldri kommet i stand uten støtte og tilrettelegging fra Sør-Øst politidistrikt. Jeg vil spesielt fremheve min tidligere leder, Bård Olav Fossan, i denne sammenheng. Bård, du har vært oppriktig engasjert og har jevnlig spurt om oppdatering på oppgaveskrivingen. Dette har betydd utrolig mye for meg. Videre vil jeg fremheve mine nærmeste kollegaer ved Drammen politistasjon, med en spesiell takk til Kaja. Kaja du er et unikt menneske. Jeg vil også takke mine veiledere, Siv Runhovde og Asbjørn Rachlew. Tusen takk for gode råd og innspill. Dere har vært helt avgjørende for resultatet. Avslutningsvis vil jeg takke min familie, med min mann og min tvillingsøster, i spissen. Takk for all tålmodighet og oppmuntring. Dere betyr alt for meg.

Sætre, 01.11.18

Heidi Beckmann-Smerud

## Sammendrag

Denne oppgaven retter søkelyset mot siktedes rettssikkerhet i etterforskningen av festrelaterte voldtekter, og hvilke faktorer som kan medvirke til at politiet pågriper og sikter en voldtektsanmeldt uten tilstrekkelig beslutningsgrunnlag. Dette inkluderer en redegjørelse og vurdering av juridiske, herunder straffeprosessuelle, bevisteoretiske og menneskerettslige hensyn, sosiale, beslutningspsykologiske, fenomenologiske og polititaktiske hensyn.

I denne oppgaven har jeg videre undersøkt etterforskernes tanker, erfaringer og meninger knyttet til etterforskningen av disse sakene, det innbefatter etterforskernes egne betraktninger knyttet til ivaretagelsen av siktedes rettssikkerhet.

Det er gjennomført semistrukturerte intervjuer av til sammen ni informanter, fem etterforskere og fire påtalejurister. Informantene har også besvart en casestudie med to ulike, fiktive hendelsesforløp. Fem av informantene jobber spesialisert med seksualforbrytelser, mens de fire resterende informantene jobber ved kriminalvakta.

Datamaterialet viser at informantene har ulike refleksjoner og tanker knyttet til festrelaterte voldtekter som fenomen. Refleksjonene knytter seg til flere aspekter, men en manglende motivasjon for sakene er gjentakende. Datamaterialet viser også utfordringer med bruk av etterforskningsplan som verktøy i etterforskningen. Utfordringene relaterer seg til tiden informantene bruker på å utarbeide en etterforskningsplan, på hvilket tidspunkt i etterforskningen den blir opprettet og påtalejuristens manglende involvering. Oppgavens hovedfunn knytter seg til betydningen av det innledende avhøret av fornærmede. Datamaterialet viser at politiet sjeldent gjør etterforskningsskritt for å undersøke fornærmedes pålitelighet i forkant av en pågripelse. Videre bærer det innledende avhøret av fornærmede preg av å være en fri forklaring, uten at politiet stiller tilstrekkelig med utdypende eller kritiske spørsmål. Som et resultat av dette er et helt sentralt spørsmål hvorvidt siktede i etterforskningen av festrelaterte voldtekter blir tilstrekkelig ivare tatt etter straffeprosessuelle regler og menneskerettigheter spesielt.

## Abstract

This master thesis focuses on the due process of law for alleged perpetrators during investigations of sexual assaults that happen in the context of social situations, and the factors that may influence the police to arrest and charge a person accused of sexual assault without sufficient grounds for convictions. The master thesis is comprised of a statement and an assessment of judicial considerations, including considerations on criminal procedure, theory of proof and human rights, as well as social considerations, psychological decision-making aspects and phenomenological and tactical police considerations.

Furthermore, I have explored the respondents' thoughts, experiences and attitudes in relation to the investigation of such cases, including their personal considerations when it comes to safeguarding the alleged perpetrators' legal protection.

The analysis draws on qualitative, semi-structured interviews of five investigators and four legal prosecutors. In addition, the respondents have answered a case study with two separate, fictive courses of events. Five of the respondents specialize in the investigation of sexual offenses while the other four respondents work at the "*on-duty*" criminal investigation department.

The respondents' attitudes and reflections relating to sexual assaults that occur in social situations as a phenomenon vary and is related to several aspects. A general lack of motivation for such cases is recurring. Findings also indicate challenges relating to the policy of preparing investigation plans. In addition to being considered time consuming, plans are prepared at a late stage in the investigation and lack of involvement from prosecutors.

The main finding of this thesis concerns the significance of the initial investigative interview of the complainant. The data suggest that the police rarely make any investigative steps to verify the story of the complainant before making an arrest. Furthermore, the initial questioning of the complainant appears to be a largely informal statement in which the police ask few detailed or critical questions. As a result, from a rule of law perspective, I find that there is reason to question whether suspects are treated in accordance with legal procedures and with respect to human rights.

# 1. Innledning

## 1.1. Beskrivelse av oppgaven og problemstilling

Etterforskning av seksuelle overgrep er en viktig og prioritert del av politiets arbeid (Riksadvokaten, 2018). Det er også et tema som skaper engasjement i samfunnet generelt. Både den strafferettslige og den allmenne debatten er i all hovedsak rettet mot ofrene, og da gjerne jenter som ofre. Både fra et juridisk og polititaktisk ståsted har sakene de senere år vært gjenstand for utvikling. Denne har i stor grad handlet om hvordan fornærmedes rettigheter i den strafferettslige prosessen kan styrkes (Ot.prp. nr. 11, 2007-2008). Det har også vært ønskelig å øke motivasjonen og minimere terskelen for å anmelde seksuelle overgrep. Kripos som institusjon og med sin faglige tyngde har vært en viktig bidragsyter i denne sammenheng. Kripos har blant annet frontet en omfattende kampanje rettet mot festrelaterte voldtekter, gjerne omtalt som «*kjernekar-kampanjen*». Intensjonen var å øke kunnskapen om og bevisstheten rundt festrelaterte voldtekter (Kripos, 2014). Fokuset på ofrene og deres rettigheter er et viktig arbeid, men det kan diskuteres om fokuset rettet mot fornærmede går på bekostning av ivaretagelse av siktedes rettigheter, hvordan dette påvirker våre holdninger og ikke minst hvordan det skjeve fokuset eventuelt påvirker beslutningstakingen i etterforskningen generelt, og i initialfasen spesielt. Det følger av straffeprosessloven at politiet skal være objektive og behandle alle likeverdige. Det vil si at siktedes rettigheter er like viktige som fornærmedes rettigheter. Dette er et perspektiv jeg savner i den store samfunnsdebatten.

Ved flere tilfeller har jeg sittet i en avhørssituasjon med mennesker siktet for voldtekt. Ofte er dette unge gutter med hele livet foran seg. Guttene er pågrepet på bakgrunn av fornærmedes forklaring, dette til tross for at fornærmedes forklaring i noen tilfeller bærer preg av begrenset hukommelse etter stort alkoholinntak. Forklaringen kan være så mangelfull at politiet ikke engang vet hva som har skjedd, annet enn at fornærmede mener hun må være voldtatt. Dette betyr selvsagt ikke at det ikke har skjedd en voldtekt, men i slike situasjoner hvor det er så mye som står på spill, gjør jeg meg noen tanker om hvordan politiet håndterer etterforskningen av festrelaterte voldtekter. Det er viktig å skape bevissthet omkring hvilke vurderinger politiet gjør i initialfasen av etterforskningen og på hvilket grunnlag politiet treffer sine beslutninger i disse sakene.



Siktedes rettsikkerhet er avhengig av at politiets etterforskere er sitt ansvar bevisst ved at de kontinuerlig evaluerer eget arbeid og kvaliteten på informasjonen de besitter, før de eventuelt går til pågrepelse. Det finnes personer som uriktig blir siktet for voldtekt. Årsakene kan være flere og sammensatte. Eksempelvis kan det dreie seg om en bevisst falsk anmeldelse, at politiet feiltolker bevisene i straffesaken eller at politiet har manglende forståelse for og kunnskap om hva en voldtekt er i juridisk forstand. Den manglende kunnskapen kan ligge både hos anmelder og hos politiet (Riksadvokaten, 2017), men manglende fenomenkunnskap hos politiet kan få store strafferettslige og personlige konsekvenser for de involverte. Mitt fokus i denne oppgaven er derfor rettet mot politiets beslutningstaking og hvilke tiltak politiet kan iverksette for å hindre at personer urettmessig blir pågrepet for voldtekt. En grundig informasjonsinnhenting skal sørge for korrekte beslutninger. Dette er viktig for ivaretagelse av rettssikkerheten i hele etterforskningsprosessen, men like viktig for ivaretagelse på det menneskelige plan. For å oppnå god kvalitet på etterforskningen, og for å opprettholde tilliten til politiet i alle ledd, er det viktig at politiet ikke går i bekreftelsesfellen ved å innlede det Sætre (2014) omtaler som en offerrelatert etterforskning, hvor politiet bevisst eller ubevisst favoriserer hensynet til den fornærmede parten.

Med dette som bakteppe, kan problemstillingen jeg ønsker å belyse formuleres slik:

*«hvilke faktorer kan medvirke til at politiet pågriper og sikter en voldtektsanmeldt uten tilstrekkelig beslutningsgrunnlag»?*

## 1.2. Oppbygning av oppgaven

Beslutningstakingen i etterforskningen kan knyttes både til et individnivå og et organisatorisk nivå. Med dette mener jeg at politiets organisering og ressurstilgang vil påvirke hvordan etterforskningsprosessen blir håndtert og hvordan beslutningene treffes. I denne oppgaven ønsker jeg primært å søke inn mot faktorene som påvirker beslutningene på individnivå, altså hvilke faktorer ved den enkelte etterforsker som potensielt kan påvirke beslutningsprosessen i etterforskningen. Oppgaven vil innledningsvis redegjøre for voldtektssituasjonen i Norge. I denne delen vil jeg ta for meg statistikk tilknyttet de festrelaterte voldtektene. Deretter vil jeg redegjøre for etterforskningens formål, grunnleggende straffeprosess og menneskerettigheter. Videre vil oppgaven beskrive et utvalg av beslutningspsykologiske faktorer og hvordan disse kan påvirke siktedes rettssikkerhet. Teoridelen avsluttes med en redegjørelse for betydningen av

fenomenkunnskap, behovet for en enhetlig metodikk og betydningen av et godt innledende avhør av fornærmede. I etterkant av teoridelen følger en presentasjon av metoden jeg har valgt for å belyse oppgavens hovedtema, hvor bruk av intervju, casestudie og etiske betraktninger vil bli belyst. Deretter følger det en redegjørelse av forskningsprosjektets datamateriale og hvordan funn i datamaterialet eventuelt kan påvirke beslutningsgrunnlaget i etterforskningen av festrelaterte voldtekter.

## 2. Voldtektssituasjonen i Norge

I et forsøk på å øke kunnskapen om voldtektssaker ble «Voldtektsgruppa» etablert på Kripos i 2010 (NOU 2008:4). Som en del av arbeidet har Kripos utarbeidet årlige rapporter om voldtektssituasjonen i Norge. Rapportene gir en oversikt over statistikk tilknyttet de registrerte voldtektsanmeldelsene, samt betraktninger rundt funnene. Formålet og intensjonen har vært at rapportene skal bidra til et mer kunnskapsbasert politiarbeid (Kripos, 2016). I dette ligger det at politiet må øke sin kunnskap om voldtekter og utsattheten for å kunne forebygge og bekjempe problemet (Lie, 2015). Rapportene som er utarbeidet av Kripos er primært grunnlaget for tallmaterialet i denne avhandlingen.

### 2.1. Voldtekt – den objektive gjerningsbeskrivelsen

Vilkårene i voldtektsbestemmelsen beskrives i straffelovens § 291:

«Med fengsel inntil 10 år straffes den som:

- a) *skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende adferd,*
- b) *har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen,*
- c) *ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv.*

I forlengelsen av § 291 lyder § 292 slik:

Straffen er fengsel fra 3 inntil 15 år dersom voldtekten som nevnt i § 291 omfatter:

- a) *innføring av penis i skjede- eller endetarmsåpning,*
- b) *innføring av penis i fornærmedes munn,*
- c) *innføring av gjenstand i skjede- eller endetarmsåpning,*
- d) *dersom lovbrøteren har fremkalt en tilstand som nevnt i § 291 bokstav b for å oppnå seksuell omgang (Straffeloven, 2005).*

For å ha en helhetlig forståelse av hva den objektive gjerningsbeskrivelsen innebærer, er det nødvendig å ha kunnskap om de ulike begrepene i voldtektsbestemmelsen. Voldsbegrepet innebærer alle grader av vold, fra det å ta tak rundt offeret og holde henne fast, til slag, spark og bruk av våpen (Ot.prp.nr 28 (1999-2000)).

Begrepet *truende atferd* omfatter handlinger som er ment å fremkalle frykt for noens liv eller helse. Det er ikke nødvendig at truslene går ut på å gjøre noe straffbart. Begrepet *truende atferd* omfatter også for eksempel trusler om avsløringer, rykter eller andre handlinger som kan påføre frykt eller redsel av ulik art (Ot.prp.nr 28 (1999-2000)).

## 2.2. Festrelaterte voldtekter

Kripos har valgt å typologisere voldtekter inn i fire ulike kategorier, henholdsvis festrelaterte voldtekter, sårbarhetsvoldtekter, overfallsvoldtekter og relasjonsvoldtekter. Oppgaven vil ta for seg de festrelaterte voldtektene.

Festrelaterte voldtekter defineres slik:

*«Festrelaterte voldtekter skjer typisk i forbindelse med fest eller uteliv. De involverte partene er ofte unge og overgrepene skjer etter en viss kontaktetablering. Et typisk trekk ved denne typen voldtekt er at begge har konsumert betydelige mengder alkohol»* (Kripos, 2016 s 8).

## 2.3. Registrerte voldtektsanmeldelser for perioden 2011 – 2017

Tallene for registrerte voldtekter i perioden 2011-2017 er forholdsvis stabile, med en økning av antall anmeldte forhold i perioden 2015-2017. Den nye straffeloven trådte i kraft 1. oktober 2015. Den inneholder et revidert kapittel om seksuallovbrudd, noe som medfører at strafferegisteret har fått et nytt kodeverk for seksuallovbrudd. At flere handlinger faller inn under de nye bestemmelsene om voldtekt er noe av årsaken til økningen av antall anmeldelser i denne perioden (Kripos, 2016). Den nye straffeloven har også en bestemmelse hvor fenomenet voldtekt over internett inngår. I disse sakene er det ofte én mistenkt/siktet og flere fornærmede. Dette vil også være en medvirkende årsak til økningen av antall anmeldte saker for årene 2015-2017. I tillegg er det grunn til å tro at det foreligger en økt tilbøyelighet til å anmelde voldtekt grunnet større åpenhet i samfunnet om seksuelle overgrep og høyere forventning til politiets prioriteringer av disse sakene (Kripos, 2018).

**Tabell 1:** Fordelingen av anmeldte voldtekter i de aktuelle statistikkgruppene for perioden 2011-2017. Statistikkgruppene er basert på straffelovens §192 og § 49 (gammel straffelov), samt den nye straffeloven av 2005 §§ 291 og 292.

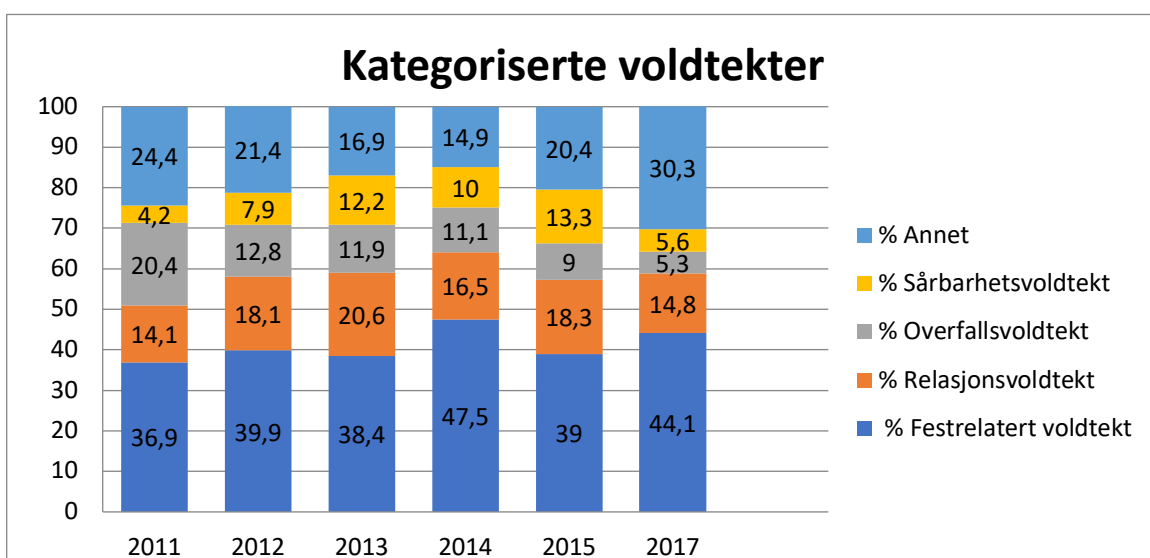
Kode/år	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Totalsum
1401 VOLDTEKT (§ 192,1.LEDD)				2	10	49	27	88
1401 VOLDTEKT (§ 192,1.OG 2.LEDD)	1020	1039	1054	1074	988	362	192	5729
1413 FORSØK PÅ VOLDTEKT (§ 192,JFR.PAR 49)	127	95	96	82	61	17	5	483
1420 VOLDTEKT (§ 192,2.LEDD)					2	9	7	18
1420 VOLDTEKT (§ 192,3.LEDD)	43	60	53	35	57	19	11	278
1423 GROVT UAKTSOM VOLDTEKT (§ 192,4.LEDD)	19	27	30	25	21	5	3	130
1451 Voldtekt u. samleie					19	178	177	374
1452 Voldtekt til samleie					178	880	1025	2083
1453 Grov voldtekt					4	34	32	70
1454 Grov uaktsom voldtekt					2	25	20	47
1455 Voldtekt forsøk					21	85	97	203
<b>Totalsum</b>	<b>1209</b>	<b>1221</b>	<b>1233</b>	<b>1218</b>	<b>1363</b>	<b>1663</b>	<b>1596</b>	<b>9503</b>

Kilde: Kripos 2016 og 2018.

## 2.4 Kategoriserte voldtekter

Av de registrerte voldtektene ligger andelen festrelaterte voldtekter gjennomsnittlig på rundt 40 prosent (Kripos, 2015).

**Figur 1:** Voldtektsanmeldelser rapportert til Kripos 2011-2017 fordelt prosentvis på voldtektskategorier.



Kilde: Kripos, 2015 og 2018.

## 2.5 Ruspåvirkning

De festrelaterte voldtektene skjer ofte situasjoner hvor både fornærmede og mistenkte/siktede er påvirket av alkohol eller andre rusmidler. Rundt 90 prosent av de fornærmede oppgir selv at de var ruspåvirket under hendelsen (Kripos, 2014). Tallene stammer fra 2011-2014. Det finnes ingen lignende tall for perioden 2015-2017.

**Tabell 2:** Fornærmede i voldtektssaker fordelt på kategori og oppgitt informasjon om egen rus i prosent.

Kategori	2011	2012	2013	2014
Festrelatert	93,9%	92,4%	94,2%	97%
Overfall	55,8%	57%	60,9%	54,8%
Relasjon	17,5%	28,9%	20,1	15,1%
Sårbarhet	25,6%	52,6%	41%	40,5%
Annet	29,4%	36,5%	36%	24%

Kilde: Kripos 2014.

Kripos har ikke lignende tall for ruspåvirkning hos mistenkt/siktet, men Sætre og Grytdal (2011) har hentet ut opplysninger om ruspåvirkning hos mistenkt/siktet fra henholdsvis 2000, 2001, 2004, 2007 og 2010. Tallene stammer fra Oslo politidistrikt og er derfor ikke landsdekkende. Det er likevel grunn til å tro at tallene er sammenlignbare ettersom øvrige tall fra Oslo ikke skiller seg nevneverdig ut fra tilsvarende, landsdekkende undersøkelser (Sætre & Grytdal, 2011).

**Tabell 3:** Mistenkt/siktet for ulike typer voldtekt fordelt på ruspåvirkning, Oslo politidistrikt 2011.

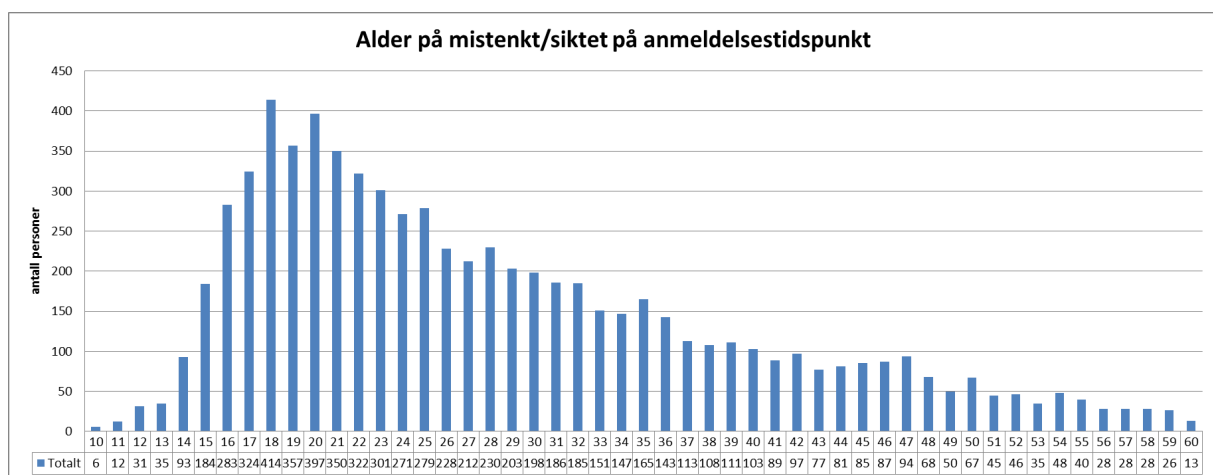
Gjerningsperson	Festrelatert	Relasjon	Sårbarhet	Overfall	Annet	Totalt	N
Alkohol	71,4%	31,1%	17,1%	0,0%	18,2%	38,2%	58
Narkotika	14,3%	20%	26,8%	16,7%	0,0%	18,4%	28
Ikke oppgitt	14,3%	48,9%	56,1%	83,3%	81,8%	43,4%	66
Totalt	100%	100%	100%	100%	100%	100%	152
N	49	45	41	6	11	152	

Kilde: Grytdal og Sætre, 2011.

## 2.6 Alder

I de festrelaterte voldtektene er aldersgjennomsnittet for mistenkte 15-24 år (Kripos, 2014). I tallene for 2017 viser gjennomgangen av voldtektsanmeldelsene, uavhengig av type voldtekt, at siktede stort sett er i aldersspennet 15-25 år (Kripos, 2018).

**Figur 2:** Alder på mistenkt/siktet på anmeldelsestidspunkt, fordelt på alle voldtektskategoriene.



Kilde: Kripos 2018.

### 3. Etterforskningens formål, grunnleggende straffeprosess og menneskerettigheter

#### 3.1 Etterforskningens adgangsregulering og formål

I håndteringen av alle straffesaker er det nødvendig at politiet har grunnleggende kompetanse vedrørende etterforskningens formål, straffeprosess og menneskerettigheter. Dette er nødvendig for å oppnå en helhetsforståelse av etterforskningsfaget og for å ivareta rettssikkerheten til alle involverte parter (Myhrer, 2001). Myhrer definerer etterforskning som:

*«en formålsbestemt innsamling av informasjon for å avklare om det er grunnlag for å reagere strafferettslig mot noen for en utvist adferd»* (Myhrer, 2009 s 14).

I forlengelsen av begrepet *etterforskning* benyttes ofte begrepet *etterforskning i initialfasen*, også kalt straksetterforskning. Begrepet brukes gjerne som beskrivelse av etterforskningen som gjøres når politiet får kjennskap til en mulig straffbar handling og de umiddelbare etterforskningskrittene som utføres for å sikre bevis i straffesaken (Bjerknes & Fahsing, 2018).

For å igangsette etterforskning må det foreligge rimelig grunn til å tro at en straffbar handling er begått. Dette følger av straffeprosesslovens § 224 og begrunnelsen for dette er blant annet hensynet til enkeltindividet. Enkeltpersoner bør av rettssikkerhetsmessige grunner ikke utsettes for etterforskning med mindre politiet har mistanke om at det har skjedd en straffbar handling (Ot.prp.nr 60, 2004-2005). Med rettssikkerhetshensyn menes her lover, normer, forskrifter og retningslinjer som har som formål å sikre enkeltindividets rettigheter og menneskeverd gjennom riktige vurderinger og beslutninger i etterforskningsprosessen (NOU 1991:20).

I de festrelaterte voldtektene iverksettes det normalt etterforskning på bakgrunn av anmeldelsen. Dette fordi en anmeldelse medbringer en forventning og en tolket sannsynlighet om at et straffbart forhold er begått (NOU 1997:15). Fahsing og Bjerknes (2018) bruker begrepet *tilgjengelighet* i denne sammenheng. Mennesket har en ubevisst tendens til å vektlegge den første tanken som inntreffer i en gitt situasjon. Problemet ved dette er at det ikke nødvendigvis er slik at den første tanken som inntreffer er den beste eller mest representative. Dette kan medføre en systematisk skjevhet ved at den første mistanken politiet får, urettmessig kan få mye oppmerksomhet på bekostning av andre sannsynlige alternativer (Bjerknes & Fahsing, 2018). En slik systematisk skjevhet kan påvirke politiets evne til å foreta riktige beslutninger og prioriteringer i informasjonsinnhenting. Dette vil jeg komme nærmere tilbake til.



I forlengelsen av adgangsreguleringen for å iverksette etterforskning er det viktig å forstå hvilket formål etterforskningen er ment å ha. Straffeprosesslovens § 226 beskriver formålet med etterforskningen slik:

*«formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for å avgjøre spørsmålet om tiltale. Etterforskningen skal tjene som forberedelse for rettens behandling av spørsmålet om straff og reaksjon og den skal avverge eller stanse pågående straffbare handlinger. Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham»* (Straffeprosessloven, 1981).

Det legges altså til grunn at politi og påtalemyndigheten skal være objektive og upartiske på ethvert trinn av straffesaksbehandlingen (Aall, 2015a).

Både adgangen til å iverksette etterforskning og etterforskningens formål er sentrale punkter i etterforskningen av festrelaterte voldtekter. Grunnen til dette er at politiet i noen tilfeller besitter en mangelfull gjerningsbeskrivelse, og beslutningsgrunnlaget kan dermed være svakt. I slike situasjoner, hvor fornærmedes redegjørelse for hva som har skjedd er uklar, kan det være vanskelig å foreta vurderinger med hensyn til om handlingen rammes av et straffebud og om det i det hele tatt er adgang til å iverksette etterforskning. Fornærmedes forklaring vil i slike tilfeller danne grunnlaget for den videre informasjonsinnhenting og påfølgende beslutningstaking. I slike situasjoner skal ikke politiet bare gjøre gode vurderinger knyttet til fornærmede og hennes rettigheter, men samtidig sikre en etterforskning der det normative ideal om objektivitet ivaretas igjennom hele prosessen, herunder en ivaretagelse av mistenktes rettigheter.

### 3.2 Rettferdig rettergang og uskyldspresumsjonen

Enhver etterforskning har et grunnleggende krav til forsvarlig og rettferdig saksbehandling. Kravet følger av Grunnlovens § 95 og den Europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 6 nr. 1. Kravet til en rettferdig rettergang fremheves gjerne som et grunnleggende og overordnet prinsipp i norsk straffeprosess (Aall, 2015b). I rettspraksis har sentrale elementer i retten til en rettferdig rettergang blant annet vært hensynet til kontradiksjonsprinsippet, hensynet til likestilling mellom partene og vernet mot selvinkriminering. Videre bør beslutningene som fattes i

rimelig grad være begrunnet (Ot.prp. nr 62L, 2015-2016). I forlengelsen av kravet til rettferdig rettergang følger kravet om uskyldspresumsjonen. Enhver som blir siktet i en straffesak er uskyldig inntil det motsatte er bevist. Dette følger av Grunnlovens § 96 andre ledd og den Europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 6 nr. 2. Som Aall (2015b s 459) påpeker:

*«uskyldspresumsjonen er det naturlige rettslige utgangspunkt for de krav og forventninger som stilles til etterforskningen av alle straffesaker».*

Dersom politiet ikke ivaretar rettergangskravene på en god nok måte kan det medføre manglende hypotesetenkning og objektivitet i etterforskningen. Dette kan igjen resultere i at informasjonsinnhenting blir staket ut i feil retning eller at nødvendige etterforskningsskritt ikke blir gjennomført. Beslutningsgrunnlaget kan dermed bli svekket (Rachlew, 2009). Like alvorlig er det at manglende ivaretagelse av rettergangskravene kan forskyve seg til det bevisgrunnlag retten skal dømme på. I denne sammenheng beskriver Rachlew (2009) det som betegnes som *«the ratification of error»*. Rachlew beskriver hvordan straffesakskjeden har en tendens til å ratifisere feil som begås på et tidlig stadium av etterforskningen. Sannsynligheten for at feilen blir oppdaget og korrigert reduseres med tiden og jo lenger ut i straffesakskjeden saken behandles (Rachlew, 2009). I arbeidet med å finne årsakene til beslutningsfeilene fremhever flere forskere politiets sentrale rolle og posisjon. Forskerne mener det er politiets feilslutninger i etterforskningsprosessen som leder til tiltale og uriktige domfellelser (Rachlew, 2009). Rachlew påpeker i denne sammenheng viktigheten av bevisstgjøring om kravene til en objektiv og rettferdig etterforskning. For å unngå feilene skal politiet aktivt forsøke å motarbeide subjektivitet i etterforskningen. Dette er nødvendig for å sikre god kvalitet i etterforskningen, men like viktig for ivaretagelse av alle parters rettsikkerhet (Rachlew, 2009). Dette vil jeg komme nærmere tilbake til.

### 3.3 Bruken av tvangsmidler og forholdsmessighet

I sedelighetssaker vil ofte ulike tvangsmidler bli vurdert og benyttet. Som Andenæs og Myhrer (2009) beskriver er formålet med bruk av tvangsmidler å avdekke og sikre bevis i den hensikt å oppklare straffesaken. En pågripelse kan benyttes når det er skjellig grunn til å mistenke noen for en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder. Videre må ett av tre spesielle vilkår etter straffeprosesslovens § 171 være oppfylt:

1. *det er grunn til å frykte for at vedkommende vil unndra seg forfølgningen eller fullbyr-  
dingen av straff eller andre forhåndsregler,*
2. *det er nærliggende fare for at vedkommende vil forspille bevis i saken*
3. *det antas påkrevd for å hindre at vedkommende på ny begår en straffbar handling som  
kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder (Haugland, 2016).*

Det er likevel slik at selv om lovens krav til mistanke er oppfylt, skal bruken av tvangsmidler vurderes etter sakens alvorlighet og av hensynet til forholdsmessighet. Et tvangsmiddel skal ikke benyttes dersom det i det aktuelle tilfellet er tilstrekkelig å anvende mindre inngripende tiltak (Ot.prp.nr 53, 1983-1984). Det er gode grunner til dette. Som det videre beskrives i Ot.prp.nr 53, (1983-1984) er hensynet til rettsikkerhet særlig viktig der politiet har muligheten til å benytte tvangsmidler ovenfor enkeltindivider, som for eksempel anledningen til å frata personer deres bevegelsesfrihet. Pågrepelse er et slik inngripende tiltak, og det må legges til grunn at personer ikke utsettes for pågrepelse som ikke fremstår som hensiktsmessig, og at politiets handling ikke er mer inngripende enn det som er nødvendig for å oppnå de formål og intensjoner pågrepet skal ivareta. Denne vurderingen er sterkt knyttet til utøvelsen av skjønn. Skjønn karakteriseres gjerne som en plikt, rett eller evne til å utøve og fatte beslutninger innenfor en bestemt profesjon. Skjønnen utgjør en form for profesjonell praksisviten eller individuell dømmekraft som anvendes når en person har autoritet og rett til selv å avgjøre hvordan man selv skal handle i gitte situasjoner (Hald & Rønn, 2013). Det er i forlengelsen av dette viktig at det skjønn som ligger bak politiets vurderinger, utøves i overensstemmelse med lovgivers intensjoner (Ot.prp.nr 53, 1983-1984).

Ved bruk av tvangsmiddel vil anmeldte få status som siktet, jf strpl § 82. En slik beslutning er således et alvorlig inngrep ovenfor den som rammes. I vurderingen om bruk av tvangsmidler er et uforholdsmessig inngrep eller ikke anfører Andenæs og Myhrer (2009) fire hovedkriterier som inntas i betraktningen:

- sakens alvorlighet
- graden av mistanke
- hvor stor påkjenning tvangsmiddelet vil medføre for den som rammes
- hvor påkrevd anvendelsen av tvangsmidlet er for oppklaring eller gjennomføring av saken.

Det er viktig å betrakte kriteriene helhetlig i vurderingen av om bruken av pågrepelse og øvrige tvangsmidler er forholdsmessig (Andersen, 1994). Nedenfor følger en redegjørelse for de ulike kriteriene.

### 3.3.1 Sakens alvorlighet

Sakens karakter og omfang kan ha betydning når påtalemyndigheten skal vurdere om bruken av tvangsmidler er forholdsmessig eller ikke. Av dette følger det at siktelsen i seg selv kan være så alvorlig at det skal mye til for å betrakte en pågrepelse som et uforholdsmessig inngrep (Andenæs & Myhrer, 2009). I strpl § 171 første ledd oppstilles som vilkår for pågrepelse at handlingen må medføre straff av fengsel i mer enn 6 måneder. I dette ligger det allerede et visst krav til sakens alvor for at pågrepelse kan skje. Dette er også et perspektiv som belyses i Varetaktsutvalgets uttalelse i NOU 1980:28. Dersom pågrepelsen gjelder alvorlige lovbrudd skal det mer til for å betrakte inngrepet som uforholdsmessig. Sakens alvorlighetsgrad gis med dette nokså stor vekt ved vurderingen om pågrepelse skal benyttes eller ikke.

En voldtekt er å betrakte som et alvorlig lovbrudd og har høy strafferamme. En pågrepelse vil derfor i mange tilfeller ikke anses som et uforholdsmessig inngrep (NOU 1980:28). Likevel er det slik at selv om handlingen regnes som alvorlig nok for pågrepelse etter strl. § 171, må politiet på selvstendig grunnlag vurdere hvorvidt sakens alvor tilsier at pågrepelse er et nødvendig inngrep. Dette må betraktes i lys av informasjonen som foreligger i den konkrete sak, videre informasjonsbehov og behovet for bevissikring. Likeså skal tiltaket vurderes opp mot hensynet til det enkelte individ som blir berørt, og hvorvidt pågrepelsen er nødvendig for å ivareta etterforskningen på en kvalitetsmessig god måte. Selv om vilkårene for en pågrepelse er til stede og ikke anses som uforholdsmessig, er det viktig at politiet har et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag før de utsetter enkeltindivider for en pågrepelse og dets ringvirkninger (Andersen, 1984). Dette gjelder ikke bare i de festrelaterte voldtektene, men for alle typer straffesaker.

### 3.3.2 Graden av mistanke

I vurderingen om tvangsmidler skal benyttes, er det som nevnt over et krav om skjellig grunn til mistanke. Med *skjellig grunn* menes god eller rimelig grunn. Det kreves ingen sikker overbevisning av skyld, men det må være mer sannsynlig at vilkårene for straffeansvar er oppfylt enn det motsatte, altså sannsynlighetsovervekt (NOU 1980:28). Kunnskap og bevissthet rundt hva som ligger i *skjellig grunn til mistanke*, er svært sentralt i festrelaterte voldtekter, fordi det

i disse sakene ofte benyttes tvangsmidler som et direkte resultat av fornærmedes forklaring. Dette synspunktet deles av Andersson (2016) i boken «Skålig mistanke». En gjennomgang av ulike etterforskninger av voldtekt i Stockholmsområdet, viser at dersom fornærmede ved anmeldelsestidspunktet navngir en person som gjerningsmann, vil dette være tilstrekkelig for å oppnå sannsynlighetsovervekt og skjellig grunn til mistanke. Årsaken til dette er at det ofte ved anmeldelsestidspunktet ikke foreligger bevis eller informasjon som taler mot fornærmedes forklaring (Andersson, 2016).

Diesen & Diesen (2013) beskriver i likhet med Andersson at det holder med visse identifiserbare opplysninger om gjerningspersonen i kombinasjon med at fornærmede har en viss troverdighet for å oppnå skjellig grunn til mistanke (Diesen & Diesen, 2013). Andersson (2016) påpeker hvor viktig det er at det kontinuerlig foretas en vurdering om hvorvidt vilkårene for skjellig grunn til mistanke er oppfylt. Det skal foretas en helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle, hvor også siktedes rettssikkerhet skal ivaretas. Dersom det i etterforskningsprosessen fremkommer opplysninger som svekker fornærmedes forklaring, skal mistanken frafalles fortløpende (Andersson, 2016). Dette perspektivet viser betydningen av den innledende etterforskningen, og ikke minst betydningen av det innledende avhøret av fornærmede. Videre aktualiserer det spørsmålet om hvorvidt det er forsvarlig å pågripe den anmeldte før det innledende avhøret av ham.

### 3.3.3 Påkjenningen for den som pågripes

Etter straffeprosessloven § 170a skal det i vurderingen om det foreligger forholdsmessige årsaker til bruk av tvangsmidler også overveies hvorvidt *forholdene ellers* tilsier at inngrepet er uforholdsmessig eller ikke. I betydningen *forholdene ellers* kan det blant annet nevnes siktedes alder, helsetilstand, familieforhold og arbeid. Dette er momenter som kan vanskeliggjøre siktedes personlige forhold og situasjon ved en pågripelse (NOU 1980:28). I lys av oppgavens problemstilling er siktedes alder et sentralt moment i vurderingen av forholdsmessighet. Som nevnt tidligere er grunnen til dette at de som pågripes i de festrelaterte voldtektene ofte er i aldersgruppen 15-24 år (Kripos, 2016).

I 1981 ble det inntatt i straffeprosessloven at personer under 18 år ikke bør pågripes dersom det ikke er særlig påkrevd, jf. strpl. § 174. Denne bestemmelsen må ses i sammenheng med barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b, som er gjort til norsk lov ved menneskerettsloven § 2 nr. 4. Av denne bestemmelsen følger det at pågripelse av barn skal skje på lovlig vis og kun

som siste utvei. Det skal altså særlig tas hensyn til siktedes alder i vurderingen av om pågrepelse er forholdsmessig. Behovet for å hindre bevisforspillelse og/eller gjentakelse av et straffbart forhold skal veies opp mot de skadevirkninger bruken av tvangsmidlet kan medføre for den som pågripes (Ot.prp. nr. 53, 1983-84). Straffeprosesslovens § 174 kan ikke anvendes overfor personer over 18 år. Likevel kan bestemmelsens begrunnelser være en del av forholdsmessighetsvurderingen. Dette vil spesielt være aktuelt dersom gjerningspersonen nylig har fylt 18 år, noe som ofte er gjeldene i de festrelaterte voldtektene.

### 3.4 Den anmeldtes rettsikkerhet i lys av behovet for bevissikring

Det er ønskelig med en effektiv kriminalitetsbekjempelse av alvorlige straffesaker som voldtekt (Riksadvokaten, 2018). Av den grunn blir ofte ulike tvangsmidler benyttet for å sikre bevis tidlig i etterforskningen. Årsaken til dette er blant annet sikring av biologiske spor, spor som er flyktige og forsvinner dersom politiet ikke håndterer dette initialt. Bevissikringen kan være helt avgjørende for å belyse skyldspørsmålet tilstrekkelig og for å kunne ta ut tiltale (Andenæs og Myhrer, 2009). Ettersom bruken av tvangsmidler kan medføre både strafferettslige og personlige konsekvenser for den anmeldte, er det viktig at politiet utfører arbeidet på en god måte og at etterforskerne tilrettelegger for korrekte avgjørelser i denne fasen av etterforskningen. Selv om bruken av tvangsmiddelet ikke er et uforholdsmessig inngrep, er det ikke gitt at det skal benyttes og eventuelt opprettholdes over tid. I hvert enkelt tilfelle må det fortløpende gjøres en helhetsvurdering, det skal være en nærliggende fare for bevisforspillelse og tiltaket skal være helt nødvendig. I denne sammenheng skal det også vurderes hvorvidt det er nødvendig å kombinere bevissikring av biologiske spor med en pågrepelse (Andenæs & Myhrer, 2009).

Den potensielle konflikten mellom behovet for bevissikring og ivaretagelse av siktedes rettsikkerhet kan belyses gjennom flere teorier. Rachlew (2009) trekker i denne anledning veksler på det Packer (1969) beskriver som balanseringen gjennom oppstillingen av to modeller. På den ene siden oppstilles modellen «*kriminalitetskontroll*», hvor de viktigste funksjonene er kontroll av kriminell adferd og effektivitet i etterforskningsprosessen. Uskyldspresumsjonen tillegges liten vekt. Når politiet beslutter å pågripe forutsetter det en begrunnet mistanke om at siktede kan være skyldig. Behovet for bevissikring vil være dominerende og vektlegges på bekostning av siktedes rett til frihet. Årsaken til dette er samfunnets ønske og forventning om at politiet skal oppklare alvorlig kriminalitet (Rachlew, 2009). I lys av Rachlew sine betraktninger anførte

Jo Martin Stigen (forelesning UiO, 2015) at den subjektive oppfattelsen av hva som ligger i begrepet «skjellig grunn til mistanke» reduseres i alvorlige straffesaker ettersom befolkningen forventer at politiet skal reagere. Som jeg straks skal redegjøre nærmere for, kan forventnings- og oppklaringspresset i ytterste konsekvens medvirke til at enkeltindivider feilaktig blir pågrepet og siktet for voldtekt.

Packers motvekt til kriminalitetsmodellen omtaler han som «*betryggende rettsprosesser*» (Rachlew, 2009). Verdiene som ligger til grunn for denne modellen tilsier at hensynet til den som siktes er minst like viktig som effektivitet i etterforskningsprosessen. Modellen vektlegger uskyldspresumsjonen og behovet for kvalitetsmessig god informasjonsinnhenting og bevissikring, i den hensikt å unngå ulike etterforskningsmessige bias. En pågripelse av siktede vil ikke skje før politiet har et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag, selv om dette i noen tilfeller kan medføre at bevis går tapt. Fahsing (2013) beskriver hvordan Gollwitzer (1990) er en av de som poengterer viktigheten av en slik tilnærming i arbeidet med straffesaksbehandling. Årsaken til dette er at etterforskerens tankesett forandrer seg umiddelbart når de velger en spesifikk retning i beslutningsprosessen, etterforskerne har det Gottwitzer betegner som «*implemental mindset*». Det vil si at når en beslutning er tatt så fokuserer politiet bevisst og/eller ubevisst på dette valget og har vanskeligheter med å ha et åpent og kreativt tankesett hvor de vektlegger alternative hypoteser i etterforskningsprosessen (Fahsing & Ask, 2013).

Det beslutningspsykologiske perspektivet er senere utdypet av Fahsing og Ask (2013). De understreker at en etterforskningsprosess er avhengig av at politiet tar riktige beslutninger til riktig tidspunkt for å lykkes. I etterforskningsprosessen vil det oppstå det de kaller «*decisional tipping points*». Dette er avgjørende beslutninger som kan påvirke måten politiet tenker på og kan medføre at politiets tankesett bevisst eller ubevisst låser seg til en enkelt hypotese. Dette vil igjen medføre at etterforskerne i større grad søker informasjon som støtter den utvalgte hypotesen og at de av denne grunn har vanskeligheter med å vurdere alternative løsninger. For å opprettholde objektiviteten og åpenhet i etterforskningen er politiet avhengig av å identifisere de ulike «*decisional tipping points*» i etterforskningsprosessen og således kartlegge hva som eventuelt kan bedre evnen til å motstå og redusere kraften av de beslutningspsykologiske faktorene som inntreffer. Dette vil kreve kontinuerlig trening og evaluering av politiets etterforskningsarbeid over lengre tid (Fahsing & Ask, 2013).

I sin studie identifiserte Fahsing og Ask (2013) flere beslutninger som potensielt kritiske «tipping points». Beslutningen om å sikte og pågripe en person var en av beslutningene som ble fremhevet som særlig kritisk. Ved alvorlige straffbare handlinger strekker politiet seg langt for å identifisere en gjerningsperson og en pågripelse skjer derfor ofte på et tidlig tidspunkt i etterforskningen. Når politiet først har tatt valget om å pågripe en person, er det som beskrevet over vanskelig å vurdere alternative forklaringer (Fahsing & Ask, 2013). I voldtektssaker, og spesielt i de festrelaterte voldtektene, hvor hendelsesforløpet i noen tilfeller er uklart, er det svært viktig å ha innsikt i og kunnskap om hvordan de ubevisste kognitive faktorene påvirker våre tanker og vår handlemåte. En pågripelse bør ikke vurderes eller gjennomføres før politiet har tilstrekkelig med informasjon som belyser det straffbare forholdet. Dersom hendelsesforløpet er uklart, bør det derfor vurderes å gjennomføre flere etterforskningskritt for å styrke beslutningsgrunnlaget, før politiet beslutter en pågripelse. Dette følger av hensynet til den som blir pågrepet, men like viktig er det at en tidlig pågripelse kan medføre at andre, åpenbare hypoteser ikke blir etterforsket ordentlig, hvis de i det hele tatt blir etterforsket. En feilaktig beslutning kan på denne måten ha ringvirkninger både for den som blir siktet, men også for den som anmelder voldtekt.

### 3.5 De rettslige rammene for balansering av siktedes og fornærmedes rettigheter

Over har jeg redegjort for de grunnleggende strafferettslige prosesser og menneskerettigheter i etterforskningsprosessen. For å ivareta alle parter rettssikkerhet, og for å sikre en kvalitetsmessig god etterforskning, er det helt nødvendig at hensynet til siktede og fornærmede balanseres mot hverandre. Siktedes rettigheter kommer spesielt til uttrykk gjennom EMK artikkel 6, hvor hensynet til rettferdig rettergang og uskyldspresumsjonen står sentralt. Dette er absolutte krav i en etterforskningsprosess, og avveiningen mellom siktedes og fornærmedes rettigheter må derfor skje uten at hensynet til uskyldspresumsjonen blir svekket. Dette skal likevel ikke være til hinder for at politiet også skal ivareta fornærmedes rettssikkerhet og menneskelige behov (Strandbakken, 2003).

På begynnelsen av 2000-tallet skjedde det en utvikling i retning av større anerkjennelse av fornærmedes og hennes rettigheter. I straffeprosessen ble det gjennomført flere endringer hvor fornærmede ble tilkjent nye rettigheter i lovgivningen. Her kan blant annet nevnes fornærmedes rett til bistandsadvokat, informasjonsrettigheter og dokumentinnsyn (Ot.prp. nr. 11, 2007-



2008). I takt med anerkjennelsen av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen er det nå også større bevissthet rundt hvilken belastning en straffesak kan være for fornærmede. Dette er i tråd med EMK artikkel 8, hvor fornærmede gis rett til beskyttelse av sitt privatliv. I dette ligger det en forventning om at rettergangen skal foregå på en skånsom og tilrettelagt måte (NOU 2006:10).

Ett viktig element i retten til rettferdig rettergang er kravet om likestilling mellom partene. Dette følger av minimumsstandardene i Den europeiske menneskerettskonvensjonen artikkel 6 nr. 3. For å opprettholde objektivitet i en straffesak skal det derfor alltid foretas en helhetsvurdering hvor fornærmedes og siktedes rettigheter veies og balanseres opp mot hverandre (Jebens, 2004). Beslutningspsykologisk forskning viser riktignok at det ikke er mulig å være fullstendig objektiv, men at mennesker til enhver tid benytter ubevisste kognitive forenklingsstrategier for å komme nærmest mulig sannheten. Det rettslige kravet til objektivitet må derfor anses som et normativt ideal. det vil si retningslinjer, instruksjoner og lovverk politiet skal rette seg etter for å stimulere til objektivitet (Bjerknes & Fahsing, 2018). Det normative ideal bør betraktes i sammenheng med det Robberstad (1999) beskriver som en «*balanseillusjon*». Hun mener forestillingen om at straffeprosessens parter skal være likestilte, er en illusjon. Formålet med etterforskningen og straffesaksbehandling er å oppklare saken og skape rettferdighet. Ettersom påtalemyndighetens og rettssakens formål er det samme vil dette være en fordel for påtalemakten. Påtalemyndigheten har større ressurser og adgang til bruk av tvangsmidler, noe som i seg selv svekker siktedes mulighet til likestilling (Robberstad, 1999).

Kravet om objektivitet, likestilling og balanse gjelder for alle typer straffesaker. For å stimulere til objektivitet og hindre at balanseillusjonen inntre er det nødvendig med kunnskap om og forståelse for hvilke mekanismer og påvirkningsfaktorer som inntre i etterforskningsprosessen. Kunnskap og forståelse vil bidra til en kontinuerlig bevisstgjøring og evaluering av politiets arbeid. Fahsing (2016) påpeker riktignok at det ikke er tilstrekkelig med kunnskap. For å redusere kraften av de ubevisste kognitive forenklingsstrategiene er det nødvendig med en enhetlig metodikk i etterforskningen. Dette vil jeg komme tilbake til avslutningsvis i teoridelen.

### 3.6 Praktisering av menneskerettigheter og straffeprosessuelle regler i et etisk perspektiv

Politiet har ulike lover, instruksjoner og retningslinjer de må forholde seg til og som vil påvirke måten etterforskerne tenker, beslutter og handler (Diderichsen, 2011). Et viktig moment i denne sammenheng er forholdet mellom lovanvendelse og etikk, hvordan etterforskerne betrakter og praktiserer lovverket i kombinasjon med etiske prinsipper i utførelsen av politiarbeidet. Diderichsen (2011) beskriver i denne forbindelse rettspositivister og naturretsteoretikere som to motpoler. Rettspositivistene ser liten sammenheng mellom lovanvendelse og etiske prinsipper. Uavhengig av sakens omstendigheter handler etterforskerne etter gjeldende lov. Det er lite rom for tolkning eller bruk av skjønn i utførelsen av arbeidet. Det vil si at påtalemyndigheten kun vurderer om vilkårene er oppfylt når de tar stilling til bruken av tvangsmidler. Beslutningen vil i mindre grad være påvirket av andre etiske perspektiver, som behovet for menneskelige hensyn.

På den andre siden mener naturretsteoretikere at det er en klar sammenheng mellom lovanvendelse og etikk. I utførelsen av politiarbeidet vektlegges menneskelige hensyn, rettferdighet og moralsk riktighet (Diderichsen, 2011). I dagens samfunn vil naturretsteoretikernes tanker betraktes som menneskerettigheter, hvor hensynet til det enkelte individ i rettsprosessen er like viktig som lovgivningens intensjon. Som jeg har beskrevet tidligere står menneskerettighetene sterkt i utførelsen av politiets arbeid, det er faktisk absolutte krav. En ivaretagelse av menneskerettighetene tilsier derfor at det kan være problematisk å vurdere lovanvendelse og etiske prinsipper uavhengig av hverandre (Diderichsen, 2011). De etiske perspektivene skal kontinuerlig betraktes i sammenheng med politiets beslutningstaking, hvor prinsippene om rettferdig rettergang, uskyldspresumsjonen og forholdsmessighet er helt sentrale momenter.

## 4. Beslutningsprosesser og ulike beslutningspsykologiske faktorer

### 4.1 Objektivitet og hypotesetenkning i informasjonsinnhenting

Som nevnt tidligere er et av hovedmomentene i straffeprosessen er objektivitet i informasjonsinnhenting. For å oppnå en større grad av objektivitet har Riksadvokaten de senere årene kommet med krav og anbefalinger om bruk av etterforskningsplaner (Riksadvokaten, 2013). Det overordnede formålet med etterforskningsplaner er å fremme en fag- og målstyrt etterforskning. Etterforskningsplanen skal ved hjelp av notoritet og kontroll understøtte beslutningsprosesser, og derigjennom bidra til økt effektivitet og kvalitet, redusert saksbehandlingstid og et objektivt, riktig resultat (Politidirektoratet, 2017). Etterforskningsplanen skal være skriftlig og redegjøre for alle aktuelle straffebud og hypoteser, hvilke etterforskningskritt som skal gjøres, hvorfor, hvordan, av hvem og på hvilket tidspunkt (Riksadvokaten, 2013). En skriftlig etterforskningsplan vil stille krav til etterforskeren som beslutningstaker ved at vedkommende dokumenterer alle sine beslutninger og avgjørelser. Som påpekt av Rachlew (2009, s 31):

*«Krav til dokumentasjon vil kunne lede til økt følelse av ansvar, noe som igjen vil øke motivasjonen for å treffe presise beslutninger. Dessuten vil prosessen med å skrive ned tanker og begrunnelser tvinge etterforskerne til å vurdere alternative forklaringer til informasjonen de samler inn».*

Informasjonsinnhenting skal, som anført over, bygge på de ulike hypotesene som er utarbeidet som en del av etterforskningsplanen. Hypotesene må funderes i faktaopplysninger i anmeldelsen, men vil også utledes av tidligere etterforskningsmessige erfaringer. Politiets erfaringer vil igjen påvirke deres forståelse, tolkning og oppfatning av en konkret straffesak (Bjerknes & Fahsing, 2018). Bjerknes og Fahsing (2018) beskriver videre hvordan Innes (2003) mener politiets forforståelse ofte fungerer som utgangspunkt i utarbeidelsen av hypoteser. For å teste en hypotese anbefaler derfor Innes at politiet både benytter seg av bekreftelse og falsifisering. Dersom etterforskeren forsøker å bekrefte en hypotese leter vedkommende etter informasjon som er i overensstemmelse med hypotesen og som dermed støtter hypotesens holdbarhet. På den andre siden bør etterforskeren forsøke å falsifisere en hypotese for å lete etter informasjon som logisk sett ikke kan forekomme dersom den gitte hypotesen er sann (Bjerknes & Fahsing, 2018). Å teste sakens aktuelle hypoteser betegnes også som det metodologiske ideal. Det vil si det motsatte av vilkårlighet og subjektivitet (Bjerknes og Fahsing, 2018). I dette henseende står uskyldspresumsjonen sentralt. Straffesakens beviskrav tilsier at politiet aktivt må ha utelukket

alle muligheter for at siktede er uskyldig. Utelukkelse av skyld vil bli et forsøk på å bekrefte uskyld. En slik fremgangsmåte i hypotesearbeidet vil gi politiet et mer objektivt svar (Bjerknes & Fahsing, 2018).

Like viktig som arbeidet med å teste hver enkelt hypotese er arbeidet med å stille opp sakens plausible og alternative hypoteser som utgangspunkt i initialfasen av etterforskningen. Dette følger av at menneskets kognitive funksjon fungerer på en måte som gjør at når etterforskerne har valgt ut en spesifikk hypotese i konkurranse med flere, så blir etterforskerne mindre nøytrale og objektive. Mekanismen som inntreier omtaler Fahsing og Rachlew (2015) som kognitive forenklingsstrategier, hvor bekreftelsesfellen anses som den skumleste av dem alle. Feilene som begås skyldes normalt ikke mangel på kompetanse eller vond vilje, men er ubevisste handlinger som utføres av alle mennesker uten at de selv er klar over dette. Når etterforskerne skal vurdere en hypotese, så har de en tendens til å lete etter bevis som kan bekrefte hypotesen, mens bevis som kan falsifisere hypotesen, sjeldent søkes. I verste fall kan bekreftelsesbias føre til tunnel-syn, hvilket refererer til en situasjon hvor etterforskeren er så fokusert på en spesifikk hypotese, at andre mulige forklaringsmuligheter ignoreres (Rachlew & Fahsing, 2015). Dersom politiet faller for fristelsen til kun å søke bekreftelse på sin hypotese, og ikke evner å opprettholde objektiviteten, vil dette øke faren for at uskyldige personer blir pågrepet og siktet i alvorlige straffesaker. Fahsing og Ask (2013) påpeker i denne sammenheng at bevissthet om bekreftelsesfeller ikke er nok, men for å motvirke de ubevisste kognitive forenklingsstrategiene er det nødvendig at etterforskerne tilnærmer seg arbeidet med oppstilling og testing av sakens plausible hypoteser metodisk.

#### 4.2 Etterforskning og kognisjon

Rachlew og Fahsing (2015) trekker veksler på psykologisk litteratur og beskriver prosessen fram til gode beslutninger som et resultat av en bred og grundig informasjonsinnhenting, uten å favorisere den hypotesen som allerede er i etterforskerens tanker (Rachlew & Fahsing, 2015). Forskning viser at dette kan være utfordrende og vanskelig. Hjernen har ikke kapasitet til å romme og behandle uendelig med informasjon av gangen. Menneskets begrensede evne til å fatte optimale og rasjonelle beslutninger volder oss som regel ikke store problemer i hverdagslivet, men når kravet til presisjon er så stort som det er i arbeidet med etterforskning, settes de ubevisste kognitive forenklingsstrategiene på prøver de ikke er designet for. Som et resultat av

dette må etterforskerne være selektive, ha evnen til å vurdere hvilke opplysninger som er relevante og hvilke som kan avskrives som irrelevante (Ask, 2013).

Kahneman (2012) benytter begrepet kognitiv simultankapasitet for å beskrive menneskets begrensede evne til å fatte rasjonelle og gode beslutninger i situasjoner som fremstår som uoversiktlig. Det er svært utfordrende å undersøke flere hypoteser på en og samme tid. Forenklingstrategiene som benyttes for å kunne mestre akkurat dette, og som gjør hverdagen mer håndterbar, vanskeliggjør etterforskerens evne til å forholde seg objektive og nøytrale (Kahneman, 2012). Det er derfor nødvendig at politiet har kunnskap om og innsikt i det spesifikke psykologiske forskningsområdet kognitiv psykologi. Det vil gi en forklaring på og forståelse av etterforskerens betraktninger og valg i en beslutningsprosess. Beslutningspsykologisk forskning viser imidlertid at bevissthet alene ikke er tilstrekkelig. Det er også nødvendig med metodisk støtte som kan hjelpe oss med å undersøke flere ting på en gang og samtidig opprettholde fokus på objektivitet og kvalitet (Fahsing og Bjerknes, 2018).

#### 4.3 Narrativer og heuristikker

For å kompensere for menneskets begrensede evne til å fatte rasjonelle og gode beslutninger i situasjoner som fremstår som uoversiktlig, har etterforskerne en innarbeidet motivasjon til å søke forståelse og trekke slutninger i saker som preges av en uoversiktlig informasjonsflyt (Ask, 2013). Mangel på forståelse av hvorfor en hendelse oppstår kan oppleves som ubehagelig. Den menneskelige hukommelse er derfor bygget opp på en måte som gjør at etterforskerne instinktivt og ubevisst forklarer informasjonens sammenheng i form av fortellinger eller narrativer. Våre forklaringer har en tendens til å utgjøre fortellinger med en begynnelse, en midtdel og en slutt, hvor alle delene kommer i kronologisk rekkefølge. Slike instinktive fortellinger eller narrativer spiller en sentral rolle i etterforskningens beslutningsprosesser. Årsaken til dette er at etterforskere til enhver tid vil forsøke å skape en fortelling som kan forklare hva som har skjedd og hvorfor. Etterforskningen kan betraktes som en suksess dersom den gir en komplett og sammenhengende fortelling av hendelsesforløpet, og som understøttes av pålitelige beviser (Ask, 2013). Fortellingene vi oppstiller påvirkes blant annet av tidligere erfaringer, stereotypier og holdninger. Evnen til å lage oss narrativer eller fortellinger kan også ses i lys av teoriene om «case construction». Bjerknes og Fahsing (2018) beskriver hvordan mennesket har en tendens til å legge merke til eller foretrekke informasjon som bekrefter egne eksisterende tanker og oppfatninger i etterforskningen. Dersom formålet er å oppklare saken så raskt som mulig, vil

ønsket om bekreftelse gjøre etterforskerne sårbare fordi de kan overse relevant og viktig informasjon. Dette kan og vil påvirke våre beslutninger i hele etterforskningsprosessen, også når vi skal vurdere bruken av tvangsmidler som pågripelse.

Å tenke rasjonelt i informasjonsinnhenting er en krevende prosess for ethvert menneske og medfører at etterforskerne i ulike situasjoner tyr til forenklete metoder når de skal håndtere store mengder informasjon og fatte beslutninger. I forlengelsen av evnen til å konstruere narrativer benytter mennesket en rekke heuristikker, gjerne omtalt som «*tommelfingerregler*», for å vurdere sannsynlighet for en bestemt hendelse. Vi henter altså fram tilgjengelig og relevant informasjon fra vår hukommelse for å kunne legitimere et gitt utfall av en hendelse (Ask, 2013). Heuristikker er svært viktige og nødvendige i informasjonsinnhenting. De er skapt for å hjelpe oss med å strukturere og systematisere informasjonen og sanseintrykkene. Heuristikkene medfører ofte korrekte vurderinger av hendelsene som inntreffer. De ubevisste forenklingsstrategiene, slik som bruken av narrativer og heuristikker, skaper likevel også problemer når kravet til beslutningene er presisjon og objektivitet. Mennesket, dets hukommelse og prosessering av informasjon, er til enhver tid utsatt for ubevisst påvirkning. Heuristikker kan derfor føre til systematiske feilkilder og bias (Ask, 2013). Dette kan betraktes i lys av begrepet representativitet. Forskning viser at mennesket har en tendens til å bedømme sannsynlighet ut ifra egen oppfatning og hva som er mest typisk for en situasjon, gjenstand eller person. Det er imidlertid ikke nødvendigvis noen sammenheng mellom det mennesket opplever og det vedkommende anser for å være representativt og sannsynlig. Sannsynlighetsvurderinger er et komplekst fenomen og kognitive forenklingsstrategier, eksempelvis heuristikker, hjelper oss å løse dem (Fahsing og Bjerknes, 2018). Dersom politiet tilnærmer seg etterforskningsprosessen metodisk, gjennom oppstilling og aktiv testing av hypoteser, vil det redusere de uheldige sidene ved de kognitive forenklingsstrategier, inkludert fenomener som narrativer og heuristikker. Dette vil igjen bidra til en grundig informasjonsinnhenting og et bedre beslutningsgrunnlag når politiet skal ta stilling til bruken av tvangsmidler, som pågripelse.

#### 4.4 Forforståelse og fordommer – vurdering av troverdighet

Menneskets forståelse baserer seg altså på egne erfaringer, tanker og følelser, og er således en subjektiv, personlig fortolkning. Fortolkningen inneholder også våre fordommer. Fordommer vil si forutinntatte vurderinger eller holdninger rettet mot personer og menneskegrupper basert på etnisitet, kjønn, alder, religion, seksualitet eller andre personlige egenskaper (Røkenes & Hanssen, 2012). Forforståelse og fordommer kan betraktes i lys av det psykologen Jean Piaget kaller kognitive skjema. Han beskriver hvordan mennesker utvikler seg gjennom ulike faser i livet. Egne erfaringer gir oss kunnskap, og kunnskapen lagres i kognitive skjema. Menneskets kognitive skjema er under konstant utvikling fordi mennesket hele tiden oppdager og lærer noe nytt. Dette foregår på to måter, delvis gjennom assimilasjon, der mennesket forstår noe nytt ved å innarbeide det i skjemaene de allerede har, og delvis gjennom akkomodasjon, der mennesket reviderer de gamle skjemaene fordi som et resultat av nye erfaringer eller ny kunnskap. Ettersom de kognitive skjema er basert på egne erfaringer, tanker og følelser, inneholder de også en forforståelse og ulike fordommer (Lai, 1999). Vår forståelse og våre fordommer vil påvirke hvordan etterforskerne tenker og beslutter i etterforskningsprosessen. Lai (1999) beskriver de kognitive skjema som kunnskapsstrukturer og de «brillene» mennesket ser virkeligheten igjennom og de boksene mennesket putter situasjoner, hendelser og personer inn i. Skjemaene gjør det mulig for etterforskerne å selektivt velg ut bekreftende informasjon og sile bort motstridene informasjon. Skjemaene er i det vesentligste automatiserte og ubevisste, og utgjør derfor en sentral del av de kognitive forenklingsstrategiene (Lai, 1999).

Erfaringer, tanker og følelser som knyttes til kognitive skjemaer kan gjøre at etterforskere legger uforholdsmessig stor vekt på den første informasjonen de mottar. Dette kalles anchoring eller forankringsfellen, og kan påvirke etterfølgende tanker og beslutninger (Hammond, Keeney & Raiffa, 1998). Dette er et viktig moment i etterforskningen av festrelaterte voldtekter. Ofte er det slik at anmeldelsen fra fornærmede alene danner grunnlaget for videre etterforskning og beslutningstaking. Når fornærmede forklarer seg om et overgrep på en troverdig måte, ønsker etterforskerne gjerne å tro på henne (Stridbeck & Mestad, 2009). I lys av forankringsfellen bør etterforskerne derfor spørre seg selv om fornærmedes troverdighet illegges for mye vekt og om etterforskerne er i stand til å holde alternative forklaringer som sannsynlige i initialfasen av etterforskningen. Forskning viser nemlig at mennesker er sårbare for påvirkning når de skal vurdere troverdighet. I emosjonelle situasjoner er det lett å få empati med noen som er utsatt for traumer og har det vanskelig. Dersom fornærmede viser følelser ved å gråte, og hennes

utsagn samsvarer med hendelsesforløpet hun beskriver, vil fornærmede fremstå som mer troverdig (Wessel & Bollingmo, 2007).

Et sentralt spørsmål i vurderingen av troverdighet er hvorvidt fagpersoner, som polititjenestemenn, er like sårbare for påvirkning som befolkningen ellers. Som fagpersoner er politiet vant til å håndtere vanskelige og emosjonelle situasjoner. Gjennom utdanning og erfaring skal politibetjentene også ha kjennskap til de ulike kognitive påvirkningsfaktorene og hvordan etterforskerne skal stimulere til objektivitet i etterforskningen. Wessel, Drevland, Eilertsen og Magnussen (2008) har utført en studie hvor de undersøkte hvordan nettopp polititjenestemenn blir påvirket av emosjonell fremtoning i beslutningsprosessen. I undersøkelsen forklarer en profesjonell skuespillerinne seg om en voldtekt. Hun forteller om hendelsen i tre forskjellige perspektiver, med et henholdsvis a) lystig, b) nøytralt og c) trist følelsesmessig uttrykk. Undersøkelsen viser at politibetjentene, til tross for sin kunnskap og forståelse, ikke evner å motstå de kognitive påvirkningsfaktorene. Dersom fornærmede er opprørt og gråter oppleves hun som mer troverdig og mindre ansvarlig for handlingen (Bollingmo, Wessel, Eilertsen & Magnussen, 2008). Dersom politiet velger å vektlegge fornærmedes troverdighet og konkluderer for tidlig kan det være svært uheldig for siktedes rettssikkerhet. Det øker faren for at alternative hypoteser ikke blir undersøkt, at etterforskningen blir mangelfull og at beslutningsgrunnlaget svekkes. I ytterste konsekvens kan uskyldige mennesker bli pågrepet og siktet for handlinger de ikke har utført.

En spennende vinkling i denne sammenheng er hvorvidt mennesket er like sårbart for påvirkning når det gjelder vurdering av siktedes troverdighet. Wessel, Bollingmo, Sønsteby, Nielsen, Eilertsen og Magnusson (2012) har gjennomført en studie hvor de undersøker vurderingen av troverdighet til den emosjonelle, mannlige mistenkte, og i forlengelsen av dette, hvordan det emosjonelle uttrykket påvirker vurderingen av sannsynlighet for skyld. I en hypotetisk rettssak ble tiltalte bedt om å fortelle fritt om hendelsesforløpet. Forklaringen varierte noe med hensyn til innrømmelser om bruk av makt og motstand fra fornærmede. Uttalelsene ble gitt med tre ulike emosjonelle uttrykk, henholdsvis a) negativ, b) nøytral og c) positiv. Undersøkelsen viser at dommerne blir sterkt påvirket av det emosjonelle uttrykket i vurderingen av troverdighet, og innholdet i forklaringen ble i liten grad vektlagt. I vurderingen av sannsynlighet for skyld påvirkes derimot ikke dommerne av det emosjonelle uttrykket, men vektlegger i større grad innholdet i forklaringen (E. M. Wessel et al., 2012).



Dersom denne kunnskapen overføres til etterforskningsprosessen er et sentralt og viktig spørsmål hvorvidt politiet evner å revurdere siktedes rolle og eventuelt frafalle siktelsen dersom fornærmedes forklaring ikke står like sterkt i etterkant av avhøret av siktede, eller om politiet går i det som betegnes som *status quo*-fellen. Forskning viser at beslutningstakere er svært favoriserende overfor alternativer som opprettholder status quo i etterforskningen (Hammond Keeney og Raiffa, 1998). Dersom politiet ikke evner å ta til seg ny informasjon, men opprettholder status quo, kan dette medføre at politiet ikke etterforsker i tilstrekkelig grad og i ytterste konsekvens foretar beslutninger på uriktig grunnlag. Evnen til å revurdere og opprettholde alternative hypoteser vil kreve innsikt og en metodikk egnet til å stimulere alternativ tenkning og objektivitet i etterforskningen.

#### 4.5 Tidspress som sårbarhetsfaktor

Et overordnet mål for all straffesaksbehandling er en effektiv, rettssikker og tillitsvekkende behandling (NOU 2016:24 vedlegg 2). Dersom vi betrakter hjernens kapasitet og begrensninger i sammenheng med faktorer som effektivitet, tidspress, ressursmangel og et ønske om oppklaring av straffesaken, vil beslutningsprosessen i etterforskningen være sårbar for etterforskningsmessig bias (Ask, 2013). Etterforskerne i politiet jobber ofte under tidspress og tilgangen på ressurser er enkelte steder begrenset (Politiforum, 2018). Tidspress og lav bemanning er en kombinasjon som i stor grad påvirker politiets beslutningsevne, og som gjør at etterforskerne lettere utsettes for beslutningsfeller. I noen tilfeller må valg tas hurtig, eksempelvis ved sikring av biologiske spor i en voldtektssak. Det er innlysende at ubegrenset med tid og ressurser ville økt muligheten for veloverveide beslutninger betraktelig (Ask, 2013). Christiansson og Granhag (2008) beskriver videre hvordan kravet til effektivitet og tidspress øker faren for selektiv informasjonsbehandling, blant annet ved at politiet retter fokuset mot den informasjonen de mener er relevant (Christianson & Granhag, 2008). Rettspsykologene anfører videre at tidspress fører til mindre fleksibilitet i problemløsningen og genereringen av beslutningsalternativer. Med det oppstår det en fare for at politiet utarbeider færre hypoteser og etterforskningsstrategier. Tidspress vil således også medføre en økt tilbøyelighet til å stole på tidligere erfaringer og stereotypier. Ved opplevelse av tidspress er mennesket mindre mottakelige for ny informasjon, til tross for at informasjonen i noen tilfeller kan belyse saken fra en annen side (Ask, 2013). Kravet til effektivitet, tidspress og ressursmangel kan på denne måten forme våre beslutninger og påvirke på hvilket tidspunkt i etterforskningen en person blir pågrepet og siktet.

Sentrale mål ved straffesaksbehandlingen er således mer enn å fremme effektivitet. Like viktig er det å fremme høy kvalitet og et riktig resultat. I denne sammenheng legges det til grunn at kravet om effektivitet ikke skal gå på bekostning av hensynet til siktedes grunnleggende rettssikkerhet, ei heller fornærmedes rettsvern (NOU 2016:24 vedlegg 2). Med en metodisk fremgangsmåte i etterforskningsprosessen vil den, og særlig når metodikken innarbeides som en naturlig måte å arbeide på, også effektivisere etterforskningen.

## 5. Behovet for fenomenkunnskap

Som tidligere nevnt belyser Fahsing og Ask (2013) det de betegner som «decisional tipping points» i etterforskningen og hvordan disse beslutningene kan fremme kognitive forenklingstrategier og dermed påvirke politiets evne til å tenke og arbeide objektivt. De påpeker videre viktigheten av at politiet identifiserer hva som bedrer evnen til å motstå og redusere kraften av de beslutningspsykologiske faktorene. I denne sammenheng beskriver Fahsing og Ask (2013) betydningen av fenomenkunnskap. Fenomenkunnskap vil bedre etterforskernes mulighet til å skille mellom relevant og irrelevant informasjon i den initiale fasen av etterforskningen. Etterforskerne vet hva som er potensielle bevis og evner således å vurdere bevisets verdi (Fahsing & Ask, 2013). Disse egenskapene vil være helt sentrale når politiet skal kartlegge informasjonsbehov og prioritere ulike etterforskningsskritt. Like viktig er det at fenomenforståelsen vil styrke politiets evne til å til å fatte korrekte beslutninger i vurderingen av om tvangsmidler skal benyttes eller ikke. Likevel påpeker Fahsing (2016) som nevnt tidligere at kunnskap og forståelse ikke vil være nok til å redusere kraften av de ubevisste kognitive forenklingstrategiene. For å klare dette argumenterer Fahsing for at politiet må ha en enhetlig metodikk å støtte seg til (Fahsing, 2016).

### 5.1 Koding av sak

Som en del av fenomenforståelsen er det viktig at politiet har kjennskap til den juridiske betydningen av begrepet voldtekt. Som nevnt tidligere kan voldtekt som et juridisk begrep og den alminnelige oppfatningen av hva en voldtekt er, være motstridene (Sætre, 2015). I forlengelsen av denne problemstillingen viser Statsadvokatenes kvalitetsundersøkelse (2017) at en uforholdsmessig stor andel av voldtektssakene som ble anmeldt var feil kodet fra starten av, bedømt ut i fra tilgjengelig informasjon på anmeldelsestidspunktet. En rekke anmeldelser var registrert som voldtekt, men var ikke voldtekt etter lovens definisjon. Dette kan blant annet skyldes manglende forståelse og kunnskap om hva en voldtekt er og innebærer i juridisk forstand. Riktig koding av straffesaken har betydning for hvilke ressurser som benyttes, hvilken prioritet saken skal gis, om etterforskningsplan skal utarbeides, oppstilling av hypoteser og hvilke etterforskningskritt som skal gjennomføres (Riksadvokaten, 2017). Riktig saks coding vil altså ha en direkte innflytelse på politiets informasjonsinnhenting, som igjen vil bidra til å styrke sakens

beslutningsgrunnlag. I forlengelsen av dette vil riktig sakskoding dermed også påvirke beslutningen om hvorvidt en mistenkt skal pågripes eller ikke.

Betydningen av riktig sakskoding beskrives også av Sætre (2014) i artikkelen «*voldtektsmysteriet og problemet som vandret*». Sætre beskriver det hun mener er en offerrettet lavterskelpolitikk i Norge. I praksis vil dette si at alle voldtektsanmeldelser tas på like stort alvor innledningsvis og ukritisk kodes som voldtekt. Begrunnelsen for å praktisere lavterskel i mottaket av anmeldelser er et ønske om å redusere mørketall ved at alle de fornærmede tas på alvor. Fornærmede stilles ikke kritiske spørsmål i det innledende avhøret og det gjøres lite eller ingen ting for å undersøke påliteligheten av fornærmedes forklaring. Sætre mener hensynet til fornærmede overstyrer den andre siden av problemstillingen, nemlig at en uskyldig person feilaktig kan bli pågrepet og siktet for voldtekt. Anmeldelsene som i etterkant viser seg å ikke være en voldtekt, filtreres ut som henlagte saker (Sætre, 2014).

Statsadvokatens kvalitetsundersøkelse og Sætres beskrivelse av en offerrettet lavterskelpolitikk viser betydningen av fenomenkunnskap og riktig sakskoding. Dette vil være nødvendig for ivaretagelse av rettsikkerheten til alle parter i straffesaken, og i forlengelsen av dette hindre at personer ikke anmeldes og pågripes for voldtekt med påfølgende etterforskning dersom det ikke er grunnlag for det. Betydningen av riktig sakskoding vil bli ytterligere belyst med et praktisk eksempel i analysedelen av oppgaven.

## 5.2 Falske anmeldelser

Dersom det legges til grunn at det føres en offerrettet lavterskelpolitikk slik Sætre (2014) beskriver, vil dette også påvirke muligheten for å oppdage og iredteføre falske anmeldelser. I Norge finnes det ingen direkte søkbar statistikk eller forskning på hyppigheten av falske voldtektsanmeldelser, men dersom vi legger danske og svenske undersøkelser til grunn, så antas det at den reelle forekomsten ligger på mellom 5-7 % (Diesen & Diesen, 2008). Selv om prosentandelen på rundt 7 % kan fremstå som et beskjedent antall er det likevel nok dokumenterte tilfeller til at problemstillingen bør tas på alvor. For den som utsettes for uriktig og/eller bevisst falsk anmeldelse representerer mangelfullt politiarbeid et nytt, selvstendig overgrep. I et bredere perspektiv vil også en iredteføring av de falske anmeldelsene ha et preventivt perspektiv,

hvor både det individualpreventive og allmennpreventive hensynet er fremtredende (NOU 2008:4).

Behovet for kunnskap og forståelse om fenomenet er derfor av betydning for individet som rammes, men vil også ha stor samfunnsnyttig verdi. Falske anmeldelser er ikke bare et problem for den anmeldtes rettsikkerhet, det kan også være et problem for den som faktisk blir voldtatt. Diesen og Diesen (2008) beskriver hvordan befolkningen generelt har en oppfatning av at falske voldtektsanmeldelser er mer vanlig enn den antatte forekomsten på 5-7 prosent. De advarer mot at ukritisk bruk av kunnskap kan lede til større mistro mot de som anmelder, og at saker derfor kan bli henlagt på uriktig grunnlag. En slik tilnærming kan føre til anmeldelsesvegring, og kan også underbygge stereotype oppfatninger og fordommer hos både politiet og samfunnet forøvrig. Økt kunnskap og fenomenforståelse for forekomsten av falske voldtekter er derfor viktig både for å ivareta siktetes rettsvern, men også for å ivareta fornærmedes rettigheter (Diesen & Diesen, 2008).

I denne sammenheng er det viktig at politiet i enhver voldtektsanmeldelse stimulerer til objektivitet ved å teste ulike hypoteser, også hypotesen om at anmeldelsen kan være falsk. Hypotesen bør belyses allerede i det innledende avhøret av fornærmede ettersom fornærmedes forklaring ofte danner grunnlaget for vurdering av pågripelse. Dette forteller oss viktigheten av et godt, innledende avhør, hvor også fornærmede bør stilles utdypende og kritiske spørsmål rundt den objektive og subjektive gjerningsbeskrivelsen. Det kritiske blikket må riktignok anrettes på en måte som ikke oppleves som belastende for fornærmede. Dette vil jeg snart belyse nærmere.

## 6. Kunnskapsbasert politiarbeid – behovet for en helhetlig metodikk

Som beskrevet over er det altså mange faktorer som kan påvirke politiets evne til å opptre objektivt i etterforskningen. Forskningen har i forlengelsen av dette gitt politiet mange svar på hva etterforskerne ikke bør eller må gjøre, men lite i forhold til hvordan etterforskerne skal løse utfordringene eller hvilke tiltak som kan bidra til en objektiv og rettferdig etterforskningsprosess (Bjerknes & Fahsing, 2018). Blant politiets største utfordringer ligger kognitive bias og forenklingsstrategier. I anledning politiets ønske om å arbeide objektivt og rettferdig, påpeker Fahsing og Bjerknes (2018) derfor behovet for en metodikk. Metodikken skal gi en helhetlig tilnærming og kan inneholde flere teknikker og verktøy i etterforskningsprosessen. Metodikken skal bidra til at politiet arbeider objektivt, grundig og tillitsvekkende, innhenter tilstrekkelig og pålitelig informasjon, og tilrettelegger for et godt beslutningsgrunnlag. Et høyt anselig og forskningsbasert tiltak for å stimulere til objektivitet er å aktivt søke etter ulike hypoteser og alternative forklaringer til den første mistanken som oppstår, også kalt abduktiv logikk (Bjerknes & Fahsing, 2018). Intensjonen vil være å søke alle potensielle svar på et gitt hendelsesforløp, for deretter å se hva som kan gi den beste mulige forklaring. Bjerknes og Fahsing (2018 s 96) belyser videre hvordan Fahsing og Ask (2013) beskriver abduktiv logikk som:

*«overgangen fra en mistankestyrt og verifiserende praksis til en såkalt abduktiv undersøkende prosess hvor alle rimelige hypoteser skal identifiseres, uten at etterforskeren tar så mye stilling til noen av dem».*

I lys av objektivitetsprinsippet og ivaretagelse av rettssikkerheten til alle parter vil det som nevnt tidligere være en forutsetning at etterforskeren så upåvirket som mulig forsøker å innhente nødvendig og tilstrekkelig informasjon, for deretter å teste de ulike hypotesene gjennom forsøk på både falsifisering og verifisering (Bjerknes & Fahsing, 2018). Intensjonen bak den abduktive logikk er å øke graden av falsifiserbarhet. En påstand eller hypotese som motstår alle forsøk på falsifisering, vil øke sin styrke og posisjon. Politiet skal altså med bruk av en enhetlig metode være åpen for at deres mistanke kan være uriktig og aktivt søke etter informasjon som kan svekke eller utelukke hypotesen om skyld. Dersom etterforskerne benytter en slik fremgangsmåte og ikke finner informasjon som støtter sannsynligheten for uskyld, vil hypotesen om skyld stå sterkere (Bjerknes & Fahsing, 2018). Som videre påpekt av Rachlew og Fahsing (2015 s 226):

«modellens viktigste egenskap er at den reduserer faren for ubevisste, psykologiske bekreftelsesfeller og operasjonaliserer uskyldspresumpsjonen, samtidig som den reduserer skyldiges mulighet til å fremme plausible motstrategier».

## 6.1 Taktikkmodellen for avhør som en del av en enhetlig metodikk

Det innledende avhøret av fornærmede er et viktig moment i arbeidet med den abduktive logikk. Dette gjelder for alle straffesaker, men særlig i etterforskningen av festrelaterte voldtekter. Dette følger av at det innledende avhøret av fornærmede i mange tilfeller alene danner grunnlaget for videre etterforskning og beslutningstaking. Avhøret skal være så grundig og detaljrikt at informasjonen som fremkommer bidrar til at politiet har tilstrekkelig beslutningsgrunnlag for å kunne vurdere bruken av tvangsmidler, som pågripelse (NOU 2008:4).

Den kunnskapsbaserte utviklingen av politiets avhørsmetoder begynte i England og Wales, og i 1993 ble det første nasjonale opplæringsprogrammet i «*investigative interviewing*» introdusert, også omtalt som P.E.A.C.E -modellen (Bjerknes & Johansen, 2009). Modellen ble senere videreutviklet i Norge igjennom ulike opplæringsprogrammer, blant annet gjennom etterutdanningsprogrammet K.R.E.A.T.I.V, som fremdeles er gjeldende i norsk politi. K.R.E.A.T.I.V-modellen har følgende kjernemomenter og gjelder for alle typer avhør: kommunikasjon, rettsikkerhet, etikk og empati, aktiv bevisstgjøring, tillit gjennom åpenhet, informasjon og vitenskapelig forankring (Rachlew & Fahsing, 2015). K.R.E.A.T.I.V-modellen bygger ikke bare på et tryggere, etisk fundament, modellen produserer også mer pålitelig informasjon. Dette er nødvendig for å kunne ivareta rettssikkerheten til alle parter, kartlegge uriktige anmeldelser og falske tilståelser (Bjerknes & Fahsing, 2018).

Felles for de moderne avhørsmodellene er faseinndelingen og betydningen av gode kommunikative evner. Videre vektlegger modellen hukommelsens fallgruver og faren for påvirkning fra avhører. K.R.E.A.T.I.V-modellen består av seks faser; forberedelser og planlegging, kontaktetablering og introduksjon, fri og sammenhengende forklaring, sondering og avklaring, protokollering, avslutning og evaluering (Bjerknes & Fahsing, 2018). Jeg kommer ikke til å gå i dybden på de ulike fasene, men jeg ønsker å skape en bevissthet rundt viktigheten av å innhente pålitelig informasjon gjennom en fri og sammenhengende forklaring og en god sonderingsfase i avhør av fornærmede. For å sikre en mest mulig upåvirket og objektiv avhørsprosess er det

avgjørende at også avhøret gjennomføres etter den abduktive logikk, der avhøreren undersøker og kartlegger alle konkurrerende hypoteser i den hensikt å søke alle mulige svar og beste mulige forklaring på en gitt hendelse. Formålet med avhøret er også her å innhente pålitelig og tilstrekkelig nok informasjon for å avgjøre hvilken hypotese som passer best og som har støtte i sakens øvrige opplysninger (Rachlew og Fahsing, 2015).

Fokuset rettet mot den frie forklaring er i tråd med påtaleinstruksen §§ 8-11 tredje ledd og 8-2 annet ledd hvor vitner og mistenkte oppfordres og skal gis anledning til å forklare seg fritt og sammenhengende. Reglene har solid forankring i en rekke undersøkelser, hvor forskere påpeker faren for påvirkning uavhengig av om spørsmålene er ledende eller ikke (Bjerknes & Fahsing, 2018). Som et resultat av dette er det viktig at den frie forklaringen sikres før det stilles spørsmål. I forlengelsen av den frie forklaringen skal etterforskeren stille åpne spørsmål knyttet til hendelsesforløpet i sin helhet, og deretter til aktuelle bevistema. Åpne spørsmål vil si spørsmål eller oppfordringer hvor avhøreren ber den som avhøres om å fortelle, beskrive, forklare eller vise det vedkommende har opplevd (Rachlew og Fahsing, 2015). Tanken er at åpne spørsmål skal stimulere til en ny fri forklaring om konkrete bevistema, så upåvirket som mulig. Først når etterforskeren har innhentet all tilgjengelig informasjon gjennom de åpne spørsmålene, skal etterforskerne benytte mer undersøkende spørsmål. Det vil si spørsmål som hvem, hva, hvor, hvorfor, hvordan og når (Rachlew & Fahsing, 2015). Formålet med spørsmålene er å innhente så nøyaktig og pålitelig informasjon som mulig, for deretter å kunne teste alle aktuelle hypoteser.

I avhør av mistenkte legger K.R.E.A.T.I.V-modellen opp til en strategisk presentasjon av motstridende informasjon i sonderings- og avklaringsfasen, også kalt taktikk-modellen (Bjerknes & Fahsing, 2018). Etter å ha identifisert alle plausible forklaringer og hypoteser, skal avhører sette opp alle temaer og spørsmål som kan benyttes i arbeidet med å teste de alternative hypotesene. Avhører skal behandle alle hypotesene med samme nøyaktighet. Det vil si at politiet i høringsprosessen også skal ta høyde for at mistenkte kan være uskyldig eller innehar en annen rolle enn først antatt. Modellens intensjon er å redusere faren for bekreftelsesfeller ved at den stimulerer til objektivitet og alternativ tenkning, fremfor å søke å få bekreftet sin hypotese (Rachlew og Fahsing, 2015). Et sentralt element i metodikken er politiets mulighet til å utsette bevispresentasjonen til alle de ulike hypotesene er undersøkt. Dersom politiet presenterer bevisene før de alternative hypotesene er testet, kan den siktede enklere tilpasse sin forklaring basert på informasjonen han får kjennskap til (Rachlew & Fahsing, 2015). Det er derfor først etter at



politiet har undersøkt alle aktuelle hypoteser i sonderingsfasen at mistenkte skal gjøres kjent med uoverensstemmelser i egen forklaring og med eventuelle øvrige opplysninger som har fremkommet i etterforskningen.

FNs spesialrapportør, Juan Mendez, vektlegger på lik linje med Rachlew og Fahsing viktigheten av en metodisk fremgangsmåte i sin anbefaling av taktikkmodellen (Mendez, 2016 ark 54). En slik modell vil ikke bare legge til rette for en strategisk bevispresentasjon, men som Rachlew og Griffiths (2018) anfører vil taktikk-modellen også gi mistenkte anledning til å forklare sin versjon av hendelsen, uten at vedkommende beskyldes for å ha tilpasset sin forklaring i ettertid. Etterforskere som ikke har en klar strategi eller metodikk for hvordan de på best mulig måte kan ivareta uskyldspresumsjonen og partenes rettsikkerhet i etterforskningen, har en tendens til å avsløre saksrelatert informasjon og potensielle bevis i avhørssituasjonen. Ved å avsløre saksrelatert informasjon for tidlig i etterforskningen kan politiet skape en situasjon hvor mistenkte anklages for å ha tilpasset sin forklaring i ettertid (Rachlew & Griffiths, 2018). Taktikk-modellen er derfor både et verktøy som vil redusere mistenktes mulighet til å fremme plausible forsvarsstrategier dersom han er skyldig, men også et verktøy som vil bidra til å operasjonalisere uskyldspresumsjonen ved å styrke mistenktes pålitelighet.

Mendez (2016) er en av de som videre beskriver viktigheten av at prinsippene for taktikk-modellen gjelder for alle typer avhør. Politiet må legge til rette for en strategisk presentasjon av motstridende informasjon, uavhengig av om politiet avhører vitner, fornærmede eller mistenkte (Mendez, 2016 ark 55). Dersom avhøret av fornærmede gjennomføres etter taktikk-modellen og den abduktive logikk, slik Rachlew og Fahsing beskriver den, skal alle hypoteser identifiseres, belyses og testes. Avhører skal ikke favorisere noen av hypotesene, og behandle alle med samme grundighet. Det vil si at hypotesen om siktedes uskyld også skal belyses i det innledende avhøret av fornærmede. I likhet med avhør av siktede skal fornærmede først presenteres med uoverensstemmelser i sin forklaring etter sonderingsfasen. Taktikk-modellen krever en metodisk fremgangsmåte som vil tvinge enhver etterforsker til å tenke bredt i hele avhørsprosessen. Dette vil sørge for en god og bred informasjonsinnhenting, som igjen vil heve beslutningsgrunnlaget betraktelig. Taktikk-modellen som fremgangsmåte vil på denne måten være et godt verktøy for politiet i arbeidet mot bekreftelsesfeller og en rettferdig rettergang for alle parter i straffesaken.

Taktikk-modellen som fremgangsmåte vil også være i tråd med anbefalingene i NOU 2008:4, hvor det etterlyses en kritisk evaluering av det mest sentrale beviset i voldtektssakene, nemlig avhøret av fornærmede. Det innledende avhøret av fornærmede skal ikke bare inneholde en fri forklaring med fornærmedes perspektiv av hendelsesforløpet, men avhørssituasjonen skal også gjenspeile behovet og hensynet til siktedes rettssikkerhet. For politiet innebærer denne oppgaven også å hindre at mennesker blir uriktig anklaget og pågrepet for voldtekt (NOU 2008:4). Det vil si at politiet også må våge å stille fornærmede kritiske og utdypende spørsmål, og da gjerne med bruk av en strategisk presentasjon av de bevistema saken reiser.

## 6.2 Balanseringen av kritisk informasjonsinnhenting og evnen til å formidle empati

For at politiet skal lykkes med bruken av taktikk-modellen er de avhengig av at avhører balanserer den kritiske informasjonsinnhenting med evnen til å vise og formidle empati og forståelse i avhørprosessen (NOU 2008:4). Dette følger av at fornærmedes sårbarhet, egen skyldfølelse og redsel for å ikke bli trodd kan vanskeliggjøre avhørssituasjonen. I den sammenheng er det viktig med gode relasjonelle og kommunikative evner. For å kunne optimalisere kommunikasjonen med fornærmede i voldtektssaker bør etterforskerne ha god kunnskap om hvordan traumer påvirker et menneske og dets evne og vilje til å forklare seg for politiet. En negativ opplevelse i avhørssituasjonen vil kunne medføre at fornærmede ikke ønsker eller klarer å avgi noen forklaring. Det er derfor viktig å legge til rette for at fornærmede føler seg trygg og komfortabel (Rich, 2014). Dette kan betraktes i lys av det Bjerknes og Fahsing (2018) omtaler som metakommunikasjon. Metakommunikasjon er kommunikasjon om hva som skal foregå i avhørssituasjonen og skjer gjerne i kontaktetableringsfasen. Intensjonen er å skape gode rammer for kommunikasjon med forutsigbarhet, tillitt og trygghet som grunnleggende momenter.

Oxburgh og Hynes (2016) beskriver i likhet med Rich, Bjerknes og Fahsing gode rammer for kommunikasjon som avgjørende for informasjonsinnhenting i avhøret av fornærmede. De beskriver fire elementer politiet alltid bør være bevisst i avhørssituasjonen: a) den sosiale effekten – hvordan rammene rundt avhøret påvirker det konkrete vitnet, b) den kognitive effekten – hvordan avhørssituasjonen påvirker evnen til å gjenspeile og huske, c) den emosjonelle effekten – det personlige, følelsesmessige aspektet i avhørssituasjonen og d) motivasjon – villigheten til å samarbeide med avhører og til å avgi en forklaring til politiet (Oxburgh & Hynes, 2016). Dersom avhører har forståelse for hvordan momentene kan påvirke avhørssituasjonen

og evner å ivareta momentene i kombinasjon med den abduktive logikk vil etterforskeren ikke bare skape trygge og gode rammer for kommunikasjon, men også sørge for en rettferdig rettergang. Det er først når fornærmede befinner seg i trygge rammer at politiet kan finne rom for kritiske og utdypende spørsmål i sonderingsfasen uten å skape brist i kommunikasjonen. Spørsmålene må formuleres ettertenksomt og ikke bære preg av beskyldninger. Dersom politiet i tillegg forklarer fornærmede hvorfor de er nødt til å stille de kritiske og vanskelige spørsmålene vil de ofte ikke bare få svar, men de vil også få forståelse for det arbeidet som utføres (Rich, 2014).

## 7. Oppsummering av oppgavens teoridel

Ovenfor har jeg redegjort for faktorer som kan medvirke til at politiet pågriper og sikter en voldtektsanmeldt uten tilstrekkelig beslutningsgrunnlag. Dette inkluderer juridiske, herunder straffeprosessuelle, bevisteoretiske og menneskerettslige hensyn, sosiale hensyn, beslutningspsykologiske, fenomenologiske og polititaktiske hensyn. Nedenfor følger en presentasjon av metodebruk. Deretter vil oppgaven ta for seg en presentasjon av datamateriale, diskusjon og konklusjon.

## 8. Forskningsmetode og forskningsetikk

### 8.1 Valg av forskningsmetode

Undersøkelsens tema og problemstilling er viktig for valg av forskningsmetode, men også andre faktorer som kompetanse, tilgang til datamateriale, tid og ressurser påvirker dette valget. Det er derfor nødvendig at forskeren tar i betraktning ulike alternativer og hvilke konsekvenser de ulike alternativene vil ha, før forskeren tar stilling til metodevalg (Ringdal, 2018). Som en start vil et grunnleggende spørsmål være hvorvidt det er hensiktsmessig å benytte kvalitativ eller kvantitativ metode. I beskrivelsen av den kvalitative og kvantitative forskningen skilles det gjerne mellom en hermeneutisk og en positivistisk posisjon. Kritikken mot den kvantitative metoden er særlig rettet mot positivismedebatten. Tilhengere av den positivistiske tradisjon legger til grunn at alle typer fenomener kan og skal undersøkes med den samme vitenskapelige metoden, den naturvitenskapelige metoden. Forskning skal dreie seg om det som kan måles og registreres, uten at forskeren deltar aktivt. Den kvantitative forskningsmetoden egner seg best i så henseende (Johannessen, Christoffersen & Tufte, 2010).

Kritikerne av den positivistiske tilnærmingen har sin forankring i den hermeneutiske tradisjon. Her vektlegges en fortolkende tilnærming til mennesket og samfunnet. Fokuset er rettet mot meningsdimensjonen ved sosiale fenomener, fenomenets karakter og fenomenets innholdsmessige egenskaper. Denne fremgangsmetoden kan best belyses ved bruk av kvalitativ metode (Johannessen, et al., 2010). I denne oppgaven hvor jeg ønsker å undersøke hvilke faktorer som påvirker politiets beslutning om pågrepelse og hvilket informasjonsgrunnlag som ligger til grunn når beslutningen blir tatt, mener jeg en kvalitativ fremgangsmåte egner seg best. En kvalitativ tilnærming er en mer subjektiv tilnærming ved at de baserer seg på interaksjonen mellom forsker og informant (Tjora, 2012). En slik interaksjon mener jeg er relevant og viktig for mitt prosjekt. Intensjonen vil være å søke dybdekunnskap om hvilke faktorer som spiller inn i beslutningstakingen i den initiale fasen av etterforskningen. Sålde vil det være av stor nytte å få innsikt i hvilke tiltak etterforskerne selv mener er viktig for å sikre korrekte beslutninger og ivaretagelse av rettssikkerheten til alle parter i straffesaken.

## 8.2 Strukturerte intervju

Kvalitativ metode omfatter blant annet intervju, observasjon og feltstudie (Tjora, 2012). Av disse har jeg valgt semistrukturerte intervju for å belyse min problemstilling. Semistrukturerte intervjuer er en form for dybdeintervju som tar sikte på å frembringe dypere kunnskap om et tema som er lite eller mangelfullt belyst. I de fleste forskningsprosjekt hvor intervju benyttes vil formålet være å studere meninger, holdninger og erfaringer hos informanten (Tjora, 2012). Metoden bygger på et fenomenologisk perspektiv, hvor forskeren ønsker å skape en forståelse av informantens opplevelser, samt hvordan informanten selv opplever og reflekterer over dette. Det benyttes åpne spørsmål og på denne måten kan informanten i større grad forklare seg fritt. Hensikten er å forebygge at forskerens forforståelse dominerer retning og innhold i informantens besvarelser (Tjora, 2012). Videre åpner metoden for oppfølgingsspørsmål ved behov.

Et semistrukturert intervju bygger på dialog og gode rammer for kommunikasjon. Hensikten er at samtalen skal gi grobunn for refleksjon og subjektive tankerekker. Dette vil i noen tilfeller kunne medføre at informanten gir en del informasjon som ikke vil ha relevans for prosjektet. Forskeren må derfor ha en grundig refleksjonsprosess i forkant og underveis av forskningsprosjektet. Det vil ikke bare være nødvendig med et godt arbeid rundt utarbeidelse av problemstilling, men fra forskeren vil det også kreve en fagforståelse og struktur i intervjuprosessen for å holde seg til det angitte tema. Således vil det også være nødvendig å være bevisst og gjøre seg noen tanker rundt hvordan overskuddsinformasjonen skal håndteres. For forskeren blir det avgjørende å ha en balansegang mellom nysgjerrighet, kreativitet, kontroll og struktur (Tjora, 2012).

## 8.3 Casestudie

Som en del av intervjuet besvarte informantene to ulike casestudier. Med *casestudie* menes her en beskrivelse av et fiktivt hendelsesforløp som beskriver en potensiell straffbar hendelse. En av casestudiene beskrev en angivelig voldtekt, mens den andre casestudien beskrev en angivelig voldshendelse. Begge hendelsesforløpene vil ha en strafferamme på 15 års fengsel dersom den anmeldte skulle bli domfelt. Hensikten og formålet med casestudiet var å kartlegge på hvilket tidspunkt det eventuelt ble besluttet bruk av tvangsmidler og om denne vurderingen var lik for begge hendelsesforløpene. Informantene ble bedt om å begrunne svarene sine. Det vil også være relevant å undersøke om svarene i casestudien sammenfaller med informasjonen som

fremkom i intervjuet. Casestudien ble sendt på mail i forkant av intervjuet og ble besvart skriftlig. Svarene skulle foreligge før intervjuet ble gjennomført. På denne måten kunne jeg stille oppfølgingsspørsmål knyttet til casestudiene i selve intervjuet. Videre er det er en del av spørsmålene som blir stilt i intervjuet, som vil kunne påvirke svarene i casestudien. Grunnen til dette er at jeg i intervjuet går inn på kritiske momenter som kan påvirke beslutningstakingen i etterforskningsprosessen, momenter som er viktig for ivaretagelse av siktedes rettssikkerhet. Spørsmålene vil stimulere til refleksjon og bevisstgjøring, og vil derfor også kunne påvirke informantene under deres arbeid med casestudien.

#### 8.4 Søknad til politidirektoratet og norsk senter for forskningsdata

I forbindelse med masteroppgaven ble det søkt om fritak fra taushetsplikten både fra Politidirektoratet og Norsk senter for forskningsdata. Søknadene ble kvalitetssjekket av veileder. Det samme ble informasjonsskrivet, intervjuguiden og casestudiet som ble vedlagt søknadene. Begge søknadene ble innfridd.

#### 8.5 Utvelgelse og rekruttering av informanter

Det var ikke ønskelig å intervju informanter fra eget distrikt, Sør-Øst politidistrikt. Dette følger av at jeg er leder for seksjon for seksualforbrytelser og vold mot barn. I tillegg til å ha et lederansvar for etterforskerne, kjenner de fleste til mitt forskningsprosjekt og mine subjektive meninger rundt temaet. For å unngå påvirkning og for å stimulere til objektivitet i forskningsprosessen var det derfor nødvendig å velge et annet politidistrikt. I denne sammenheng var det naturlig å velge Øst politidistrikt. Til dels av praktiske årsaker, men også fordi Øst politidistrikt er nokså likt organisert som Sør-Øst politidistrikt. Jeg vil derfor anta at initialfasen i etterforskningen byr på mange av de samme utfordringene, og at læringsmomentene vil være de samme.

For å rekruttere informanter tok jeg kontakt med politimesteren i Øst politidistrikt. Politimesteren formidlet videre kontakt til aktuelle informantkandidater. Dette var en prosess som gikk overraskende fint og jeg fikk gjennomført alle intervjuene våren 2018. I utgangspunktet ønsket jeg å intervju seks informanter som jobbet med seksualforbrytelser, tre etterforskningsledere og tre jurister. Dette er personer med god kompetanse på fagfeltet. Jeg anså derfor disse til å være best egnet til å belyse problemstillingen. Etter fem intervjuer ble det likevel klart at jeg

burde intervju noen fra kriminalvakta for å få et helhetlig bilde. Grunnen til dette er at det ofte er kriminalvakta som står for den initiale etterforskningen i voldtektssakene. Jeg gjennomførte derfor fire intervjuer med informanter fra kriminalvakta, en jurist og tre etterforskningsledere. Totalt intervjuet jeg ni informanter. Av disse var det fire kvinner og fem menn. Erfaringsgrunnet laget var veldig varierende, alt fra to til tjue år i etaten.

## 8.6 Gjennomføring av intervjuene

For å legge til rette for god kommunikasjon i trygge omgivelser, bør intervjuene skje på informantens hjemmebane (Kvale, Brinkmann, Anderssen & Rygge, 2015). Intervjuene ble derfor gjennomført på informantens arbeidssted. Det ble benyttet båndopptaker, noe informantene samtykket til. Hvert intervju hadde en varighet på ca. 1 time. Samtlige av informantene fikk tilsendt et informasjonsskriv, en samtykkeerklæring og godkjenningene fra Politidirektoratet og Norsk senter for forskningsdata i forkant av intervjuet. Alle informantene signerte samtykkeerklæringen. Det ble gitt forholdsvis lite informasjon om forskningsprosjektet før intervjuet ble gjennomført. Jeg fortalte informantene hva jeg het, men fortalte ikke noe om meg selv utover dette. Grunnen til dette er at forskningsprosjektets problemstilling i seg selv er egnet for påvirkning. Dersom informantene visste at jeg ønsket å fokusere på siktedes rettsikkerhet, så kan det potensielt påvirke og forme informantenes svar. Videre var jeg meg bevisst hvilken påvirkning jeg som forsker kan ha på intervjuprosessen. Min bakgrunn kan medføre en forventning hos informantene, og føre til at de gjerne vil gi svar de trodde var ønsket fremfor å formidle spontane svar.

I forbindelse med intervjuprosessen ble det utarbeidet en intervjuguide. Ettersom jeg benyttet et semistrukturert intervju, var intervjuguiden formet som en oversikt over de temaer jeg ønsket å belyse, og som etter min mening var relevant for problemstillingen. Hvert enkelt spørsmål i intervjuguiden skal evalueres etter en tematisk og en dynamisk dimensjon. Tematisk i forhold til hvor godt et spørsmål er egnet til å få fram ønsket kunnskap, og dynamisk i forhold til hvor godt egnet spørsmålet er til å skape god interaksjon blant de som deltar i intervjuet (Kvale, et al., 2015). Videre sier Kvale (2015) at spørsmålene bør være forståelige og fri for akademisk sjargong. Jeg forsøkte å benytte åpne og lett forståelige spørsmål. Dette er nødvendig for å hindre påvirkning, noe som kan være svært vanskelig når forskeren selv har subjektive meninger om temaet. Jeg var derfor svært bevisst på spørsmålsformuleringen, men det var likevel



flere ganger jeg tok meg i å stille ledende spørsmål. Jeg forsøkte å begrense en eventuell påvirkning ved å omformulere spørsmålene. Det var også enkelte ganger informantene ikke forstod meningsinnholdet i spørsmålet. Jeg gjentok da spørsmålet med en annen formulering.

## 8.7 Analysen

Hensikten med analysen er å gjøre observasjoner om til kunnskap (Ringdal, 2018). Analyse av kvalitative data har derfor som mål å fremme økt kunnskap og forståelse på det fagfeltet det forskes på (Tjora, 2012). En sentral del av denne prosessen er transkribering av intervjuene. Transkribering hjelper forskeren med å strukturere materialet og legger til rette for en god analyse. Hvordan forskeren velger å transkribere er avhengig av formålet med datamaterialet (Kvale, et al., 2015). Forskeren vet likevel ikke alltid hva som er de viktige temaene, og hva som er et hensiktsmessig detaljnivå, i det forskeren setter i gang med transkriberingen. Det vil derfor ofte være smart å transkribere mer detaljert enn det forskeren tenker er nødvendig (Tjora, 2012). Jeg valgte derfor å transkribere intervjuet forholdsvis ordrett, men uten ikke-verbale ytringer som latter, kremt og stillhet.

Første del av analyseprosessen består i å gjøre seg kjent med og kode datamaterialet. Jeg har benyttet det Tjora (2017) beskriver som SDI-modellen (stegvis-deduktive induktive). Det vil si at forskeren kun opererer med ett nivå av koder og holder fast ved en ren induktiv strategi. Ved en induktiv strategi lager forskeren teorier ut i fra studier (empiri) av et fenomen. Målet med kodingen er tredelt: 1) å ekstrahere essensen i det empiriske materialet, 2) å redusere materialets volum, 3) å legge til rette for idegenerering på basis av detaljer i empirien. Denne fremgangsmåten vil gjøre det mulig å redusere påvirkninger av ulike forventninger og teorier som enhver forsker i mer eller mindre grad vil trekke med seg inn i analysen (Tjora, 2017). Et kjennetegn ved SDI-modellens induktive koding er at den skal ligge svært tett på empirien og gjerne bruke begreper som allerede finnes i datamaterialet. Poenget er at kodene skal ligge tett på deltakerutsagn og ivareta det helt spesifikke i materialet (Tjora, 2017). Arbeidsmåten består i å gå systematisk gjennom alle intervjuene og opprette koder. Kodene er utviklet fra data og ikke fra teori, hypoteser eller planlagte temaer. Kodingen skal altså fremheve det informanten sier, ikke bare den han eller hun snakker om. Deretter består arbeidet i å gruppere kodene tematisk for å forme en struktur for analysen (Tjora, 2017).

## 8.8 Forskningens kvalitet

I forbindelse med tolkning og vurdering av forskningens kvalitet benytter Tjora (2017) begrepene reliabilitet, gyldighet og generaliserbarhet. Dette er også begreper som kan betraktes i forhold til gjennomføringen av semistrukturerte intervjuer.

### 8.8.1 Gyldighet:

Gyldigheten i en studie handler om hvorvidt datamaterialet i undersøkelsene gir svar på spørsmålene forskeren ønsker svar på. Det må altså være en sammenheng mellom det forskeren vil undersøke, og de dataene som samles inn. Videre er den viktigste kilden til høy gyldighet at forskningen følger etiske retningslinjer, og at undersøkelsen er forankret i annen relevant forskning (Tjora, 2017). Det er mulig å styrke gyldigheten ved at forskeren grundig redegjør for metodisk tilnærming og gjennomføring av undersøkelsen. På denne måten inviterer forskeren leseren til å ta stilling til undersøkelsens relevans og betydning (Tjora, 2017). I noen tilfeller kan det være en betydelig differanse mellom hvordan etterforskerne reelt løser etterforskningen av festrelaterte voldtekter og hva etterforskerne sier og gjør i en intervjusituasjon. Som forsker har jeg altså ingen garanti for at jeg får et realistisk bilde av informantens erfaringer og praksis. Å gå inn i konkrete saker og undersøke hva som faktisk er gjort, ville kanskje brakt meg nærmere sannheten. Det ble ikke søkt om disposisjon til å utføre et slikt arbeid i denne sammenheng. En slik fremgangsmåte vil være et større inngrep i personvernet og vil således medføre en lang søknadsprosess.

### 8.8.2 Generaliserbarhet:

Generaliserbarhet er knyttet til undersøkelsens gyldighet utover de rammer som er undersøkt, det vil si hvorvidt mine data er gjeldende og overførbare til andre kontekster. En form for generalisering er et mål for all forskning og må ligge til grunn for at kunnskap skal kunne deles med andre (Tjora, 2017). Det har vært en del diskusjon om det er mulig å generalisere ved kvalitativ forskning. Dette følger av at statistisk generalisering krever forholdsvis stort utvalg av informanter og empiri (Tjora, 2017). Oppgaven min har få informanter og begrenset med data, og kan derfor ikke sies å være statistisk generaliserbar. Tjora (2017) mener likevel forskeren fint kan benytte det han kaller konseptuell generalisering, hvor målet med forskningene er å utvikle innsikt knyttet til et fenomen, men som likevel kan ha relevans for andre forskningsområder. Konseptuell generalisering vil være relevant for å belyse erfaringer og bevissthet rundt de festrelaterte voldtektene. Intervjumaterialet går i dybden og fanger opp nyanser og

variasjoner, og informantenes erfaringer er unike. Undersøkelsen har identifisert noen sentrale utfordringer i etterforskningsprosessen. Med støtte i relevant teori og empiri vil jeg derfor tro at dataene kan ha overføringsverdi ved at de forteller noe viktig om beslutningstakingen i de festrelaterte voldtektene.

### 8.8.3 Reliabilitet:

Undersøkelsen og datamaterialet må være reliable. Det vil si at det skal være mulig for andre å ettergå det arbeidet som er gjort. I denne sammenheng er det viktig at undersøkelsens datamateriale er innhentet etter etiske retningslinjer og ikke preget av subjektiv forutinntatthet eller er kopier av andres forskning (Tjora, 2017). Av dette følger det at datamaterialet som genereres skal være unikt. Forsker og informant møter hverandre i en kontekst hvor rammene for kommunikasjonen er viktig og vil spille inn på intervjuprosessen i sin helhet. En slik situasjon kan være vanskelig å etterligne eller kopiere. En grundig redegjørelse av intervjuprosessen vil gjøre det enklere å vurdere undersøkelsens reliabilitet (Tjora, 2017). Det er videre viktig å gjøre seg noen tanker om egen fenomenkunnskap og motivasjon, og i hvilken grad dette kan påvirke forskningsprosessen (Tjora, 2017). Min bakgrunn som politietterforsker vil kunne påvirke min forskning, herunder hvilke spørsmål jeg velger å belyse. Fenomenkunnskap kan gjøre det enklere å identifisere de gode spørsmålene, men fenomenkunnskap medbringer også en risiko for at forskeren kan bli forutinntatt. Dette vil igjen vanskeliggjøre kritisk refleksjon (Tjora, 2017). Som påpekt av Tjora (2017) er fullstendig nøytralitet svært vanskelig innenfor kvalitativ forskning. Et viktig kriterium for forskningsprosjektets reliabilitet er derfor bevissthet rundt egen rolle og hvordan forskerrollen kan påvirke prosessen og undersøkelsens resultater (Tjora, 2017).

## 8.9 Forskningsetiske refleksjoner – forske på egen profesjon

Å forske på egen profesjon kan være fordelaktig, men prosessen medfører også en del problemstillinger innsiddeforskeren bør være seg bevisst. Det primære ønsket er at forskningsprosjektet skal gi ny kunnskap på et fagområde som igjen vil skape endring og utvikling individuelt, i grupper eller i en organisasjon. Rachlew (2010) viser i denne sammenheng til Foucault og hans beskrivelse av kunnskap som makt, og at det derfor fører et ansvar å tilegne seg kunnskap (Rachlew, 2010). Forskerens ansvar kommer til uttrykk i forskningsetiske retningslinjer. Retningslinjene tilhører ikke en bestemt fase i undersøkelsen, men bør være en dimensjon som er

til stede i hele forskningsprosessen (Kvale, et al., 2015). Hensikten med retningslinjene er å skape et felles sett med verdier som bidrar til å kvalitetssikre vitenskapelig forskning (Rachlew, 2010). Rachlew er av den oppfatning av at de etiske retningslinjene er av særlig relevans for de som ønsker å forske på egen profesjon. Dette begrunner han blant annet med nærhet og distanse, hvor tett forskeren bør nærme seg et forskningsfelt. En forsker vil alltid ta med seg erfaringer, fordommer og andre ubevisste kognitive funksjoner som vil påvirke inntrykk, tanker og handlinger.

I perspektivet om nærhet og distanse presenterte Brown i 1996 en oppstilling av fire ulike forskerroller knyttet til forskning på politiet, henholdsvis:

- innside innside-rollen
- innside utside-rollen
- utside innside-rollen
- utside utside-rollen

Innside innside-rollen tilskrives politi som forsker på politiet i tilknytning til egen akademisk karriere, som i mitt tilfelle. I forskningsprosessen vil en innsideforsker kunne nyte godt av sin inngående forkunnskap. Forskeren kjenner profesjonen, faget og fagmiljøet godt. På den andre siden kan inngående kunnskap virke hemmende og skape ulike utfordringer (Brown, 1996). Noe av årsaken til dette er at de etiske retningslinjene stiller strenge krav til forskerens uavhengighet. Det er derfor viktig med nødvendig distanse og profesjonalitet.

Rachlew (2010) beskriver i denne sammenheng det han omtaler som ”go native”, en såkalt tilstrekkelig distansering. Feiler forskeren i dette kan vedkommende miste overblikket og den nødvendige analytiske distansen.

De etiske retningslinjene fremhever betydningen av fri forskning. I dette ligger det at all forskning skal sikres mot påvirkning som hindrer at velbegrunnede problemstillinger utforskes. På tilsvarende måte skal forskningen sikres mot at resultater og konklusjoner blir holdt tilbake eller selektivt rapportert (Kalleberg, 2006). Dersom vi ikke har nødvendig distanse og profesjonalitet vil dette kunne påvirke spørsmålsformuleringen underveis i intervjusituasjonen, enten ved ledende spørsmål eller ved at det på andre måter skinner igjennom hva vår subjektive holdning er. Dette vil igjen kunne fordre svar som er ønsket fra forskeren og ikke oppriktige svar fra informanten. I denne sammenheng er også innside-forskerens rolle i hierarkiet relevant.

Ettersom forskerens problemstilling ofte er et resultat av engasjement på eget fagfelt vil det også være kjent for informanten at forskeren kjenner fagfeltet godt. Som et resultat av dette blir det vanskelig for informanten å holde tilbake opplysninger eller pynte på sannheten. Alle innvirkningene som er beskrevet her, er det Rachlew (2010) kaller ”*forskningseffekten*”. Med ”forskningseffekten” menes alle innvirkninger som kan forekomme og som påvirker aktørene som deltar på en eller annen måte. Påvirkningen kan i denne sammenheng betraktes som kognitive bias, skjevheter som påvirker vår virkelighetsoppfatning. Dette er noe alle mennesker har, og som i ulik grad bidrar til at vi oppfatter og tolker verden ulikt (Rachlew, 2010).

Ved å følge veiledningen som gis i de etiske retningslinjene kan innsiddeforskeren forebygge de metodiske og etiske utfordringene. Utfordringene elimineres imidlertid ikke. Likevel har vi som forskere et individuelt og et etisk ansvar for å søke kunnskap om fenomenet. Bevissthet kan gi en forståelse av hvordan informanten reflekterer og kommuniserer, således kan det forebygge feiltolkninger av informantens utsagn i intervjusituasjonen. Kunnskap kan videre skape en bevissthet rundt egne erfaringer og holdninger, samt hvordan holdningene kan påvirke informanten (Rachlew, 2010). Faren for påvirkning var noe jeg var bevisst på fra første stund i forskningsprosessen. Som beskrevet tidligere omfatter dette både min påvirkning av informanter og i forhold til hvilken informasjon informantene ble formidlet om forskningsprosjektet i forkant av intervjuene. Jeg lot være å fortelle om meg selv og min bakgrunn, herunder mitt arbeid på sedelighetsfeltet. Det kan likevel ikke utelukkes at informantene selv kan ha gjort undersøkelser rundt mitt navn, men det er meg ikke bekjent.

## 9. Presentasjon av datamateriale knyttet til etterforskningsprosessens objektivitet

I dette kapitlet presenteres data fra undersøkelsen som belyser problemstillingen min. I den første delen vil jeg belyse hvorvidt etterforskerne påvirkes av holdninger knyttet til festrelaterte voldtekter som fenomen. Deretter vil jeg ta for meg data som er knyttet til bruken av etterforskningsplan og hypotesetenkning. I den avsluttende delen vil jeg ta for meg data som relateres til det innledende avhøret av fornærmede. Analysen avsluttes med en diskusjon og konklusjon hvor oppgavens datamateriale i sin helhet knyttes opp mot oppgavens problemstilling.

### 9.1 I hvilken grad påvirker kritiske refleksjoner etterforskningen og beslutningstakingen i de festrelaterte voldtektene

I intervjuprosessen og i arbeidet med analysen ble det synlig at informantene har ulike refleksjoner og tanker knyttet til de festrelaterte voldtektene som fenomen. Enkelte av refleksjonene kan betraktes som holdninger og knytter seg blant annet til viktigheten av kvalitet i etterforskningen av seksualforbrytelser.

En av påtalejuristene sier:

*«Voldtekt er noe av det verste som finnes og det er veldig viktig at vi etterforsker disse sakene med ordentlig kvalitet. Det er av stor betydning for den fornærmede».*

Dersom det kun var holdninger knyttet til etterforskningens kvalitet som ble beskrevet vil dette kunne ha en positiv påvirkningskraft i streben etter objektivitet i etterforskningen. Dette forutsetter selvfølgelig at begrepet kvalitet innbefatter de momentene som kjennetegner en objektiv etterforskning. Det som kan være problematisk i denne sammenheng er likevel informantenes kritiske holdninger til de festrelaterte voldtektene. Som beskrevet i teorien kan de kritiske holdningene utløse ulike kognitive bias og kan i ytterste konsekvens medføre at politiet tar beslutninger på svakt eller uriktig grunnlag (Lai, 1999). Når samme påtalejurist som beskriver viktigheten av kvalitet i etterforskningen får spørsmål om hva som er den største utfordringen med de festrelaterte voldtektene, svarer han:

*«Disse sakene er veldig vanskelige. De involverte parter er ofte fulle og de husker svært lite eller ingen ting. Det er ikke spesielt givende og det kan gå ut over motivasjonen for å etterforske disse sakene.*

En av etterforskningslederne med lang erfaring fra fagfeltet seksualforbrytelser er inne på noe av det samme, og sier:

*«Jeg synes det er mye enklere å gå i gang med et objektivt blikk, en bredde og kvalitet i etterforskningen av en reell voldtekt. Fordi man over år har dannet seg en erfaring om at de festrelaterte voldtektene er kjempevanskelig å bevise. Hun husker ikke hva som har skjedd og det kan ha vært frivillig. Man blir litt mett av de sakene der. Da er det lettere å dra med seg de negative holdningene og engasjementet er kanskje ikke like stort».*

Hva som er årsaken til at etterforskerne mister motivasjonen er trolig sammensatt, men noe av årsaken kan være at mennesker forholder seg evaluerende til sine omgivelser. Bevisste og ubevisste handlinger involverer ofte bedømmelser eller vurderinger om hvorvidt objekter, hendelser, en selv eller andre er gode eller dårlige, positive eller negative (Myrvang, 2011). Innenfor forskningstradisjonen har det blitt argumentert for at en holdning består av tre komponenter; a) affekt, b) kognisjon og c) atferd. Den affektive komponenten refererer til de positive eller negative følelsene etterforskerne har til holdningsobjektet, eller evalueringen av de sosiale stimuliene som negativ eller positiv (Myrvang, 2011). Hvis etterforskerne tror at de fleste ofrene i de festrelaterte voldtektene selv deltar aktivt i handlingene, men angret i etterkant grunnet ruspåvirkning og derfor anmelder til politiet, vil man sannsynligvis ha negative meninger om voldtektsofre, og kanskje vurdere overgrepet som et resultat av egne handlinger. Den kognitive dimensjonen refererer til den faktiske overbevisningen (Myrvang, 2011). Etterforskerne kan for eksempel tro at alle ofrene for de festrelaterte voldtektene frivillig har deltatt aktivt i de seksuelle handlingene, men at de har handlet utenfor sin komfortsone grunnet ruspåvirkning, og at de senere angret på handlingene og derfor anmelder hendelsen til politiet. Den tredje komponenten er knyttet til atferdsimplikasjoner. Det vil si atferdstendenser knyttet til holdningsobjektet (Myrvang, 2011). Hvis politiet for eksempel har en negativ holdning til voldtektsofre fordi de mener ofrene har skyld i sine egne handlinger, er det sannsynlig at etterforskerne vil ha mindre sympati for ofrene, og videre ha en formening om at løsningen på seksualisert vold ligger i å endre på ofrenes atferd heller enn gjerningsmennenes.

Når en holdning er etablert kan den eksistere på enten eksplisitt eller implisitt nivå. Eksplisitte holdninger er etterforskeren selv bevisst, disse kan enkelt identifiseres (Myrvang, 2011). Holdninger som knyttes til behovet for kvalitet og objektivitet er gjerne helt bevisste og anses derfor som eksplisitte. De eksplisitte holdningene kan ha en positiv innvirkning på arbeidet som utføres og etterforskningens objektivitet. Implisitte holdninger er derimot ubevisste og er derfor vanskeligere å kontrollere. En persons eksplisitte og implisitte holdninger kan være selvmotsigende, og en persons eksplisitte holdning kan også være motstridende med holdningen som uttrykkes utad, spesielt hvis den eksplisitte holdningen er ansett å være politisk ukorrekt (Myrvang, 2011). Dette kan betraktes i lys av det Sætre (2014) betegner som en offerrettet lavterskel-politikk. Det ligger en forventning om at alle voldtektsanmeldelser skal tas på like stort alvor innledningsvis av hensynet til offeret. Holdningene som informantene gir uttrykk for i denne undersøkelsen beskriver derimot stor skepsis tilknyttet de festrelaterte voldtektene og kan derfor på mange måter sies å være politisk ukorrekte. En av informantene fra påtalemyndigheten sier:

*«Jeg er lite tilhenger av at man skal opprette voldtektssaker og gå til full aksjon basert på en halvtynn anmeldelse hvor man har vært alt for full og husker svært lite. Det er fort gjort å bli lei av de sakene der».*

Refleksjonene utsagnene beskriver er et resultat av informantenes erfaringer over tid. Dette bør igjen betraktes i sammenheng med statistikk tilknyttet voldtektsanmeldelsene. Det er faktisk ikke slik at alt som anmeldes som voldtekt er voldtekt i juridisk forstand. Ved en gjennomgang av alle voldtektsanmeldelser i Oslo for 2011 ble flesteparten av sakene henlagt på bevisets stilling. I forlengelsen av dette ble minst 15 prosent av sakene henlagt på en kode som tilsvarer at anmeldelsen ikke var en voldtekt (Sætre & Grytdal, 2012). Som sitatet over beskriver er det derfor kanskje ikke så rart at antall saker henlagt på bevisets stilling og antall saker som tilsier at anmeldelsen ikke var en voldtekt, ikke bare vil påvirke etterforskerens holdninger til de festrelaterte voldtektene som fenomen, men også motivasjonen for å etterforske disse sakene på en god nok måte.

Uavhengig av hva som er årsaken til at holdningene oppstår, er den store utfordringen at holdningene danner grunnlaget for beslutningstakingen i initialfasen av etterforskningen, og derfor kan ha store ringvirkninger for etterforskningsprosessen i sin helhet. Holdningene kan prege kvaliteten på anmeldelsesmottaket, arbeidet med etterforskningsplan og hypotesetenkning,



bruken av tvangsmidler og utførelsen av øvrige etterforskningskritt. Manglende kvalitet i den initiale fasen av etterforskningen vil igjen påvirke evnen til fremdrift, prioritet, objektivitet og ikke minst viljen til å etterforske. I denne sammenheng er det interessant å undersøke hvorvidt påtalejuristenes skepsis skiller seg fra etterforskernes holdninger. Årsaken til dette er at påtalejuristene har det overordnede etterforskningsansvaret og dermed også ansvaret for at etterforskningen gjennomføres med den nødvendige kvalitet og objektivitet (Myhrer, 2015). Påtalejuristene fungerer derfor som et kontrollpunkt og vil ha muligheten til å kvalitetssikre den etterforskningen som er gjennomført. Analysen viser dog at de kritiske refleksjonene gjenspeiler seg uavhengig av faglig bakgrunn og erfaring. Refleksjonene kan derfor gi grobunn for svært mange potensielle fallgruver i informasjonsinnhenting. Dette vil igjen påvirke beslutningsgrunnlaget og vurderingen om hvorvidt den anmeldte skal pågripes eller ikke.

## 9.2 I hvilken grad fungerer etterforskningsplanen etter formål og hensikt

Samtlige av informantene redegjorde tilstrekkelig for hva teorien sier om etterforskningens formål og hva som er nødvendig i den innledende delen av etterforskningen. Viktigheten av objektivitet, utarbeidelse av hypoteser og etterforskningsplan var fremtredende momenter hos alle. Som en del av etterforskningsløftet startet alle etterforskerne med en obligatorisk årlig opplæring (OÅO) høsten 2017. Dette vil jeg komme nærmere tilbake til, men i den første modulen av opplæringen var fokuset rettet mot nettopp etterforskningens formål, hypoteser og bruken av etterforskningsplaner (Politidirektoratet, 2016). Så selv om disse funnene er positive i seg selv, så er det kanskje ikke mer enn man kunne forvente.

En av informantene fra påtalemyndigheten beskriver betydningen av den innledende etterforskningen slik:

*«I den initiale fasen er det viktig å huske på prosessen som sådan, men det viktigste er selvfølgelig at man så tidlig som mulig får kontroll over den informasjonen man har og ut i fra det kan jobbe med ulike hypoteser. Det handler om å tenke bredt og være åpen for at det kan ha vært noe helt annet som har skjedd enn det man tidlig etterforsker opp mot. Informasjonsinnhenting skal dokumenteres i en etterforskningsplan for å sikre notoritet».*

Samtlige av informantene beskriver videre at hensikten med bruken av etterforskningsplaner er å stimulere til objektivitet og hindre potensielle fallgruver i etterforskningen. I denne sammenheng er begreper som *tunnelsyn* og *bekreftelsesfeller* momenter som går igjen. Når informantene blir spurt om de kan gå i dybden og beskrive de ulike fallgruvene i mer detalj, svarer alle informantene veldig generelt. Inntrykket mitt er at de kjenner problemstillingene overflatisk, men de har ingen dypgående kunnskap om fenomenet. En av etterforskningslederne med lang erfaring fra fagfeltet seksualforbrytelser beskriver utfordringene rundt fallgruver i etterforskningen slik:

*«Jeg har god kjennskap til de beslutningspsykologiske fallgruvene. Vi må være bevisst på de mekanismene som gjør at vi automatisk søker informasjon for å bekrefte egen hypotese, ja bekreftelsesfeller. En etterforskningsplan og hypotesetenkning skal hjelpe oss med dette arbeidet».*

Når hun blir spurt om hun kan utdype dette, svarer hun:

*«En bred og grundig informasjonsinnhenting er viktig for å unngå etterforskningsbias, bekreftelsesfellen bla bla bla, ja, det er jo alle de fallgruvene man kan gå i ved på en måte ikke ettergå forklaringene, for å ha et best mulig grunnlag for å ta beslutninger».*

I en etterforskningsprosess vil det være til hjelp å ha en bevissthet rundt de potensielle fallgruvene som kan oppstå, men det vil likevel ikke være tilstrekkelig som tiltak for å hindre at feil inntreffer. Årsaken til dette er at de beslutningspsykologiske faktorene er ubevisste og dermed ofte usynlige (Bjerknes & Fahsing, 2018). I arbeidet med å redusere de beslutningspsykologiske fallgruvene i etterforskningen er det derfor interessant å undersøke hvorvidt informantene ser andre aktuelle tiltak, utover hypotesetenkning og nødvendigheten av etterforskningsplan, for å sikre objektivitet i etterforskningen. Informantene fremhever i denne sammenheng viktigheten av fenomenkunnskap og avhørskompetanse, noe jeg vil komme nærmere tilbake til, men det er ingen av informantene som beskriver den abduktive logikk eller behovet for en enhetlig metodikk i etterforskningen. Når en av etterforskningslederne fra kriminalvakta blir spurt om han utover bruken av etterforskningsplan har noen innspill til hvordan politiet skal redusere potensielle fallgruver og stimulere til objektivitet i etterforskningen, svarer han:

*«Bortsett fra å opprette etterforskningsplan og sette opp ulike hypoteser, så vet jeg ikke. Jeg har egentlig ikke tenkt så mye over det, man tenker bare at når man er på jobb så er man objektiv. Det er jo det man skal være. Jeg tenker ikke så mye over dette når jeg begynner å jobbe med sakene. Det er de objektive og subjektive vilkårene som er førende, jeg tenker ikke noe på fallgruvene utover dette».*

Utsagnet over kan betraktes fra flere sider. Informanten beskriver viktigheten av hypotesetenkning og bruken av etterforskningsplan for ivaretagelse av objektiviteten i etterforskningen, men han har ingen innspill til hvordan politiet utover dette kan redusere virkningen av potensielle fallgruver i etterforskningen. Det viktigste som kan leses ut ifra utsagnet er likevel at de beslutningspsykologiske faktorene ikke er en del av den bevisste tankegangen. Det er nettopp dette som synliggjør behovet for en enhetlig metodikk. Etersom fallgruvene ofte er ubevisste er det ikke nok med bevissthet og kunnskap om fenomenet for å redusere etterforskningsbias. Det er helt nødvendig å overføre kunnskap til praksis, hvor etterforskerne løser sine oppgaver med en innarbeidet og helhetlig metodikk. I arbeidet med en enhetlig metodikk er riktignok hypotesetenkning og utarbeidelse av etterforskningsplan helt sentralt. Det er i denne sammenheng interessant å undersøke om arbeidet med etterforskningsplanen fungerer i tråd med formål og hensikt. Her er det grunn til å tro at både situasjonelle og organisatoriske faktorer vil kunne spille inn.

### 9.2.1 Etterforskningsplan som tidstyv

Det er totalt fire informanter som beskriver arbeidet med etterforskningsplaner og hypotesetenkning som en tidstyv og at det ikke er et behov for en slik plan, i alle fall ikke i alle typer straffesaker. To av informantene representerer fagmiljøet knyttet til seksualisert vold. De øvrige to informantene jobber ved kriminalvakta. Tanker om etterforskningsplanen som tidstyv inntreer altså uavhengig av faglig bakgrunn i dette materialet. Informantene mener ressursene ikke strekker til og at arbeidet går på bekostning av viktige etterforskningskritt. Dette til tross for at de akkurat har redegjort for viktigheten av etterforskningsplan som arbeidsmetode. En av etterforskningslederne fra fagmiljøet beskriver:

*«Jeg er ikke like fornøyd med kravet til etterforskningsplaner, det er en tidstyv deluxe. Vi sitter og bruker tid på ting vi ikke burde, vi kunne tatt to vitneavhør på den tiden. Jeg ser ikke helt gevinsten, i alle fall ikke i de små sakene. I de store sakene er det kanskje*

*et behov. Jeg tenker at de på kriminalvakta vil ha mer utbytte av etterforskningsplanene enn oss som er vant til å jobbe med disse sakene, vi vet hva som trengs».*

I forlengelsen av ytringene om etterforskningsplan som tidstyv beskriver to av informantene fra kriminalvakta et ønske om at det skal lages ferdige sjekklister for hypotesetenkningen. De mener at det i voldtektssakene alltid vil være de samme hypotesene som går igjen og at det derfor vil være hensiktsmessig å lage en ferdig utfylt liste over aktuelle hypoteser som de kan lime inn i etterforskningsplanen ved behov. En av etterforskningslederne fra kriminalvakta beskriver:

*«Jeg etterlyser at vi skal ha faste hypoteser. Det kan være bra for da glemmer man ingen hypoteser. En slags jukseliste. Bakdelen er at man da ikke tvinges til å tenke ut hypotesene selv. Det er da viktig at man skriver ned hypotesene man tenker, før man eventuelt ser på jukselisten».*

Bruken av ferdige sjekklister kan betraktes fra flere sider. Hensikten og formålet med etterforskningsplan og hypotesetenkning er å skape bevissthet i etterforskningsprosessen. Arbeidet skal således være et verktøy for å redusere kraften av bekreftelsesfellene som kan inntre (Politidirektoratet, 2017). Dersom etterforskerne ikke lager en etterforskningsplan, men heller benytter såkalte sjekklister i utarbeidelsen av hypoteser, kan det argumenteres for at dette vil svekke evnen til refleksjon og bevisstgjøring. Manglende bevisstgjøring og refleksjon kan igjen påvirke objektiviteten og beslutningstakingen i etterforskningsprosessen, herunder hvorvidt politiet velger å pågripe mistenke eller ikke.

På den andre siden kan bruken av sjekklister i hypotesetenkningen betraktes i et positivt lys. Selv om etterforskerne ikke har utarbeidet hypotesene selv kan en sjekkliste også gi grobunn for bevissthet og refleksjon. Politiet må uansett ta stilling til om hypotesene er aktuelle, hvorvidt de er testet ut og hva som eventuelt må gjøres for å undersøke hypotesene. Som en av informantene påpeker vil også en sjekkliste sørge for at etterforskerne ikke glemmer eller overser aktuelle hypoteser.

Uavhengig av om etterforskerne benytter ferdige sjekklister eller utarbeider egne hypoteser, skal det utarbeides en etterforskningsplan (Politidirektoratet, 2017). Dersom

etterforskningsplanen utarbeides etter gjeldene retningslinjer, er den i seg selv et verktøy som bidrar til objektivitet og ivaretagelse av rettsikkerheten for alle parter i straffesaken.

### 9.2.2 Tidspunkt for opprettelse av etterforskningplan

Videre forteller syv av ni informanter at det kan ta flere dager før det opprettes en etterforskningsplan. Dersom det kommer inn en voldtekt i løpet av helgen, så lages det først etterforskningsplan når saken blir sendt til fagmiljøene<sup>1</sup> for videre etterforskning, gjerne påfølgende mandag. To av informantene som jobber ved kriminalvakta forteller at de lager et prosjekt i etterretningssystemet «Indicia», men at prosjektene som opprettes er av ulik kvalitet og ikke alltid inneholder en etterforskningsplan. En av etterforskningslederene fra fagmiljøet beskriver:

*«Tilfeldige krimvakter rundt omkring lager ikke etterforskningsplaner, de lager kanskje en notis over hva de har tenkt og gjort. Da lages etterforskningsplanene først når saken blir sendt til fagmiljøene. Jeg tror de fleste etterforskningskrittene gjøres uansett, men det kan selvfølgelig glippe på ting. Det er litt personavhengig».*

At det kan ta flere dager før det opprettes etterforskningsplan kan være problematisk av flere årsaker. Mye av grunnen til dette er at den kritiske informasjonsinnhenting og påfølgende beslutningstaking skjer i umiddelbar nærhet til handlingen. Videre er etterforskningen svært sårbar for fallgruver og beslutningsfeil i den initiale fasen (Politidirektoratet, 2017). Tidspunktet for opprettelse av etterforskningsplan bør således betraktes i forhold til det Rachlew (2009) beskriver som «the ratification error». Med etterforskningen som utgangspunkt har straffesaks-kjeden en tendens til å ratifisere feil som begås på et tidlig tidspunkt i etterforskningen. Videre påpeker Rachlew (2009) at sannsynligheten for å oppdage og korrigere feilen reduseres betraktelig i takt med saksbehandlingstiden. For å styrke beslutningsgrunnlaget og objektiviteten i etterforskningen er det derfor helt sentralt at etterforskningsplanen utarbeides så tidlig som mulig.

---

<sup>1</sup> Med fagmiljø menes spesialiserte etterforskere som kun arbeider med seksualforbrytelser.

### 9.2.3 Påtalejuristens manglende rolle i arbeidet med etterforskningsplan

Ifølge Riksadvokatens rundskriv (2013) er det påtalejuristene som har ansvaret for å opprette etterforskningsplanen. Noe av grunnen til dette er juristenes viktige rolle i planleggingen av etterforskningen og deres rolle i beslutningstakingen i etterforskningsprosessen, spesielt i initialfasen (Politidirektoratet, 2017). Samtlige av juristene som er intervjuet, forteller likevel at det er etterforskerne som utarbeider etterforskningsplanen. Dette bekreftes også av etterforskerne som er intervjuet i undersøkelsen. Juristenes egen involvering varierer ut i fra tid til rådighet og på hvilket tidspunkt de kommer inn i saken. Dersom saken kommer i løpet av arbeidsdagen på ukedagene er fagjuristene<sup>2</sup> tett på etterforskningen. De deltar da også aktivt i arbeidet med etterforskningsplanen og hypotesetenkningen. Dersom de derimot får saken tilsendt mandag morgen og mye av etterforskningen har skjedd i løpet av helgen, er de ikke like aktive. Fagjuristene sier de kvalitetssjekker etterforskningsplanen ved tid og anledning, i verste fall når saken skal påtaleavgjøres. En av informantene fra fagjuristene beskriver:

*«Det er etterforskeren som lager etterforskningsplanene, så går jeg inn og ser litt. Vi prøver, men det er veldig vanskelig å være lest opp på alle sakene. Du må på en måte ha tid og det har vi ikke alltid. Etterforskningsplanen blir gjerne ikke laget før etter 1-2 dager etter at hendelsen har skjedd».*

Det er flere årsaker til at juristens rolle i utarbeidelsen av etterforskningsplaner er fremhevet av Riksadvokaten, men som allerede nevnt er den viktigste grunnen trolig juristens rolle i beslutningstakingen i den initiale fasen av etterforskningen. Det er denne fasen som legger grunnlaget for den videre etterforskningen og eventuell bruk av tvangsmidler, dermed vil vurderingene som foretas her ha direkte innvirkning på siktedes rettsikkerhet.

### 9.2.4 Innføring av etterforskningsplan – en konflikt mellom rammevilkår og gjennomførings-evne

Informantene selv mener årsaken til utfordringene rundt bruken av etterforskningsplaner i hovedsak skyldes mangel på kapasitet og ressurser. Disse ytringene kan betraktes i lys av funnene i Statsadvokatens kvalitetsundersøkelse for 2016. Undersøkelsen viste at det ikke var utarbeidet etterforskningsplan i 39 % prosent av sakene som ble gjennomgått. I sakene hvor det var

---

<sup>2</sup> Med fagjurist menes en jurist som har seksualforbrytelser som sitt fagfelt.

utarbeidet etterforskningsplan var det et fåtall av planene som oppfylte de krav som følger av riksadvokatens brev av henholdsvis 8. november 2013 og 30. mars 2015. I en hektisk hverdag må etterforskerne prioritere mellom arbeidsoppgavene, noe som kan gå ut over kvaliteten i arbeidet med etterforskningsplanen, og ikke minst etterforskningen i sin helhet. Utfordringene rundt bruken av etterforskningsplan bør derfor ses i sammenheng med de rammer og retningslinjer som er satt for implementeringen av etterforskningsplan som nytt verktøy i etterforskningsprosessen. Implementering av nye rutiner og retningslinjer bør være en planlagt og målrettet prosess. Gode rammebetingelser er en forutsetning for å integrere kunnskapsbaserte programmer og tiltak i praksisfeltet (Roland, 2015).

Før den obligatoriske årlige opplæringen (OÅO) innenfor etterforskningsfaget trådte i kraft høsten 2017, var det ingen systematisk og helhetlig opplæring i bruken av etterforskningsplaner (Politidirektoratet, 2016). Som en del av etterforskningsløftet ble derfor OÅO utarbeidet og implementert etter krav fra Politidirektoratet (Politidirektoratet, 2016). Det har lenge vært signalisert et behov for kompetanseutvikling innenfor etterforskningsfaget, men på bakgrunn av omorganiseringsprosessen i politiet, var det likevel mange som satte spørsmåltegn ved om tidspunktet for implementeringen av OÅO var riktig, således om nødvendige rammebetingelser var gitt.

Sammenhengen mellom beslutninger på politisk nivå og hva som faktisk gjøres på utøvende nivå er kompleks og uforutsigbar. I denne sammenheng kan Lipskys (2010) teorier om street-level bureaucracy være til hjelp for å forklare hvorfor etterforskningsplaner ikke benyttes i den grad som er ønskelig. Lipsky (2010) fremhever betydningen av gode rammebetingelser for å lykkes med implementering av nye retningslinjer og rutiner. Det vil ikke være tilstrekkelig å instruere og stille krav til etterforskerne. Veien til suksess er å gi etterforskerne en viss handlefrihet og autonomi innenfor de rammene som er gitt. Etterforskernes handlefrihet og autonomi er igjen tett forbundet med utøvelse av kjønn. Videre er implementeringen avhengig av at menneskene som innfører de nye rutinene innehar evnen til å vise diskresjon og formidle ny kunnskap. Lipsky (2010) mener den største utfordringen er gapet mellom hva som forventes av arbeiderne og hva som realistisk sett er gjennomførbart. Kravet om implementering av nye rutiner har klare politiske føringer, og disse kan fort havne i konflikt med politiets resultatstyrte virksomhet, der en gitt måloppnåelse krever mangfoldige ressurser. Lipsky understreker at det er ledelsens ansvar å være tydelig i forhold til hvordan de ønsker at arbeiderne skal forvalte tiden sin, og at det er ledelsens ansvar å prioritere når det oppstår konflikter mellom ulike

arbeidsoppgaver som alle er like viktige. Er ikke ledelsen i stand til å foreta en slik prioritering, kan det resultere i at både implementeringsprosessen og politiets målstyring blir skadelidende.

I lys av det Lipsky (2010) beskriver om street-level bureaucracy er det derfor grunn til å stille seg spørsmålet om hvorvidt det er gapet mellom forventninger og hva som faktisk er realistisk gjennomførbart som er årsaken til at bruken av etterforskningsplaner ikke fungerer optimalt. De klare retningslinjene fra Politidirektoratet kan kollidere med den faktiske ressursituasjonen og etterforskernes hektiske hverdag. Etterforskningsplaner er effektivt når etterforskerne tar de i bruk, men når de ikke gjør det, kan det trenere effektivitet og kvalitet i etterforskningsprosessen. Implementeringen må uansett betraktes som en prosess over tid og evaluering er i denne sammenheng helt essensielt som hjelpemiddel og korrektiv. Dersom politiet gjør dette vil det være enklere å se hvilke mål som er oppnådd, hvor det foreligger utviklingspotensiale og deretter eventuelt iverksette tiltak (Sørli, Ogden, Solholm & Olseth, 2010). Evaluering vil således være et viktig og nødvendig tiltak på veien mot å optimalisere bruken av etterforskningsplanen som verktøy i etterforskningsprosessen.

### 9.3 Betydningen av et godt innledende avhør av fornærmede

Som jeg allerede har vært inne på er det innledende avhøret av fornærmede i de festrelaterte voldtektene av stor betydning. Årsaken til dette er at avhøret, i starten av etterforskningen, ofte er det eneste beviset i saken og dermed danner grunnlaget for videre etterforskning og beslutningstaking i etterforskningsprosessen. Etterforskningen skal gjennomføres i tråd med straffeprosesslovens § 226, 3 og kravet om det «*normative ideal*» om objektivitet. Det betyr at politiet skal søke etter informasjon som kan tale mot mistenkte, men også informasjon som taler til mistenktes fordel. Det kan være en krevende oppgave for politietterforskeren å teste ut uskyldspresumpsjonen i avhøret, uten å formidle et inntrykk av at politiet ikke tror på fornærmede. Som nevnt tidligere vil dette kunne løses med bruk av meta-kommunikasjon, og ikke minst ved ivaretagelse av avhørsmetodikkens beskrivelse og betydningen av den frie forklaring. Fornærmede skal gis en reell mulighet til å forklare seg fritt og uavbrutt om den aktuelle hendelsen, før politiet stiller sine lovpålagte spørsmål i sin søken etter objektivitet i etterforskningen. Det er kun når nødvendig og objektiv informasjon er innhentet at politiet kan vurdere og beslutte hvilket straffebud som rammes, bruken av tvangsmidler og prioritering av den videre etterforskningen (NOU 2008:4).



Samtlige av informantene vektlegger betydningen av fenomenkunnskap om seksualforbrytelser for å kunne ivareta objektivitet og rettsikkerhet i etterforskningsprosessen. Det er også enighet blant informantene om at kriminalvakta i noen tilfeller ikke har den nødvendige fagkompetansen for å kunne utføre etterforskningen på en kvalitetsmessig god nok måte. Mangel på fenomenkunnskap gjør seg gjeldende i etterforskningsprosessen i sin helhet, men er spesielt synlig i avhør av fornærmede. Nedenfor følger en betraktning fra en av etterforskningslederne med erfaring fra fagmiljøet:

*«Beklageligvis så er det slik kvaliteten på etterforskningen er avhengig av personen som utfører arbeidet, altså kunnskapsnivået som sitter på operasjonssentralen, på innsatsledere og på kriminalvakta. Voldtektene skjer jo ofte i helgene, når spesialetterforskerne ikke er på jobb. Da er man avhengig av kunnskapsnivået på de som er på jobb. Vi merker stor forskjell på etterforskningen når etterforskerne har forståelse for fagfeltet, altså på produktet. Jeg har også vært med på det motsatte tilfellet, hvor manglende fagkompetanse har medført at når vi kommer på jobb på mandagen så sitter tre stykker i arresten for en gjengvoldtekt. Så har de på en måte sittet hele helgen. Det første vi gjør er å ta et nytt avhør av fornærmede, så viser det seg at de ikke har vært noen voldtekt. Det handler om kunnskapen, de har ikke med seg straffebudet inn».*

En av informantene fra påtalejuristene sier:

*«Erfaringsmessig så synes jeg det kan være store forskjeller, spesielt i forhold til avhør. De med fagkompetanse vet hva som er viktig å få belyst i avhørene og hvordan man skal bygge aksjonen<sup>3</sup>. Det kan være sentrale temaer i første avhør i forhold til vurderingen av objektive og subjektive vilkår. Dersom man ikke har erfaringen eller kompetansen i det første avhøret, så er man i en situasjon hvor man har flere spørsmål enn svar til å vurdere veien videre. Avhørene som tas på kriminalvakta bærer ofte preg av å være en fri forklaring, uten noen form for kritiske spørsmål».*

Som beskrevet påpeker informantene betydningen av det innledende avhøret av fornærmede. Sitatene fra intervjumaterialet belyser videre hvordan avhøret av fornærmede har betydning for

---

<sup>3</sup> Med en aksjon menes hvordan politiet håndterer en etterforskning hvor de skal utføre flere etterforskningskritt parallelt. Taktiske vurderinger og bevissikring er sentrale momenter i beslutningstakingen.

hvordan politiet koder saken, hvordan politiet vurderer fornærmedes troverdighet og hvordan politiet utøver skjønn i etterforskningen. Disse momentene vil jeg nå vil beskrive nærmere.

### 9.3.1 Koding av saken

Som nevnt tidligere beskriver Sætre (2014) kodingen av voldtektssakene som et resultat av en offerrettet lavterskel-politikk. Manglende kompetanse om begrepet voldtekt og fokuset på fornærmede medfører at sakene ukritisk kodes som voldtekt uten å stille fornærmede kritiske spørsmål. I denne sammenheng er det derfor interessant å se hva informantene i undersøkelsen mener ligger til grunn for kodingen av de festrelaterte voldtektene. Samtlige av informantene gir uttrykk for at det er tilgjengelig informasjon i initialfasen som avgjør koding av saken, i de aller fleste tilfeller vil dette si avhøret av fornærmede. En av etterforskningslederne fra fagmiljøet beskriver:

*«Mitt inntrykk er at det gjøres ut i fra fornærmedes forklaring. Det går i stå for de der ute, de klarer ikke å skille lovbruddene fra hverandre. Enten så har man ikke kunnskapen eller så tar man seg ikke tid til å slå opp i loven».*

En av informantene ved kriminalvakta gir uttrykk for liknende praksis:

*«Det er informasjonen vi har innledningsvis som avgjør kodingen. Man oppretter «skallet» til anmeldelsen før fornærmede kommer inn til avhør, det er altså fornærmedes forklaring som ligger til grunn».*

I forlengelsen av dette er det interessant å undersøke om informantene mener koding av saken påvirker den videre etterforskningen. Fem av informantene mener nettopp dette, at kodingen direkte påvirker etterforskningen. En av informantene fra påtalemyndigheten beskriver:

*«Det er klart koding av saken vil påvirke etterforskningen. Det vil påvirke hvor mye av ressursene vi skal bruke, hvor hardt vi skal gå inn, hvordan vi skal prioritere. Det vil også ha en betydning for den som blir siktet, det er store forskjeller mellom straffebudene».*

De fire øvrige informantene mener de vil utføre den samme etterforskningen, uavhengig av straffebed, og at kodingen derfor ikke vil påvirke etterforskningen. Som et oppfølgingsspørsmål blir de da spurt om en voldtektsanmeldelse og en anmeldelse som omhandler seksuell handling vil få samme prioritet i løpet av helgen. Samtlige av informantene svarer nei, at det vil være avhengig av tilgjengelige ressurser, men en voldtekt vil bli prioritert foran en seksuell handling. Informantene bekrefter også at de i de fleste tilfeller ikke ville pågrepet noen for en seksuell handling.

To av informantene synliggjør en annen utfordring når de gir uttrykk for at sakene bevisst kodes høyt for å få nødvendig prioritering og ressurssetting på saken. En av informantene fra påtalemyndigheten sier:

*«Poenget er jo at du ikke koder på det minste, spesielt ikke dersom du ønsker litt trøkk i saken».*

Dersom jeg skal forsøke å belyse påstandene om en offerrelatert etterforskning i lys av et praktisk eksempel vil det i de festrelaterte voldtektene ofte være uklart hva som har skjedd. Årsaken til dette er at fornærmede har begrenset hukommelse etter stort alkoholinntak. En av etterforskningslederne i fagmiljøet sier:

*«Kanskje er det slik at vi ikke vet annet enn at fornærmede våknet naken, hjemme hos sin venninne. Hun vet ikke om hun har vært alene på rommet eller sammen med noen. Hun vet heller ikke hvordan hun fikk av seg klærne, men hun har noen uspesifiserte smerter i underlivet. Det siste hun husker var at hun var sammen med en navngitt klassekamerat, hjemme hos venninnen. Fornærmede er usikker, men hun bruker ordet voldtekt i anmeldelsen. Hun tror og mener hun er voldtatt, derfor kodes saken også som voldtekt».*

I det saken kodes som voldtekt fordrer dette en prioritering hos politiet. En voldtekt er en alvorlig straffbar handling. Etterforskningens formål vil være å bringe klarhet i hva som har skjedd, fra et objektivt ståsted, jf. straffeprosesslovens §§ 55 og 226, 3 ledd. Fornærmede kjøres til undersøkelse på voldtektsmottaket med påfølgende avhør. Dersom det har skjedd en voldtekt, vil det også være sentralt å få sikret biologiske spor fra en eventuelt mistenkt. Dette skjer ved en kroppslig undersøkelse og vil medføre bruk av tvangsmidler. Bruken av tvangsmidler

legitimeres med fare for bevisforspillelse, politiet er redd for å gå glipp av viktig og potensielt avgjørende bevis. Politiet skal selvfølgelig ta alle henvendelser om voldtekt alvorlig og fornærmede skal behandles på en menneskelig og profesjonell måte. Likevel bør det være slik at politiet spør seg selv hvorvidt det er nødvendig med en pågrepelse for å sikre bevis, om de har utført tilstrekkelig etterforskning og om beslutningsgrunnlaget er godt nok til å vurdere en pågrepelse. Politiet vet jo faktisk ikke på dette tidspunktet om det har skjedd en voldtekt.

Om politiet likevel går til pågrepelse skal koding av sak vurderes og eventuelt omsubsumeres fortløpende (Riksadvokaten, 2017). Dette perspektivet må også betraktes i forhold til det Andersson (2016) skriver om vurderingen av skjellig grunn til mistanke. Dersom mistanken svekkes skal siktelsen fortløpende frafalles (Andersson, 2016). Informantene mener det er ulik praksis med hensyn til om, og eventuelt når en omkoding skjer. Hovedvekten av informantene mener likevel at dette ikke skjer i løpet av helgen, men at dette vurderes når saken blir sendt til fagmiljøene for videre etterforskning. En av påtalejuristene sier:

*«I en ideell verden så skal kodingen fortløpende vurderes, men erfaringsmessig blir den innledende kodingen stående til saken skal påtaleavgjøres».*

Bevissthet og innsikt rundt koding av sak er et sentralt moment i beslutningsprosessen om hvorvidt en straffbar handling har skjedd, hvilket straffebud som rammes og prioritering av videre fremdrift i etterforskningen. Korrekt koding er på denne måten helt essensielt for å kunne ivareta rettssikkerheten til alle parter i straffesaken. For å mestre dette er politiet blant annet avhengig av at det gjennomføres et grundig og detaljert innledende avhør av fornærmede. Dette vil styrke beslutningsgrunnlaget og legge til rette for korrekte beslutninger i situasjoner hvor tvangsmidler skal vurderes og eventuelt benyttes.

### 9.3.2 Vurderingen av skjellig grunn til mistanke og fornærmedes troverdighet

Samtlige av informantene gir uttrykk for at de tar rettssikkerheten på alvor og at ivaretagelsen av objektiviteten er en sentral del av etterforskningsarbeidet. I forlengelsen av dette gir de uttrykk for at bruken av tvangsmidler er et alvorlig inngrep for den det gjelder og at dette er noe politiet bør ta på alvor i alle situasjoner hvor en slikt inngrep skal vurderes. En av informantene fra påtalemyndigheten sier:

*«Man bør etterstrebe objektivitet i hele prosessen. Et tvangsinngrep er et veldig alvorlig inngrep. Jeg synes det er veldig uheldig at man skal justere det nivået eller at man skal lempe litt på vilkårene fordi man ønsker å pågripe og lete etter eventuelle bevis. Jeg er veldig opptatt av at jeg ikke beslutter de tvangsmidlene med mindre jeg er sikker på at vilkårene er oppfylt».*

Intensjonen hos etterforskerne er altså god. I denne sammenheng er det interessant å undersøke hva informantene legger i begrepet «skjellig grunn til mistanke» og hvordan dette praktiseres i etterforskningen. På spørsmål om hva informantene legger i begrepet «skjellig grunn», svarer samtlige at bruken av tvangsmidler fordrer en sannsynlighetsovervekt for at et straffbart forhold er begått. Videre mener de at det er stor fare for bevisforspillelse i voldtektssakene, noe som veier tungt i vurderingen. De mener en voldtekt er en så alvorlig handling at en sannsynlighetsovervekt i kombinasjon med bevisforspillelse er nok til å legitimere bruken av tvangsmidler. Det er kun én av informantene som sier han vurderer siktedes alder i vurderingen om bruken av tvangsmidler er forholdsmessig eller ikke. Det er ingen informanter som gir uttrykk for at de vurderer øvrige momenter ved forholdsmessigheten, for eksempel hvilken påkjenning en pågripelse vil være for den som rammes av et slikt inngrep. En av informantene fra kriminalvakta sier:

*«I vurderingen om man skal pågripe ligger det et krav om skjellig grunn og bevisforspillelse. Så er det også omstendigheter som alder. Det er jo en del saker hvor gjerningspersonen er 17-18 år. Dette skal være med i vurderingen og da prøver vi å unngå arresten».*

På samme måte som koding av sak mener informantene at også «skjellig grunn til mistanke» vurderes ut ifra tilgjengelig informasjon i initialfasen av etterforskningen. Dette vil ofte være fornærmedes forklaring alene. Da en av informantene fra påtalemyndigheten blir spurt om hvor viktig avhør av fornærmede er for beslutningstakingen, svarer hun:

*«Det er jo helt avgjørende, det er jo hennes forklaring som gir grunnlag for tvangsmidler. Ikke bare tvangsmidler, men det er jo hennes forklaring som sier om vi skal igangsette etterforskning eller ikke».*

Det er fire av informantene som beskriver viktigheten av fornærmedes troverdighet i forbindelse med vurderingen av tvangsmidler. Dersom omstendighetene ikke tilsier noe annet så legger de fornærmedes forklaring til grunn. En av etterforskningslederne fra kriminalvakta beskriver det slik:

*«du sympatiserer med offeret da, du tenker jo at når folk kommer til politiet så er det sant det de sier. De kommer jo ikke og anmelder noe som ikke har skjedd, det er det du tenker. Så blander du inn egne tanker om voldtekt, det er noe av det verste som er, så blander du kanskje inn egne verdier og egne tanker rundt det. Det er fort gjort å skape litt fiendtlighet eller sinne mot han som blir pekt på som aktuell. Vi skal være objektive og profesjonelle, men det er ikke alltid så lett, for noen ganger virker forklaringen så troverdig. Det er fallgruver, det er det, det er».*

Fire av informantene mener også at det vil være til siktedes gunst å få status som siktet. Dette er en påstand som kan betraktes fra flere sider. På den ene siden kan etterforskerne argumentere for at mistenkte vil få flere formelle rettigheter ved en siktelse. Den viktigste forskjellen anses å være at man som siktet vil ha rett til å delta i forbindelse med rettsmøter som holdes i saken, jf. strpl. 242-245 (Bjerke, Keiserud & Sæther, 2014). Intensjonen er god, men bør ikke benyttes som argument for bruk av tvangsmidler, dersom beslutningsgrunnlaget ikke er godt nok. En siktelse kan medføre en stor belastning for den det gjelder og en uriktig pågrepelse kan sjeldent rettfærdiggjøres. Dette er også et syn som belyses i Prop. 112 L (2014-2015), hvor det påpekes at lovgiver ønsker å unngå den belastningen en siktelse vil være for mistenkte i de sakene det viser seg at mistanken er ubegrunnet (Prop. 112 L (2014-2015)).

### 9.3.3 Gjør politiet noe for å teste fornærmedes pålitelighet?

I forlengelsen av grunnlaget for bruken av tvangsmidler og vurdering av pågrepelse er det interessant å undersøke om politiet gjør enkelte etterforskningskritt for å undersøke fornærmedes pålitelighet. Informantene gir uttrykk for at de av og til utfører enkle etterforskningskritt, som vitneavhør, før de vurderer en pågrepelse. Dersom det foreligger skjellig grunn til mistanke og bevisforspillelse, anser de tiden som så kritisk at de likevel sjeldent gjør dette. Informantene legger da fornærmedes forklaring til grunn. Dette kan ses i forhold til det Kolflaath (2011) betegner som «robusthetdimensjonen». Dersom politiet foretar beslutninger på grunnlag av

fornærmedes forklaring, og utelater å gjennomføre etterforskningskritt som åpenbart vil styrke beslutningsgrunnlaget, er avgjørelsen lite robust. En lite robust beslutning vil igjen medføre en betydelig risiko for feilaktige beslutninger (Kolflaath, 2011). En av informantene fra påtalemyndigheten sier dette om betydningen av fornærmedes forklaring:

*«Hvis vilkårene er til stede og det kan være viktig for saken å anvende tvangsmidler og man har vurdert at man kan anvende tvangsmidlene på bakgrunn av fornærmedes forklaring, så er min erfaring at vi ikke ettergår fornærmedes forklaring nærmere. Det gjør man på et senere tidspunkt».*

Informantene blir i forlengelsen av dette spurt om det er slik at det er enkelte etterforskningskritt som kunne vært gjort og hva som eventuelt er grunnen til at de ikke blir utført før en eventuell pågripelse. Alle informantene svarer at det hadde vært fullt mulig å utføre flere etterforskningskritt før en pågripelse, eksempelvis avhør av vitner. Informantene gir ikke noe entydig svar på hvorfor etterforskningskrittene ikke blir gjort, men mener ressursituasjonen har en betydning. En av informantene fra kriminalvakta sier:

*«Det er ressursituasjonen som avgjør. Samtidig så tror jeg man går i det vante, at han skal pågripes på en måte. Det er det man har sett og hørt alltid blir gjort».*

Videre beskriver en av fagjuristene følgende:

*«Når man velger å pågripe noen da har man allerede gjort seg opp en mening om hva som har skjedd, basert på fornærmedes forklaring. Man kan ettergå forklaringen senere i etterforskningen».*

Ved gjennomgang av informantenes besvarelser fra casestudien ser bildet noe annerledes ut. Uavhengig av scenario vil de aller fleste informantene i etterkant av fornærmedes forklaring utføre flere etterforskningskritt før de vurderer en eventuell pågripelse. Det er kun tre av informantene som blir spurt om hva som er grunnen til at svarene i casen ikke samsvarer med svarene de uttrykker i intervjuet. Informantene som er spurt, svarer at de i besvarelsen av casen gir uttrykk for hvordan de vil utføre etterforskningen fra et ideelt ståsted, uten å ta hensyn til ressurser, og ikke nødvendigvis slik etterforskningen utføres i det virkelige liv. På bakgrunn av dette er det grunn til å tro at intervjusituasjonen åpnet for mer spontane og ærlige svar, ikke

minst gav intervjusituasjonen muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål ved behov for dybdeinformasjon eller oppklaring av misforståelser.

I de festrelaterte voldtektene er det viktig at etterforskerne spør seg selv hvorvidt det er mulig å gjennomføre enkelte etterforskningsskritt for å styrke beslutningsgrunnlaget før en eventuell pågripelse. Dette er også et syn som deles av Sætre (2015). Som nevnt tidligere beskriver Sætre det hun mener er en offerrelatert lavterskel-politikk i Norge, og hvordan en slik politikk kan påvirke siktedes rettsikkerhet. Hun påpeker videre at denne politikken skiller seg fra mange andre europeiske land, hvor de i stedet har et system som vekter hensynet til mistenkte over hensynet til fornærmede. Før anmeldelsen registreres skal det gjøres en såkalt «forundersøkelse» eller enkle etterforskningsskritt for å styrke beslutningsgrunnlaget. Intensjonen er at ingen urettmessig skal bli pågrepet og anklaget for lovbrudd. Behovet for en slik ordning styrkes dersom politiet legger til grunn de funn som ble gjort ved Kripos sin evaluering av politiets arbeid med seksuelle overgrep. Undersøkelsen viste at politiet kunne utført ytterligere etterforskning i 39 % av sakene (Kripos, 2015).

#### 9.3.4 Taktikkmodellen for avhør ved anmeldelsesmottak og evnen til å stille kritiske spørsmål

Ettersom informantene i intervjuene gir uttrykk for at de ikke gjør så mange etterforskningsskritt før en eventuell pågripelse, er det interessant å undersøke hvordan etterforskerne gjennomfører avhøret av fornærmede og om de eventuelt evner å stille fornærmede kritiske spørsmål i anmeldelsesmottaket. Alle informantene gir uttrykk for at de kjenner taktikkmodellen for avhør. Etterforskerne fra fagmiljøet<sup>4</sup> mener de benytter modellen i avhør av både mistenkte og fornærmede. De gir også uttrykk for at de i avhør stiller fornærmede alle de nødvendige og kritiske spørsmålene opp mot subjektive og objektive vilkår i straffebudet. Etterforskerne fra fagmiljøet mener derimot at etterforskerne fra kriminalvakta ikke benytter taktikkmodellen for avhør ved anmeldelsesmottak. De mener videre at kriminalvakta ikke stiller fornærmede kritiske eller utdypende spørsmål. Dette bekrefter både påtalejuristene og etterforskerne fra kriminalvakta selv. En av informantene fra kriminalvakta sier:

*«Det er personavhengig hvorvidt man evner å stille fornærmede de kritiske spørsmålene. Det er viktig at man tør, men min erfaring tilsier at dette er en vanskelig oppgave».*

---

<sup>4</sup> Med etterforskere fra fagmiljøet menes etterforskere som kun arbeider med seksualforbrytelser.



Det samme bekreftes av en annen informant fra kriminalvakta:

*«Jeg tror ikke man stiller de fornærmede kritiske spørsmål. Man søker mye mer en fri forklaring. Det er sjeldent man konfronterer fornærmede i første avhør, man er redd for at hun skal føle at hun ikke blir trodd».*

Informantenes uttalelser kan betraktes i lys av det jeg tidligere har skrevet om behovet for empati og forståelse i avhørssituasjonen. Det er mye skam forbudet med overgrep og mange av de fornærmede er redde for å ikke bli trodd. Derfor er det viktig at politiet møter fornærmede med empati, respekt og tålmodighet. Trygge rammer i avhørssituasjonen vil danne grunnlaget for en god og detaljert forklaring (Rich, 2014). Videre kan informantenes uttalelser betraktes i lys av det Sætre (2014) beskriver om en offerrelatert etterforskning. Sitatene over indikerer at etterforskerne kvier seg for å stille fornærmede kritiske spørsmål. I denne sammenheng ble informantene spurt om de mener fokuset på fornærmede, både straffeprosessuelt og i samfunnet generelt, påvirker hvordan politiet håndterer etterforskningen. Syv av informantene mener de gjennomfører de samme etterforskningskrittene uavhengig av fokuset rettet mot fornærmede. Det var kun to av informantene som mener fokuset rettet mot fornærmede påvirker beslutningstakingen i etterforskningsprosessen. Informantene klarer ikke å gi noe entydig svar på hvordan etterforskningen eventuelt blir påvirket, men som sitatene over indikerer, mener enkelte av informantene at fokuset på fornærmedes rettsstilling gjør det vanskelig å stille kritiske spørsmål.

Funnene i datamaterialet som er knyttet til skjellig grunn til mistanke og hvorvidt politiet tester fornærmedes pålitelighet, viser betydningen av et godt og detaljert avhør av fornærmede. Siktede har krav på en etterforskning hvor politiet søker informasjon som både taler for og imot ham, jf. strpl. 226, 3 ledd. Retten til en rettferdig rettergang, hvor blant annet uskyldspresumpsjonen utgjør en viktig komponent, inntreer i det øyeblikket politiet identifiserer mistenkte. Hele prosessen skal være rettferdig, understreker Rachlew og Fahsing (2015), og henviser blant annet til Jebens (2004). Informasjonen politiet innhenter i det innledende avhøret vil danne beslutningsgrunnlaget for den videre etterforskningen og vurderingen knyttet til bruken av tvangsmidler. Dersom politiet trår feil her vil dette kunne skape grobunn for flere feilkilder i etterforskningen og ikke minst gå utover rettsikkerheten til partene i straffesaken. Rachlew (2009) henviser til beslutningspsykologen Baron og anfører et sentralt og viktig poeng i denne sammenheng, nemlig at når beslutningen får konsekvenser, så forsterkes de ubevisste forenklingsstrategiene. Da blir det enda viktigere å «ha rett».

### 9.3.5 Bruk av skjønn i beslutningstakingen

Hva som er årsaken til at fornærmedes forklaring ilegges så mye vekt kan ha flere årsaker, men som teorien og analysen viser er beslutningstakingen i etterforskningsprosessen sterkt forbundet med utøvelse av skjønn (Ot.prp.nr 22, 1994-1995). Skjønnsutøvelse kan være en utfordring for rettssikkerheten fordi det er flere og noen ganger motstridende hensyn som skal ivaretas samtidig. På den ene siden står politiets behov for å gripe inn i en situasjon og løse et oppdrag, gjerne ved bruk av tvangsmidler, mens vi på den annen side har hensynet til den mistenkte og hans rettigheter (Rønning, 2017). Som Rønning (2014 s 44) påpeker:

*«det er i denne sammenheng følgende avgjørende å legge de riktige og relevante fakta til grunn og utøve et saklig skjønn innenfor det handlingsrom som lov og regelverk gir åpning for, gjerne omtalt som faktumskjønn. Det handler om bevisbedømmelse, herunder vurdering av opplysningers pålitelighet og vitners troverdighet.»*

Det faller inn under politiets skjønnsutøvelse å vurdere når beslutningsgrunnlaget er sterkt nok til å benytte tvangsmidler, som pågripelse. Prinsippene om saklighet, forholdsmessighet og likhet er således sentrale begreper ved denne vurderingen. Ivaretagelse av prinsippene vil styrke en god og forsvarlig etterforskningsprosess, det vil si en etterforskning som ikke er kritikkverdig, ulovlig eller straffbar (Rønning, 2017). Kunnskap om prinsippene, og evne til å balansere dem, er helt nødvendig for at vurderinger og beslutninger skal være i samsvar med de rettslige rammer. Beslutningene som fattes bør i forlengelsen av dette være et resultat av en avveining mellom hensynet til å oppnå riktige resultater og hensynet til alle parter rettssikkerhet (Rønning, 2017).

Utøvelse av skjønn er altså en sentral del av etterforskernes vurderinger og beslutninger i etterforskningsprosessen, og vil dermed være av betydning for de feiltrinn og bias som kan oppstå underveis. I denne anledning er det derfor viktig at politiet evner å skape kritisk refleksjon rundt hva som ligger til grunn for etterforskernes skjønnsvurderinger. Politiet må, også under avhør av fornærmede, søke etter informasjon som kan tale for mistenkte. Dette gjøres best gjennom oppstilling og testing av de plausible, alternative hypotesene som saken åpner opp for. Dette kan være en vanskelig øvelse, men vil være helt nødvendig for å stimulere til objektive beslutningsprosesser i etterforskningen (Bjerknes & Fahsing, 2018).

## 10. Diskusjon –hvilke faktorer kan føre til at politiet pågriper og sikter en voldtektsanmeldt uten tilstrekkelig beslutningsgrunnlag?

Som teorien og analysen viser er det mange faktorer som kan påvirke beslutningstakingen i etterforskningen. Nedenfor vil jeg redegjøre for hvordan datamaterialet i analysen kan og vil påvirke beslutningsgrunnlaget i de festrelaterte voldtektene.

### 10.1 Holdningens påvirkningskraft

Som datamaterialet viser har etterforskerne enkelte kritiske tanker og refleksjoner knyttet til de festrelaterte voldtektene som fenomen. Sakene er vanskelig bevismessig og det er svært mange saker som henlegges. Et viktig spørsmål i denne sammenheng er hvorvidt de kritiske refleksjonene påvirker informasjonsinnhenting og beslutningsgrunnlaget i de festrelaterte voldtektene. Det er vanskelig å konkludere fullstendig ettersom hver straffesak lever sitt eget liv, men dataene er i alle fall egnet til å kunne problematisere påstanden. Holdningene er et resultat av etterforskernes egne erfaringer, tanker og følelser. Erfaringene vil igjen påvirke beslutningstakingen. Dersom etterforskerne er av den oppfatning at de festrelaterte voldtektene ikke er «ordentlige» voldtekter, men heller et resultat av svekket dømmekraft under ruspåvirkning, vil dette åpenbart påvirke hvordan politiet håndterer etterforskningen. For det første vil holdningene påvirke hvordan politiet ivaretar fornærmede og hvordan de tolker og prosesserer informasjonen i anmeldelsen. Holdningene vil videre påvirke prioritering av saken og hvilke etterforskningsskritt som blir gjennomført. I forlengelsen av dette vil holdningene derfor kunne påvirke beslutningsgrunnlaget i de festrelaterte voldtektene. Dette kan påvirke etterforskningen i flere retninger, men et av resultatene kan, paradoksalt nok, være at siktede blir pågrepet på uriktig grunnlag.

### 10.2 Betydningen av en god etterforskningsplan

Som nevnt tidligere er det overordnede formålet med etterforskningsplaner er å fremme en fag- og målstyrt etterforskning. Etterforskningsplanen skal ved hjelp av notoritet og kontroll understøtte beslutningsprosesser, og derigjennom bidra til økt effektivitet og kvalitet, redusert saksbehandlingstid og et objektivt, riktig resultat. Etterforskningsplanen skal være skriftlig og inneholde en redegjørelse som angir hypoteser og aktuelle straffebud i forhold til handlingen som etterforskes, hvilke etterforskningsskritt som skal gjøres, hvorfor, hvordan og av hvem

innenfor en gitt tidsramme (Politidirektoratet, 2017). Det foreligger altså helt klare retningslinjer for hva som er hensikten, hvordan etterforskningsplanen skal utarbeides og hva den bør inneholde for å oppnå ønsket resultat. Etterforskerne gir også uttrykk for at de forstår viktigheten av en slik metodikk. Likevel viser datamaterialet at etterforskningsplanen ikke benyttes på optimalt vis.

For at etterforskningsplanen skal ha den virkningen som er ment, er det viktig at den utarbeides så raskt som mulig etter anmeldelsesmottak. Når etterforskerne gir uttrykk for at så ikke er tilfelle, men at det kan gå flere dager før planen opprettes, så vil dette svekke notoritet og kontroll i den sårbare initiale fasen av etterforskningen. Det er jo nettopp denne kontrollen som skal understøtte beslutningsprosesser og sørge for korrekte prioriteringer, effektivitet og kvalitet i den innledende etterforskningen. En manglende etterforskningsplan i initialfasen vil også påvirke bevissthet og refleksjon rundt alternative hypoteser. Manglende hypotesetenkning vil igjen ha en direkte innvirkning på etterforskningens informasjonsinnhenting og dermed også påvirke objektivitet og beslutningstaking i etterforskningen.

Det er påtalejuristens oppgave å sørge for at etterforskningsplanen blir utarbeidet. Dette må betraktes i sammenheng med juristens sentrale rolle i beslutningstakingen, spesielt i den innledende fasen av etterforskningen. Både juristene selv og etterforskerne gir uttrykk for at juristens rolle og deltakelse i utarbeidelsen av etterforskningsplanene varierer veldig. Det vil si at etterforskningen mister det kontrollpunktet som skal sørge for at etterforskningen blir gjennomført med nødvendig kvalitet og objektivitet.

Betydningen av en etterforskningsplan vil være avhengig av sakens kompleksitet og karakter. Det vil selvfølgelig være mulig å foreta korrekte beslutninger uten en etterforskningsplan, men metodikken vil definitivt være til hjelp i arbeidet med å unngå bekreftelsesfeller og stimulere til en mer undersøkende prosess og således hjelpe etterforskerne med å nærme seg det normative ideal om objektivitet. Dersom politi og påtalemyndighet betrakter funnene knyttet til utarbeidelse av etterforskningsplanen under ett vil det være en mulighet for at den manglede notoriteten og hypotesetenkningen vil påvirke informasjonsinnhenting negativt, for eksempel ved at nødvendige etterforskningsskritt ikke blir gjennomført. Dette vil igjen påvirke og svekke beslutningsgrunnlaget. Resultatet av dette kan igjen være at politiet pågriper og sikter noen urettmessig for voldtekt.

### 10.3 Betydningen av det innledende avhøret av fornærmede

Betydningen av det innledende avhøret av fornærmede i de festrelaterte voldtektene er etter mitt syn det viktigste funnet i mine undersøkelser. Kanskje er det nettopp denne problemstillingen det også er enklest å gjøre noe med. Som datamaterialet viser er det fornærmedes forklaring som ligger til grunn ved koding av sak og i vurderingen av skjellig grunn til mistanke. Datamaterialet viser også at det sjeldent gjøres noe for teste fornærmedes pålitelighet før man pågriper og sikter noen for voldtekt. Etterforskerne med fagkompetanse mener de stiller fornærmede kritiske spørsmål, men dette hjelper lite når det ikke er fagpersonene som tar det innledende avhøret. I de aller fleste tilfellene gjennomføres avhøret av kriminalvakta. Det er de som er på jobb når voldtektene skjer.

Dette skulle tilsi at politiets dyktigste avhørere skulle jobbe nettopp her. Mine undersøkelser indikerer at det ikke er tilfelle, snarere tvert imot. Slik jeg ser det vil manglende fag -og avhørskompetanse medføre en svekket evne og vilje til å identifisere og undersøke alternative hypoteser i avhør av fornærmede. Dersom politiet ikke gjør noe for å teste fornærmedes pålitelighet, enten ved å utføre enkelte etterforskningskritt eller ved å stille fornærmede kritiske spørsmål, vil ikke hypotesen om siktedes uskyld bli undersøkt før en eventuell pågripelse. Selv om utgangspunktet vil være forskjellig fra sak til sak, tilsier datamaterialet i seg selv at beslutningsgrunnlaget i mange tilfeller ikke vil være tilstrekkelig for å kunne beslutte en pågripelse. Ikke minst viser datamaterialet at betydningen av det innledende avhøret vil ha en direkte innvirkning på siktedes rettsikkerhet.

## 11. Avslutning

Mine undersøkelser viser hvor sårbar politiet er for påvirkning i den initiale fasen av etterforskningen og hvordan denne sårbarheten kan påvirke beslutningene som skal fattes. Dette har jeg belyst ved bruk av relevant teori og ved å søke informasjon fra feltet med bruk av semistrukturerte intervju. Datamaterialet viser tydelig hvilke utfordringer politiet står ovenfor i beslutningstakingen av helt essensielle spørsmål i etterforskningsprosessen. Beslutningene som skal fattes kan ha store innvirkninger på enkeltindivider og utfallet av etterforskningen i sin helhet. Det er vel kanskje derfor beslutningene i den initiale fasen av etterforskningen også kan oppleves som vanskelige.

Det er mye kunnskap hver enkelt etterforsker skal ha for å gjøre gode vurderinger i etterforskningsprosessen. Kunnskap skal skape bevissthet og refleksjon, som igjen skal bidra til korrekte beslutninger og ivaretagelse av rettsikkerheten til alle parter i straffesaken. Etersom mange av de beslutningspsykologiske faktorene er ubevisste og derfor er vanskelig, om ikke umulig, å oppdage til riktig tidspunkt, vil det likevel kreve mer enn bevissthet og refleksjon for å kunne hankses med utfordringene knyttet til beslutningstakingen i den initiale fasen av etterforskningen. For å unngå etterforskningsmessige bias og for å stimulere til objektivitet og kvalitet i etterforskningen vil det være nødvendig med en helhetlig metodikk basert på den abduktive logikk. En viktig og sentral del av dette arbeidet bør investeres i avhøret av fornærmede.

Politiet har lang tradisjon for å teste de potensielle bevisene mot siktede under avhøret av han/henne. Det er i dag bred enighet om at testingen bør anrettes gjennom oppstilling og testing av alternative hypoteser, inkludert hypotesen om uskyld. Modellen ble introdusert for norsk politi rundt årtusenskiftet og omtales i K.R.E.A.T.I.V-kurset som «taktikkmodellen» (Rachlew og Fahsing, 2015). Med støtte i denne oppgavens empiriske tilfang, synes det klart at tilsvarende logikk ikke har preget de initiale avhørene av fornærmede. Uten spesialisert opplæring opplever etterforskerne oppgaven som så vanskelig at de lar vær å teste fornærmedes initiale forklaring. Politiets etterforskere frykter at de ikke vil klare, uten å virke støtende, å nærme seg avhøret av fornærmede med en metodikk som oppfyller lovens krav til objektivitet, jf. strpl. 226, 3 ledd. Etterforskerne frykter at fornærmede skal få en følelse av at politiet ikke tar dem på alvor. Som anført av en av informantene «*man er redd for at hun skal føle at hun ikke blir trodd*».

Det er ingen tvil om at politiet står ovenfor en svært krevende øvelse under avhør av mennesker som anmelder voldtekt, og kanskje spesielt festrelaterte voldtekter, hvor hendelsesforløpet som beskrives åpner opp for flere, alternative hypoteser. Svaret må, etter mitt syn, bli å tilby politiet tilstrekkelig opplæring. Alternativet, som mine undersøkelser indikerer er tilfelle i dag, forblir å utsette den som anmeldes for en ikke ubetydelig rettssikkerhetsmessig risiko.

Som det fremkommer i en av Norges offentlige utredninger om rettsstatens håndtering av voldtekt (NOU 2008:4) er det overordnede målet med avhøret en ivaretagelse av alle parterets rettssikkerhet. For politiet innebærer denne oppgaven også å hindre at uskyldige mennesker blir siktet og pågrepet for voldtekt. Dette hensynet innbefatter en kritisk testing og evaluering av sakens sentrale bevis, nemlig fornærmedes forklaring. Som påpekt over er dette et perspektiv som også ble synlig ved gjennomgang av datamaterialet i analysen. Politiet gjør lite for å undersøke faktum og det stilles få eller ingen kritiske spørsmål. Dette til tross for at fornærmedes forklaring danner grunnlaget for flere sentrale beslutninger i den initiale fasen av etterforskningen. For å styrke beslutningsgrunnlaget og siktedes rettssikkerhet har jeg derfor foreslått den taktiske avhørsmodellen som et viktig tiltak. Taktikk-modellen krever en metodisk fremgangsmåte som vil stimulere politiets etterforskere til å tenke bredt allerede i oppstarten av etterforskningen. dette vil sørge for en bred informasjonsinnhenting, som igjen vil heve beslutningsgrunnlaget betraktelig. Jeg tror en slik metodisk tilnærming vil kunne forebygge uriktige pågripelser og redusere bekreftelsesfeller. Gode, undersøkende avhør vil samtidig styrke bevisverdien av fornærmedes forklaring, men å gjennomføre profesjonelle avhør som ivaretar partenes legitime hensyn krever ferdigheter på spesialnivå. Samfunnet forutsetter at alle voldtektssaker håndteres profesjonelt. Men opplæring, trening, sertifisering og system for tilbakemeldinger forblir et gode for politiet som rykker ut på «skarpe oppdrag». Min oppgave indikerer at det er på høy tid å anerkjenne at også politiets etterforskere står ovenfor oppdrag som meget vell bør betegnes som «skarpe», der feilgrep kan få svært alvorlige konsekvenser.

Antall ord uten forside, innholdsfortegnelse, forord, sammendrag, fotnoter, litteraturliste og vedlegg: 23984 ord.

## 12. Litteraturliste:

- Andenæs, J. & Myhrer, T.-G. (2009). *Norsk straffeprosess* (4. utg. ved Tor-Geir Myhrer. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Andersson, S. (2016). *Skälig misstanke*. Wolters Kluwer, Stockholm.
- Andorsen, K. V. (1984). *Om varetektsfengsling og uforholdsmessig inngrep*. Oslo: Lov og Rett.
- Andorsen, K. V. (1994). Skjellig grunn til mistanke og bruk av straffeprosessuelle tvangsmidler. *Lov og Rett*.
- Ask, K. (2013). Bias: Fejl og faldgruber i efterforskning. I C. Hald & K. V. Rønn (red.), *Om at oppdage: metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis*. Fredriksberg: samfundslitteratur.
- Bjerke, H. K., Keiserud, E. & Sæther, K. E. (2014). *Straffeprosessloven Kommentartutgave, 4. utgave Bind I*
- Bjerknes, O. T. & Fahsing, I. A. (2018). *Etterforskning : prinsipper, metoder og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bjerknes, O. T. & Johansen, A. K. H. (2009). *Etterforskningsmetoder : en innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E. O., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2008). Credibility of the emotional witness: A study of ratings by police investigators. *Psychology, Crime & Law, 14*(1), 29-40. doi: 10.1080/10683160701368412
- Brown, J. (1996). Police research:some critical issues. I F. Leishman, B. Loveday & S. P. Savage (red.), *Core Processes In Policing*. London: Longman House.
- Christianson, S.-Å. & Granhag, P. A. (2008). *Handbok i rättspsykologi*. Stockholm: Liber.
- Diderichsen, A. (2011). *Etik for politifolk*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Diesen, C. & Diesen, E. F. (2013). *Övergrepp mot kvinnor och barn : den rättsliga hanteringen* (2. uppl. utg.). Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, C. & Diesen, E. L. (2008). Felaktiga foreställningar om falska våldtektsanmalingar gör att de mest utsatta kvinnorna sviks. *Artikkel i Advokaten nr. 4/2008*.
- Fahsing. (2016). *The making of an expert detective : Thinking and deciding in criminal investigations*: Department of Psychology, University of Gothenburg.



- Fahsing & Ask. (2013). Decision Making and Decisional Tipping Points in Homicide Investigations: An Interview Study of British and Norwegian Detectives. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 10(2), 155. doi: 10.1002/jip.1384
- Hald, C. & Rønn, K. V. (2013). *Om at opdage : metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis*. Fredriksberg: Samfunnslitteratur.
- Hammond, J., Keeney, R. & Raiffa, H. (1998). Skjulte feller i beslutningsprosessen. *Harvard business review*
- Haugland, G. S. (2016). Norsk lovkommentar Lastet, fra [www.reettsdata.no](http://www.reettsdata.no)
- Jebens, S. E. (2004). *Menneskerettigheter i straffeprosessen*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tuft, P. A. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Kahneman, D. (2012). *Tenke, fort og langsomt*. Oslo: Pax.
- Kalleberg, R. (2006). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi *Retningslinjer - NESH*
- Kolflaath, E. (2011). Bevist utover enhver rimelig tvil - robusthetsdimensjonen. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 124, 2/2011.
- Kripos. (2014). Voldtektssituasjonen 2013.
- Kripos. (2015). Evaluering av politiets arbeid med seksuelle overgrep.
- Kripos. (2016). Voldtektssituasjonen 2015.
- Kripos. (2018). Voldtektssituasjonen i Norge 2017.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M. & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg., 2. oppl. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lai, L. (1999). *Dømmekraft*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Lie, E. M. (2015). *I forkant : kriminalitetsforebyggende politiarbeid* (2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mendez, J. (2016). *Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms*. United Nations.
- Myhrer, T.-G. (2001). Etterforskningsbegrepet. *Tidsskrift for strafferett*(01), 6-30.
- Myhrer, T.-G. (2015). *Kvalitet i etterforskningen : særlig om påtaleansvarliges rolle og betydning : delrapport i "Etterforskningsprosjektet"* (vol. 2015:1). Oslo: Politihøgskolen.

- Myrvang, E. (2011). *Voldtektsmyter- en kvantitativ studie av holdninger til voldtekt*. Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- NOU 1980:28. *Varetektsfengsling*. Oslo: Justis og politidepartementet.
- NOU 1991:20. *Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming*. Oslo: Sosialdepartementet.
- NOU 1997:15. *Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet*. Oslo: Justis og beredskapsdepartementet.
- NOU 2006:10. *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter*. Oslo: Justis og politidepartementet.
- NOU 2008:4. *Fra ord til handling, bekjempelse av voldtekt krever handling*. Justis og politidepartementet.
- NOU 2016:24 vedlegg 2. *En vurdering av enkelte premisser for en ny straffeprosesslov*.
- Ot.prp. nr 62L. (2015-2016). *Endringer i domstoloven mv. (elektronisk kommunikasjon mv.)*. Oslo: Justis og beredskapsdepartementet.
- Ot.prp. nr. 11. (2007-2008). *Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (-styrket stilling for fornærmede og etterlatte)*. Oslo: Justis og politidepartementet.
- Ot.prp.nr 22. (1994-1995). *Om lov om politiet*. Oslo: Justis og politidepartementet.
- Ot.prp.nr 28 (1999-2000). *Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)*. Oslo: Justis og politidepartementet.
- Ot.prp.nr 53. (1983-1984). *Om lov om ikraftsetting og endring av den nye straffeprosessloven m.m.* Oslo: Justis og beredskapsdepartementet.
- Ot.prp.nr 60. (2004-2005). *Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet)*. Oslo: Justis og beredskapsdepartementet.
- Oxburgh, G. & Hynes, I. (2016). Investigative practice. I P. Radcliffe, G. Gudjonsson, A. Heaton-Armstrong & D. Wolchover (red.), *Witness testimony in sexual cases*. London: Oxford University press.
- Politidirektoratet. (2016). *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*. Oslo: Politidirektoratet.
- Politidirektoratet. (2017). *Etterforskningsløftet - retningslinjer for bruk av etterforskningsplan*.
- Politiforum. (2018). Mistet flere stillinger, halverte patruljene og må kutte i etterforskning – etter reformen. <https://www.politiforum.no/artikler/mistet-flere-stillinger-halverte-patruljene-og-ma-kutte-i-etterforskning-etter-reformen/440924>

- Prop. 112 L (2014-2015). *Endringer i straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner)*. Oslo: Justis og beredskapsdepartementet.
- Rachlew. (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning : noen eksempler og forskningsbaserte mottiltak*. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Rachlew. (2010). Å forske på sine egne: metodiske og etiske utfordringer knyttet til forskning på egen profesjon. I T. Myklebust & G. Thomassen (red.), *Arbeidsmetoder og metodearbeid i politiet: forskningskonferansen 2010*. Oslo: Politihøgskolen.
- Rachlew & Fahsing. (2015). *Politiavhøret*. I R. Aarli, M.-A. Hedlund & J. S. E. (red.), *Bevis straffesaker: Utvalgte emner*. Oslo: Gyldendal juridisk.
- Rachlew & Griffiths. (2018). From interrogation to investigative interviewing. I Griffiths & Milne (red.), *The Psychology of Criminal Investigation*. London: Routledge.
- Rich, K. (2014). *Interviewing rape victims : practice and policy issues in an international context*: Palgrave.
- Riksadvokaten. (2013). *Politiets og påtalemyndighetens behandling av voldtektssaker - oppfølging av regjeringens handlingsplan mot voldtekt 2012-2014 - direktiver og anbefalinger*.
- Riksadvokaten. (2017). *Statsadvokatenes kvalitetsundersøkelse 2016 - voldtekt og mishandling av nærstående*.
- Riksadvokaten. (2018). Rundskriv fra Riksadvokaten nr 1/2018. Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2018 - politiet og statsadvokatene.
- Ringdal, K. (2018). *Enhet og mangfold : samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (4. utg. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Robberstad, A. (1999). *Mellom tvekamp og inkvisisjon : straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, P. (2015). *Hva er implementering?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Røkenes, O. H. & Hanssen, P.-H. (2012). *Bære eller briste : kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker* (3. utg. utg.). Bergen: Fagbokforlag.
- Rønning, H. (2017). *Politi og skjønn - en studie av politibetjentes skjønnsutøvelse i ordensjeneste, sett i lys av rettslige rammer*. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Straffeloven. (2005). Lov om straff Lastet, fra <http://lovdata.no>
- Straffeprosessloven. (1981). Lov om rettergangsmåten i straffesaker Lastet, fra <http://lovdata.no>
- Strandbakken, A. (2003). *Uskyldspresumsjonen : "In dubio pro reo"*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Stridbeck, U. & Mestad, i. (2009). Det troverige vitnet - den uskyldiges verste fiende. *Juristkontakt nr.5 -2009*.
- Sætre, M. (2014). Voldtektsmysteriet og problemet som vandret. I Lomell & Finstad (red.), *Motmæle : en antologi til Kjersti Ericsson, Cecilie Høigård og Guri Larsen*. Oslo: Novus forlag.
- Sætre, M. (2015). Nye perspektiver i voldtektsdebatten Lastet, fra <https://www.politiforum.no/artikler/nye-perspektiver-i-voldtektsdebatten/386438>
- Sætre, M. & Grytdal, V. (2011). *Voldtekt i den globale byen : endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo*. Oslo: Politiet, Oslo politidistrikt.
- Sætre, M. & Grytdal, V. (2012). *Voldtekt i den globale byen : endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo*. Oslo: Politiet, Oslo politidistrikt.
- Sørli, Ogden, Solholm & Olseth. (2010). Implementeringskvalitet—om å få tiltak til å virke. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*.
- Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Wessel & Bollingmo. (2007). *The emotional witness : a study of judgments of credibility*. no. 100, Department of Psychology, Faculty of Social Sciences, University of Oslo Oslo.
- Wessel, E. M., Bollingmo, G. C., Sønsteby, C., Nielsen, L. M., Eliersten, D. E. & Magnussen, S. (2012). The emotional witness effect: story content, emotional valence and credibility of a male suspect. *Psychology, Crime & Law*, 18(5), 417-430. doi: 10.1080/1068316X.2010.502119
- Aall, J. (2015a). *Rettsstat og menneskerettigheter: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter den europeiske menneskerettighetskonvensjon* (4. utg. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Aall, J. (2015b). Uskyldpresumpsjonen og beviskravet i straffesaker. I R. Aarli, M.-A. Hedlund & S. E. Jebens (red.), *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner*. Oslo: Gyldendal juridiske.



# POLITIHØGSKOLEN

## Informasjon om forskningsprosjekt: "håndtering av etterforskningen i initialfasen av voldtektssaker i Norge".

Jeg heter Heidi Beckmann-Smerud og jobber som leder av seksualisert vold ved Drammen politistasjon. Ved siden av jobb arbeider jeg med en erfaringsbasert master i etterforskning ved Politihøgskolen i Oslo. Jeg ønsker å kartlegge hvordan initialfasen av etterforskningen i voldtektssaker gjennomføres og på hvilket grunnlag beslutningene foretas. Fokuset vil ligge på hvilken etterforskning som gjennomføres i initialfasen og hvordan beslutningene begrunnes. Formålet med studien er å få en forståelse av hvordan politiet arbeider med disse sakene og skape mer bevissthet rundt beslutningene som foretas og hvordan arbeidet kan påvirke de involverte parter, spesielt juridisk.

Masteren utføres av undertegnede under veiledning av forsker Siv Rebekka Runhovde ved Politihøgskolen i Oslo.

Deltagelse i prosjektet innebærer å delta i en casestudie med påfølgende intervju. Casen vil ta for seg to ulike utgangspunkt. Du vil bli bedt om å redegjøre for hvilke etterforskningskritt du vil foreta og hva som er årsaken til dine prioriteringer. Casen blir sendt til deg på epost i forkant av intervjuet. Intervjuet vil være en videreføring av casestudiet hvor du vil bli stilt utdypende spørsmål. Intervjuet vil vare omtrent en time. Ved samtykke vil det bli benyttet båndopptaker. Jeg ønsker å få kunnskap om dine arbeidsoppgaver i relasjon til feltet, utfordringer i arbeidet, hvordan du prioriterer gjøremålene og hvordan du begrunner dine beslutninger.

Det er frivillig å delta i prosjektet og du kan på hvilket som helst tidspunkt trekke deg og kreve personopplysningene som er gitt anonymisert, uten å måtte begrunne dette nærmere. Kun jeg og min veileder vil få tilgang til de personidentifiserbare opplysningene, og begge har taushetsplikt. Prosjektet forventes å være avsluttet i desember 2018, hvorpå opplysningene blir anonymisert og opptakene slettes. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige avhandlingen.

Har du spørsmål i forbindelse med denne henvendelsen kan du gjerne ta kontakt med meg på telefonnummeret under.

Med vennlig hilsen

Heidi Beckmann-Smerud  
Masterstudent ved Politihøgskolen  
Telefon: +47 41640063  
E-post: Heidi.beckmann@politiet.no

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet " håndtering av etterforskningen i initialfasen av voldtektssaker i Norge " og er villig til å delta i studien.

Signatur .....

---

#### POLITIHØGSKOLEN

Pb.5027 Majorstuen, 0301 Oslo  
Slemdalsveien 5  
Tlf: 23 19 99 00 /Faks: 23 19 99 01  
Org. nr: 974 761 017 / Giro: 7694.05.08335  
[www.phs.no](http://www.phs.no) /postmottak@phs.no

#### Avdeling Bodø

Pb. 6004, 8002 Bodø  
Slekkåsveien 1  
Tlf: 75 58 80 00  
Faks: 75 58 80 30

#### Utdanningscenter Kongsvinger

Pb. 100, 2201 Kongsvinger  
Motjernsvegen  
Tlf: 62 82 59 00  
Faks: 62 82 59 50

#### Justissektorens kurs- og øvingscenter

**Avdeling Stavern**  
Pb. 204, 3291 Stavern  
Fredriksvern Verft  
Tlf: 33 13 43 00  
Faks: 33 13 43 02



# POLITIHØGSKOLEN

## Casestudie

Det er en forutsetning at informanten allerede har lest og signert informasjonsskrivet som er vedlagt denne caseoppgaven, se eget vedlegg.

Som en del av informasjonsinnhenting er det videre ønskelig at du gjør deg noen tanker rundt to ulike og fiktive hendelsesforløp. Hendelsesforløpene er beskrevet nedenfor.

Følgende spørsmål ønskes besvart i tilknytning til hendelsesforløpene du får beskrevet:

1. Hvilke etterforskningskritt vil du foreta og i hvilken rekkefølge? Det er ønskelig at informanten også vurderer mulige tvangsmidler og eventuell hjemmel for dette.
2. Begrunn beslutningene dine

### **Forutsetning 1:**

Sofie (20 år) møter på politivakta i Drammen lørdag morgen klokken 09.15. Hun forklarer at hun var på fest fredag kveld, på det lokale grendehuset. Det var en del festdeltakere tilstede, blant annet hele håndballaget hennes. Fotballaget til kjæresten Dennis var også tilstede. Det ble drukket alkohol og det var flere som ble fulle. Sofie sier hunn var en av de som ble veldig full, så hun husker ikke så mye fra den siste delen av kvelden. Det hun vet er at hun våknet opp med to brukne tenner og en del blodige skrapemerker i ansiktet og på halsen. Hun hadde også blod under neglene sine. Sofie husker ikke hvordan skadene oppstod eller ble påført henne, men en av de siste personene hun husker fra kvelden er Robin. Robin er en kamerat av hennes kjæreste, Dennis. Robin var sint og skrek mot henne. Sofie vet ikke hvorfor Robin var sint. Sofie mener de enten stod på den lokale Shellstasjonen eller akkurat hadde gått forbi når Robin skrek mot henne. Sofie vet ikke om det var noen vitner til krangelen mellom henne og Robin.

Robin er også 20 år og tidligere ustraffet. Robin har ikke kjæreste, men er singel.

## **Forutsetning 2:**

Turid (20 år) møter på politivakta i Drammen lørdag morgen klokken 09.15. Hun forklarer at hun var på vorspiel hos ei venninne som heter Lilly fredag kveld. Det var flere festdeltakere tilstede, noen hun kjente godt og noen hun ikke kjente fullt så godt. Av de som var på vorspiel kan hun blant annet nevne Stian, Roger, Henrik, Louise og Lotte. Da vorspielet var over dro de på utestedet «Z». Her drakk de alkohol og hadde det hyggelig. Turid var mest sammen med Henrik da de var ute på byen. Hun ble etterhvert litt full og valgte derfor å bli med Henrik hjem. Det var ikke lange veien hjem til Henrik. Han bor rett ved Shellstasjonen. De møtte også en kamerat av Turid på vei hjem, Jonas. De snakket litt med hverandre, men ikke mye. Turid sier hun ikke husker så mye etter at hun dro fra utestedet «Z». Hun var ganske full. Hun vet ikke helt hva som kan ha skjedd hjemme hos Henrik, men hun våknet i alle fall naken i sengen hans. Hun tror kanskje hun har blitt voldtatt, men vet ikke helt. Når hun kjenner etter så mener Turid at hun har litt smerter i underlivet. Turid vet ikke hva som kan være årsaken til smertene.

Henrik er også 20 år og tidligere ustraffet. Han bor sammen med sine foreldre og to eldre søsken. Turid vet ikke om det var noen andre hjemme denne aktuelle natten. Både Turid og Henrik har kjæreste, men de er ikke kjæresten med hverandre.



# POLITIHØGSKOLEN

## Intervjuguide

Introduksjon – kontaktetablering, informasjonsdeling

Samtykkeskjema - intervju

Innledende spørsmål:

- Kjønn
- Alder
- Tittel/grad, rolle
- Distrikt
- Saksfelt – spesialist/generalist
- Erfaringsgrunnlag
- Hvordan vil du beskrive din egen rolle og ansvarsområde i etterforskningen

Introduksjonsspørsmål:

- Hva legger du i uttrykket "etterforskning i initialfasen"?
- Hva er formålet med den innledende etterforskningen?
- Hva mener du er viktig å tenke på i den innledende fasen av etterforskningen og hvorfor?
- Hva mener du er den største utfordringen i den innledende etterforskningen av de festrelaterte voldtektene? (fornærmede/siktede og politiets perspektiv)



- Hva gjør du for å sikre at rettssikkerheten til partene blir ivaretatt (etterforskningsplaner, objektivitetskrav/hypotesetenkning, samarbeid på tvers påtale/etterforsker, forsvarer/bistandsadvokat osv)?
- Gjør du noe for å sikre at objektivitetskravet blir overholdt i initialfasen og etterforskningen generelt.
- Ser du noen utfordringer ved lovverket, evt hvilke? (fornærmedes/siktedes rettssikkerhet (skjellig grunn osv)

#### Utdypende spørsmål - initialfasen:

- Hvordan håndteres initialfasen av en voldtektsanmeldelse vanligvis – hvilke etterforskingsskritt og hvorfor? Hva er viktig å prioritere? Begrunn (offerrettet etterforskning)
- Benytter du hypotesetenkning/etterforskningsplan før og underveis i etterforskningen?
- Hvordan påvirker dette i såfall ditt arbeid?
- Hva tenker du om etterforskningen før og etter innføringen av etterforskningsplaner?
- Har du kjennskap til beslutningspsykologiske faktorer og hvordan er du evt bevisst på dette under etterforskningen
- Fortell om kodingssystemet ved din arbeidsplass. 2. Hvordan synes du ordningen fungerer? Forslag til forbedringer?
- Ved mottak av anmeldelse – på hvilket grunnlag kodes saken/koder om? (Juridisk definisjon av lovbrudd vs fornærmedes definisjon av lovbrudd)
- Dersom utgangspunktet for anmeldelsen forandrer seg tidlig i etterforskningen, hvordan håndterer du dette? Hvilke tiltak foretar du deg/evt ikke?
- Har politiet/påtale på noe tidspunkt forandret koding av saken før du igangsetter videre etterforskning? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Påvirker kodingen av lovbruddet den videre etterforskningen? I såfall på hvilken måte?
- Hva er det som avgjør om du ønsker å pågripe og ransake?
- Hvor viktig er avhør av fornærmede, hva er viktig å få fram og hvordan bruker du informasjonen videre i etterforskningen?

- På hvilken måte veier du og ivaretar du fornærmedes perspektiv vs gjerningspersonens perspektiv i den innledende etterforskningen – hva ener du er viktigst og hvordan begrunner du beslutningene?
- Kjenner du til taktikk-modellen for avhør?
- Hva går den – i korte trekk ut på?
- Er denne tenkningen aktuell / anvendbar under avhør av fornærmede i festvoldtekter?
- 
- Brukes den / bruker du den
- Viss ja, hvordan fungerer det? Evt. begrensinger/utfordringer?
- Viss nei, hvorfor ikke?
- Fornærmedes rettslige stilling i straffeprosessen er styrket de seneste årene. Også sosialt har fornærmedes perspektiv kommet tydeligere frem (MeToo). Har det endret hvordan politiet håndterer etterforskningen av festrelaterte voldtekter, i tilfelle; hvordan?
- Hvilke tiltak tenker du kan igangsettes for å hindre at etterforskningen blir skjev til fordel for den som anmelder?
- Hvordan vurderes behovet for taktiske/tekniske bevis opp mot bruken av tvangsmidler
- Vurderer og utfører du noen etterforskningsskritt for å teste påliteligheten av fornærmedes forklaring før en evtnt pågripelse, i såfall hvorfor/hvorfor ikke
- Ord mot ord – fornærmedes/siktedes rettssikkerhet – hva tenker du om dette
- Hva tenker du rundt bruken av henleggelseskode – spes bevisets stilling opp mot rettssikkerhet

Avsluttende spørsmål:

- Generelle tanker rundt håndteringen av etterforskningen i voldtektssaker (styrker, svakheter, muligheter og begrensninger)

- Hvilke tiltak tenker du er nødvendig for å bedre etterforskningen i disse sakene?
- Hvilke tiltak mener du kan bidra til å ivareta rettssikkerheten til både fornærmede og mistenkt/siktet
- Ledelse og styring – hvilken betydning har dette?
- Fagkunnskap – hvor viktig er dette for å ta korrekte beslutninger? Hvordan da, på hvilken måte, har du noe eksempel

Oppsummering og avslutning



# POLITIHØGSKOLEN

**Politidirektoratet**  
Postboks 8051 Dep  
0031 OSLO

**NORWEGIAN POLICE UNIVERSITY COLLEGE**

Deres referanse:

Vår referanse:

Sted, Dato

Oslo, 08.02.18

## SØKNAD OM FRITAK FRA TAUSHETSPLIKT

Mitt navn er Heidi Beckmann-Smerud og jeg jobber som gruppeleder ved seksualisert vold, Drammen politistasjon. Ved siden av jobb arbeider jeg med en erfaringsbasert master i etterforskning ved Politihøgskolen i Oslo. Temaet for masteroppgaven er hvordan politiet ivaretar siktedes rettssikkerhet i initialfasen av etterforskningen i voldtektssaker. Jeg ønsker å undersøke om vi foretar tilstrekkelig etterforskning før politiet beslutter pågripelse, ransaking og sikter potensielle gjerningspersoner. Målet med prosjektet er å øke bevisstheten blant politietterforskerne og påtalemyndigheten på en slik måte at både fornærmedes og siktedes rettssikkerhet blir ivaretatt likeverdig.

Det er ønskelig å benytte en kombinasjon av casestudie og intervjuer for å innhente informasjon som kan belyse problemstillingen. Med casestudie menes en beskrivelse av et fiktivt hendelsesforløp hvor formålet er å kartlegge hvilke etterforskningskritt som prioriteres og på hvilket grunnlag beslutningene foretas.

Jeg ønsker å intervju polititjenestepersoner som har arbeidsoppgaver tilknyttet fagfeltet og erfaring med denne typen saker. Tanken er å intervju 3 etterforskningsledere og 3 påtalejurister. Jeg søker derfor Politidirektoratet om tillatelse til dette samt om fritak fra taushetsplikten for intervjupersonene slik at disse kan dele nødvendige opplysninger som angår politiets arbeid på feltet. Det er ønskelig å innhente opplysninger om intervjupersonene som sier noe om erfaring på fagfeltet, hvor de arbeider og hvordan arbeidet er organisert i de aktuelle distriktene.

Jeg ønsker å kontakte politimesteren i utvalgte politidistrikt for å finne aktuelle intervjupersoner. Når det gjelder casestudie og intervjuer vil jeg i hovedsak fokusere på Øst politidistrikt, men ber også om mulighet til å henvende meg til øvrige deler av etaten om det viser seg at ytterligere personer har relevant kunnskap og erfaring.

Veiledere i prosjektet er Siv Rebekka Runhovde ved Politihøgskolen i Oslo.

Søknad om godkjenning for prosjektet er sendt norsk senter for forskningsdata. Datainnsamlingen håpes å kunne starte tidlig vår 2018. Alle personidentifiserbare opplysninger om informantene vil bli anonymisert. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige avhandlingen. Prosjektet skal være avsluttet i desember 2018.

---

### **POLITIHØGSKOLEN**

Pb.5027 Majorstuen, 0301 Oslo  
Slemdalsveien 5  
Tlf: 23 19 99 00 /Faks: 23 19 99 01  
Org. nr: 974 761 017 / Giro: 7694.05.08335  
[www.phs.no](http://www.phs.no) /postmottak@phs.no

### **Avdeling Bodø**

Pb. 6004, 8002 Bodø  
Slekkåsveien 1  
Tlf: 75 58 80 00  
Faks: 75 58 80 30

### **Utdanningscenter Kongsvinger**

Pb. 100, 2201 Kongsvinger  
Motjernsvegen  
Tlf: 62 82 59 00  
Faks: 62 82 59 50

### **Justissektorens kurs- og øvingscenter Avdeling Stavern**

Pb. 204, 3291 Stavern  
Fredriksvern Verft  
Tlf: 33 13 43 00  
Faks: 33 13 43 02

Det bes om at svaret fra Politidirektoratet vedrørende tillatelse for gjennomføring av casestudie og intervju med fritak fra taushetsplikten gis skriftlig. Ta gjerne kontakt for mer informasjon vedrørende prosjektet.

Med hilsen

**Siv Rebekka Runhovde**  
*Veileder*

**Heidi Beckmann-Smerud**  
*Masterstudent*



**Politihøgskolen**  
**Heidi Beckmann-Smerud**  
Postboks 5027 Majorstuen  
0301 OSLO

**NATIONAL POLICE DIRECTORATE**

Deres referanse:

Vår referanse:  
201800818-4 501

Sted, Dato  
Oslo, 10.04.2018

## **SØKNAD OM FRITAK FRA TAUSHETSPLIKT - MASTERGRADSOPPGAVE - CASESTUDIE OG INTERVJU MED FRITAK FRA TAUSHETSPLIKT**

Politidirektoratet viser til søknad av 08.02.2018. Det vises til at søker, Heidi Beckmann-Smerud, er ansatt i politiet og arbeider som gruppeleder ved seksualisert vold ved Drammen politistasjon. Søker arbeider med en erfaringsbasert master i etterforskning ved Politihøgskolen i Oslo hvor temaet er hvordan politiet ivaretar rettssikkerheten i initialfasen av etterforskningen i voldtektssaker. Søker ønsker å undersøke om politiet foretar tilstrekkelig etterforskning før beslutning om pågrepelse, ransaking og siktelse av potensielle gjerningspersoner. Det vises til at målet med prosjektet er å øke bevisstheten blant politietterforskere og påtalemyndigheten på en slik måte at både fornærmedes og siktedes rettssikkerhet blir ivare tatt likeverdig.

Veileder for prosjektet er Siv Rebekka Runhovde ved Politihøgskolen i Oslo.

Fra søknaden hitsettes:

*"Det er ønskelig å benytte en kombinasjon av casestudie og intervjuer for å innhente informasjon som kan belyse problemstillingen. Med casestudie menes en beskrivelse av et fiktivt hendelsesforløp hvor formålet er å kartlegge hvilke etterforskningskritt som prioriteres og på hvilket grunnlag beslutningene foretas.*

*Jeg ønsker å intervju polititjenestepersoner som har arbeidsoppgaver tilknyttet fagfeltet og erfaring med denne typen saker. Tanken er å intervju 3 etterforskningsledere og 3 påtalejurister. Jeg søker derfor Politidirektoratet om tillatelse til dette samt om fritak fra taushetsplikten for intervjupersonene slik at disse kan dele nødvendige opplysninger som angår politiets arbeid på feltet. Det er ønskelig å innhente opplysninger om intervjupersonene som sier noe om erfaring på fagfeltet, hvor de arbeider og hvordan arbeidet er organisert i de aktuelle distriktene.*

*Jeg ønsker å kontakte politimesteren i utvalgte politidistrikt for å finne aktuelle intervjupersoner. Når det gjelder casestudie og intervjuer vil jeg i hovedsak fokusere på Øst politidistrikt, men ber også om mulighet til å henvende meg til øvrige deler av etaten om det viser seg at ytterligere personer har relevant kunnskap og erfaring."*

### **Politidirektoratet**

Søker viser til at prosjektet er meldt til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Videre vises det til at alle personidentifiserbare opplysninger om informantene vil bli anonymisert samt at ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige avhandlingen. Prosjektet skal være avsluttet i desember 2018.

\* \* \*

Politidirektoratet har vurdert saken i forhold til innsyn i person- og saksopplysninger, jf. politiregisterloven § 23 første ledd samt ut fra hensynet til etterforskningen i den enkelte sak, hensynet til spanings- og etterretningsvirksomheten eller operative virksomhet og organiseringen av dette og sikkerhetsmessige aspektet m.v. i politiregisterloven § 23 andre ledd, jf. § 33.

*"§ 23. Omfanget av taushetsplikten*

Enhver som er ansatt i eller utfører tjeneste eller arbeid for politiet eller påtalemyndigheten, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om

1. noens personlige forhold, eller
2. tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den opplysningen angår.

Taushetsplikten gjelder også for opplysninger som det ut fra hensynet til etterforskningen i den enkelte sak, hensynet til spanings- og etterretningsvirksomheten eller hensynet til politiets operative virksomhet og organiseringen av denne er nødvendig å holde hemmelig.

Begrensningene i taushetsplikten i § 22 og §§ 24 til 34 kommer bare til anvendelse så langt de passer.

Taushetsplikten gjelder også etter at vedkommende har avsluttet tjenesten eller arbeidet. Opplysninger som nevnt i paragrafen her kan heller ikke utnyttes i egen virksomhet eller i tjeneste eller arbeid for andre.

Taushetsplikten gjelder også overfor andre i politiet og påtalemyndigheten, med mindre § 21 kommer til anvendelse.

For taushetsplikt i tilknytning til kommunikasjonskontroll gjelder straffeprosessloven kapittel 16a."

*"§ 33. Taushetsplikt ved forskning*

Når det finnes rimelig og ikke medfører uforholdsmessig ulempe for andre interesser, kan det bestemmes at opplysninger i det enkelte tilfelle gis til bruk for forskning, uten hinder av taushetsplikten i § 23.

I straffesaker treffes beslutning etter første ledd av riksadvokaten og for øvrig av Politidirektoratet, eller av Justisdepartementet for så vidt gjelder opplysninger i saker som behandles av Politiets sikkerhetstjeneste.

Bestemmelsene i forvaltningsloven<sup>4</sup> § 13d annet og tredje ledd og § 13e kommer til anvendelse så langt de passer."

Politidirektoratet viser til at intervjuene er basert på samtykke, at det ikke bes om direkte innsyn i persondata, og at slik data dermed heller ikke skal registreres. Dersom intervjuene legges opp på en slik måte at alle involverte er bevisst på skrankene for taushetsplikten kan ikke Politidirektoratet se at det foreligger skranker for innsynskravet i forhold til § 23 første ledd.

Når det gjelder taushetsplikten etter § 23 andre ledd vil denne omfatte konkrete faktaopplysninger om samarbeid operativt/taktisk og beredskapsmessig som vil kunne avdekke forebyggende tiltak, planer og operative og taktiske innsatsmekanismer og løsninger.

Dette er kritisk sensitiv informasjon som direktoratet ikke fritar fra taushetsplikten for. Derimot når det gjelder mer generelle opplysninger om hvordan en samarbeider, planlegger, øver og liknende, hvilke samarbeidsparter som er relevante på hvilke områder osv, vil dette ikke være underlagt taushetsplikten og noe forskeren kan spørre og motta opplysninger om.

Generelt sett kan en frigivelse av informasjon medføre at politiet mister kontroll over informasjon som er av betydning for politiets evne til å løse sine oppdrag. Hvordan informasjon fra prosjektet skal håndteres og brukes helt konkret vil således være av stor betydning for politiet. Når det gjelder sensitivitet til opplysningene som vil inngå i forskningsprosjektet antas disse ikke å være sikkerhetsgradert etter sikkerhetsloven. Det gis ikke innsyn i sikkerhetsgradert informasjon.

Politidirektoratet kan ikke ut fra den vedlagte intervjuguiden se at svarene direkte er egnet til å skade politiets arbeid. De fleste temaene antas også å være omhandlet i åpne kilder. Intervjuobjektene må gjøres kjent med nærværende brev og det er viktig at de under intervjuene fortsatt er bevisste sin taushetsplikt (særlig i forhold til enkeltsaker, spanings- og etterretningsvirksomhet m.v.). Dette må særlig presiseres overfor respondentene.

Politidirektoratet finner etter dette å kunne innvilge innsynet. Direktoratet har lagt avgjørende vekt på betydningen at forskningen vil kunne ha stor samfunnsnytte og bli til praktisk nytte for politiet m.v. Videre er det lagt vekt på at prosjektet er tilknyttet et solid forskningsmiljø, samt at det ikke vil samles inn direkte personidentifiserende opplysninger. Direktoratet forutsetter at søker og de øvrige prosjektmedarbeiderne som får tilgang til opplysningene gjør seg særlig kjent med sine forpliktelser og at det i den grad det finnes personidentifiserende eller indirekte personidentifiserende opplysninger at disse anonymiseres ved eventuell publisering.

\* \* \*

Det vises til at melding av forskeren er sendt NSD. Direktoratet tar forbehold om NSDs uttalelse.

Politidirektoratets samtykke er betinget av at gjennomføringen av prosjektet skjer uten overlevering av taushetsbelagt persondata til forskeren. Videre forutsetter Politidirektoratet at all innsamling, oppbevaring og bruk av opplysninger skjer på en faglig forsvarlig måte, og at det ikke finnes personidentifiserende opplysninger, eller eventuelle etterforskningsskadelige, sikkerhetsmessige og beredskapsmessige opplysninger, i det publiserte materialet. Søker og andre som får tilgang til opplysningene må undertegne en taushetserklæring. Det vises ellers til reglene om forskeres taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 e.

Videre er samtykke betinget av at Politidirektoratet v/Straffesaksseksjonen blir kontaktet i forkant av ferdigstillingen av prosjektet.

Med hilsen

  
**Heidi Toward**  
Seniorrådgiver

Kopi til  
Epost: Heidi Beckmann





Siv Rebekka Runhovde  
Postboks 5027 Majorstua  
0301 OSLO

Vår dato: 22.03.2018

Vår ref: 59406 / 3 / LAR

Deres dato:

Deres ref:

## Vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning § 31

Personvernombudet for forskning viser til meldeskjema mottatt 23.02.2018 for prosjektet:

<i>59406</i>	<i>Hvordan politiet ivaretar siktedes rettssikkerhet i initialfasen av etterforskningen i voldtektssaker</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Politihøgskolen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Siv Rebekka Runhovde</i>
<i>Student</i>	<i>Heidi Beckmann-Smerud</i>

### Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon finner vi at prosjektet er meldepliktig og at personopplysningene som blir samlet inn i dette prosjektet er regulert av personopplysningsloven § 31. På den neste siden er vår vurdering av prosjektopplegget slik det er meldt til oss. Du kan nå gå i gang med å behandle personopplysninger.

### Vilkår for vår anbefaling

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon
- vår prosjektvurdering, se side 2
- eventuell korrespondanse med oss

Vi forutsetter at du ikke innhenter sensitive personopplysninger.

### Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringskjema.

### Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

### Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

*Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.*

Ved prosjektslutt 16.12.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Se våre nettsider eller ta kontakt dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Marianne Høgetveit Myhren

Lasse André Raa

Kontaktperson: Lasse André Raa tlf: 55 58 20 59 / [Lasse.Raa@nsd.no](mailto:Lasse.Raa@nsd.no)

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Heidi Beckmann-Smerud, [heidi.beckmann@politiet.no](mailto:heidi.beckmann@politiet.no)



### INFORMASJON OG SAMTYKKE

Du/dere har opplyst i meldeskjema at utvalget vil motta skriftlig informasjon om prosjektet, og samtykke skriftlig til å delta. Vår vurdering er at informasjonsskrivet til utvalget er godt utformet. Vi ber imidlertid om at det tilføyes kontaktopplysninger til daglig ansvarlig for prosjektet, Siv Rebekka Runhovde.

### TAUSHETSPLIKT

Det fremgår av meldeskjema at det er søkt Politidirektoratet om dispensasjon fra taushetsplikt. Personvernombudet kan ikke se at dette vil være nødvendig gitt foreliggende prosjektopplegg. Det legges i intervjuguiden ikke opp til at informantene omtaler identifiserbare enkeltpersoner, og dataene fra Kripos fremstår som anonyme.

Personvernombudet legger dermed til grunn at det ikke fremkommer taushetsbelagte opplysninger i forbindelse med prosjektet. I forkant av intervjuene bør informantene minnes om sin taushetsplikt samt hvordan relativt få bakgrunnsopplysninger kan være identifiserende sett i sammenheng med utvalgskriterier.

### DATASIKKERHET

Personvernombudet forutsetter at du/dere behandler alle data i tråd med Politihøgskolen sine retningslinjer for datahåndtering og informasjonssikkerhet. Vi legger til grunn at bruk av mobil lagringsenhet er i samsvar med institusjonens retningslinjer.

### PUBLISERING AV PERSONOPPLYSNINGER

Du/dere har i meldeskjema opplyst at direkte og/eller indirekte personidentifiserbare opplysninger publiseres. Personvernombudet kan ikke se av øvrig prosjektdokumentasjon at det er tilfellet, og har lagt til grunn at personopplysninger ikke publiseres. Vi gjør oppmerksom på at dersom du/dere publiserer personopplysninger, er det en forutsetning at den enkelte har samtykket. Vi anbefaler at hver enkelt informant får anledning til å lese og godkjenne opplysningene før publisering.

### PROSJEKTSLUTT

Prosjektslutt er oppgitt til 16.12.2018. Det fremgår av meldeskjema/informasjonsskriv at du/dere vil anonymisere datamaterialet ved prosjektslutt. Anonymisering innebærer vanligvis å:

- slette direkte identifiserbare opplysninger som navn, fødselsnummer, koblingsnøkkel
- slette eller omskrive/gruppere indirekte identifiserbare opplysninger som bosted/arbeidssted, alder, kjønn
- slette lydopptak

For en utdypende beskrivelse av anonymisering av personopplysninger, se Datatilsynets veileder:

<https://www.datatilsynet.no/globalassets/global/regelverk-skjema/veiledere/anonymisering-veileder-041115.pdf>